

B. C. U.

213095

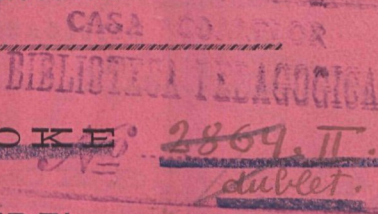
BIBLIOTECA CENTRALĂ
UNIVERSITARĂ
BUCUREȘTI

Cota 213095

Inventar 131421

DIN PUBLICAȚIUNILE CASEI ȘCOALELOR
BIBLIOTECA PEDAGOGICĂ

No. 8.

JOHN LOKE

CÂTEVA IDEI

ASUPRA

EDUCAȚIUNII

PARTEA II-a

EDUCAȚIUNEA MORALĂ ȘI CEA ȘTIINȚIFICĂ

TRADUCERE DE

GEORGE COȘBUC

BUCUREȘTI

—
TIPOGRAFIA CĂRȚILOR BISERICEȘTI

1910.

DIN PUBLICAȚIUNILE CASEI ȘCOALELOR
BIBLIOTECA PEDAGOGICĂ

No. 8.

IOHN LOKE

CÂTEVA IDEI

ASUPRA

EDUCAȚIUNII

PARTEA II-a

EDUCAȚIUNEA MORALĂ ȘI CEA ȘTIINȚIFICĂ

TRADUCERE DE

GEORGE COȘBUC

BUCUREȘTI

—
TIPOGRAFIA CĂRȚILOR BISERICEȘTI

1910.

131421

1950

BIBLIOTECA	213 095	JARA
Colec.		
Inven.	131 421	

EDUCATIUNII

EDUCATIUNEA MORALA SI DEA STINTIFICA

GEORGE I. IUBUC

BUCURESTI
TIPOGRAFIA CARTEI UNIVERSITARE

GL 277

1. DESPRE VIRTUTE

§ 134—§ 139

§ 134. Tot ce dorește un părinte, care poartă cât de cât grijă de creșterea fiului său, este după părerea mea (afară de averea pe care i-o lasă) cuprins într'aceste patru lucruri: *virtute, înțelepciune, bună purtare și cunoștințe*. Eu nu mă opresc aici să judec dacă unele dintr'aceste nume nu însemnează uneori acelaș lucru, sau dacă se cuprind unele într'alte. Corespunde prea bine intențiunii mele să urmez aici uzul comun al acestor vorbe, pentrucă înțelesul lor este, după a mea socotință, destul de limpede ca să fiu priceput de toți, și nădăjduesc că nu vor întâmpina greutăți cititorii în ce privește înțelegerea părerilor mele.

§ 135. Ca temelie a virtuții, trebuie să întipărim în sufletul copilului, foarte de timpuriu, o noțiune corectă despre Dumnezeu, ca ființă supremă, neatârnată, creator și autor al tuturor lucrurilor, dela care noi primim toate câte le avem, care ne iubește și ne dă totul. Potrivit acestora, să-i insuflăm așadar iubire și venerațiune față de această supremă ființă. Atâta ajunge ca început, fără să ne întindem la explicări mai adânci asupra acestui obiect, ca nu cumva vorbind prea devreme cu copilul despre spirite și voind cu o pripă nepriincioasă să-l

Dumnezeu

facem să înțelegă nepătrunsa natură a acestei nemărginite ființe, să nu-i umplem capul cu reprezentări false despre Dumnezeu sau să i-l zăpăcim cu idei nepricepute. Copilul, trebuie să aflu numai așa ocazional, că Dumnezeu a făcut toate lucrurile și că le guvernează, că aude și vede toate și că face tot binele celor ce-l iubesc și-l ascultă. Ne vom convinge că vorbindu-i astfel despre un *atare* Dumnezeu, se vor ridica peste el în curând alte idei în sufletul său, idei pe cari trebuie să le corectăm când vom observa în ele cine-știe ce rătăcirii. Și eu sunt de părerea că ar fi cu mult mai bine dacă oamenii ar stăruii să rămâie la atare reprezentare despre Dumnezeu, fără să-și bată capul cu cercetări suptile asupra unei ființe pe care trebuie s'o recunoască toți că e mai presus de orice înțelegere, căci prin aceste cercetări mulți cari n'au tăria și claritatea sufletului de-a deosebi între ceea ce sunt în stare să priceapă și între ceea ce ei nu pot să știe, cad ori în superstițiune ori în ateism, deoarece ei își alcătuesc în minte ori un Dumnezeu cum sunt înșiși ei, sau—fiindcă altfel ei nu-l pot pricepe—il neagă cu totul. Eu cred că dacă stăruim de copii să-și arate venerațiunea față de Dumnezeu, dimineața și seara, într'o rugăciune scurtă și simplă, potrivită cu etatea și gradul priceperii lor, asta va fi pentru ei de mult mai mare folos în religione, virtute și cunoștințe, decât dacă le-am zăpăci mintea cu cercetări științifice asupra naturii impenetrabile și a ființei lui Dumnezeu.

§ 136. Virtutea eu o privesc a fi cel dintâi și cel mai de trebuință dintre darurile cu care trebuie să fie înzestrat un bărbat sau un nobil, deci cea mai neevitabilă cerință, prin care se poate

face prețuit și iubit de alții și chiar sieși demn și suportabil. Fără de virtute, după a mea părere, el nu va fi fericit nici în lumea asta nici în cealaltă.

§ 137. Dacă deci tu încetul cu încetul, după cum l-ai găsit de în stare pe copil să te priceapă, ai întărit în sufletul lui o atare reprezentare despre Dumnezeu și l-ai învățat să i se închine și să-l preamărească în rugă ca pe iubitorul ființei sale și ca pe dătătorul oricărui bun pe care-l are sau îl poate avea, atunci ferește-te de orice explicări asupra altor spirite, până ce chestiunea aceasta i se va oferi de sineși cu o anumită ocaziune, despre care vom vorbi mai târziu¹⁾, când cetirea sfintei istorii îi va da motive să urmărească mai de-aproape chestiunea lor.

Spiritele

§ 138. (1) Dar chiar și atunci, și în genere în toată copilăria lui, ferește-i cu mare grijă sufletul tânăr de orice impresiune și idei despre duhuri și stafii sau despre alte oricari reprezentări ce produc spaimă în întunec.

Primejdia aceasta îi amenință mai ales din partea servitorilor, al căror obicei este de-a speria copiii și de a-i ținea în supunere prin povestiri despre cap-de-oțel²⁾ și alte nume de acest soi care poartă în ele reprezentări despre ceva îngrozitor și aducător de rău, de cari ei cu toată dreptatea se tem, când sunt singuri, mai ales prin întunec. De lucrul acesta trebuie să-i ferim cu toată grija; căci, deși printr'acest mijloc nebunesc îi putem înfrâna să nu facă unele mici

Stafie

¹⁾ Vezi § 197 și următorii Locke înțelege ca spirite îngerii, și duhurile-rele, diavolul, așa cum le găsim în biblie.

²⁾ Cap-de-oțel eră o stafie a basmelor de pe atunci în Anglia, cum sunt bunăoară la noi Mama Pădurii, Vârcolacii, Rusaliile, Ielele etc.

greșeli, mijlocul de vindecare este cu mult mai rău decât însăși boala și împuiem închipuirea lor cu reprezentări cari îi urmăresc cu spaimă și groază. Dupăce odată sufletul tânăr al copiilor a priimit în el atari idei despre stafii și dupăce aceste idei au devenit o impresiune adâncă, din cauza spaimei care însoțește asemeni reprezentări, atunci ele scoboară tot mai adânc și se înrădăcinează atât de tare, încât nu mai cu greu se pot stârpi, dacă, în genere, se pot stârpi vr'odată. Și câtă vreme persistă în suflet, ele urmăresc pe copii adeseori cu vedenii ciudate și-i fac fri-coși, când sunt singuri, și bagă într'înșii pe toată vieața spaimă de întunec și de propria lor umbră. Imi vine în minte că mi s'au plâns de asta bărbați în etate, cari au fost tratați astfel în copilărie. Cu toate că rațiunea lor a corectat reprezentările false ce și le-au format și cu toate că s'au convins că nu există nici o cauză să te temi de ființe nevăzute mai mult în întunec decât la lumina zilei, totuș primitele reprezentări le sunt aplecate să se ridice, la orice ocaziune, mai întâiu în fantasia lor de mai de mult captivată, și că apoi fără de trudă nu le mai pot îndepărtă din minte. Ca să arăt cât de stărui-toare și de grozave sunt icoanele ce se întipăresc de timpuriu în suflet, vă voi spune o istorioară demnă de mirare, dar adevărată. Intr'un oraș din Apus trăia un om neîntreg la minte, pe care copiii se obicuiniseră a-l necăji ori de câte ori îl vedeau pe stradă. Intr'o zi omul acesta văzând pe stradă un copil care de obicei îl ațâța, a intrat în prăvălia apropiată a unui cuțitar, a apucat o sabie și a alergat după copil. Când a văzut copilul că-l gonește cu arma în mână, a apucat la fugă și a fugit din răspuțeri,

și din fericire a avut destulă sprintenie și putere s'ajungă la casa părintească mai înainte de a-l ajunge nebunul. Când a pus mâna pe clanța ușei, copilul și-a întors capul să vadă cât de aproape e prigonitorul său. Acesta eră în capul scării cu sabia ridicată, gata să lovească, și copilul abia avu tocmai atâta vreme cât să închidă ușa, ca să scape de lovitură, de care trupul său a scăpat, ce e dreptul, dar nu și sufletul. Această înspăimântătoare reprezentare a făcut asupra lui așa de adâncă impresiune, încât a purtat-o în suflet ani întregi, dacă nu toată vieța sa. Pentru că povestind această întâmplare ca om mare, a adăogat că de-atunci el n'a putut să intre niciodată pe ușa aceea, ori în ce timp ar fi fost, fără ca să nu privească îndărăt și să nu-i vie deodată în cap toată întâmplarea, chiar dacă pân'a ajunge la ușă el nu s'a gândit de loc la nebun¹⁾.

(2) Dacă am lăsa copiii de capul lor, ei n'ar simți mai multă frică la întunec decât la lumina mare a zilei; ei ar privi și pe una și pe alta de-opotrivă de binevenite, noaptea ca să doarmă și ziua ca să se joace. Deci aci nu trebuie să-i deprindem cu nici o deosebire, vorbindu-le de nu știu ce primejdii mai mari sau de lucruri mai înfiorătoare ce le-ar fi având întunecul nopții. Dar dacă vr'un om de pe lângă casa ta le-a rătăcit mintea în felul acesta și le-a băgat în cap ideea, că alta e ziua și alta e noaptea când închizi ochii, atunci tu trebuie să stârpești cât se poate de curând această a lor părere și să le întărești convingerea că Dumnezeu, care a făcut toate lucrurile numai spre binele lor, a lă-

¹⁾ Crousaz in *Traité de l'education*, 1722, repovestește după Locke această întâmplare, ca exemplu.

sat să fie întunerec noaptea numai ca să poată ei dormi mai bine și mai liniștit și, fiindcă ei sunt totdeauna în paza Lui, nimic nu este prin întunerec ce le-ar putea aduce vr'o vătămare. Celelalte câte au să le știe ei despre Dumnezeu și despre spiritele bune trebuie să le amâni pe un timp mai târziu, despre care vom vorbi la locul cuvenit,¹⁾ iar ce se ține de duhurile rele, bine este să păzești copiii de inchipuiri rătăcite, până la vremea când au ajuns destul de maturi pentru acest fel de cunoștințe.

§ 139. După ce ai pus temelia virtuții într'o concepțiune corectă a lui Dumnezeu, după cum îl învață credința creștină și după cât îl iartă etatea sa, și într'o obicinuiță de-a se închina Lui, cea dintâiu grijă a ta va fi de-acum înainte, ca el să fie scurt ținut să spue adevărul și prin toate mijloacele să-l faci aplecat spre bună-voință. El trebuie să știe că mai curând îi ierți douăzeci de greșeli, decât o singură minciună spusă cu scopul de-a acoperi o greșală printr'un suptefugiu. Iar dacă tu de timpuriu ți-l deprinzi să iubească pe alții și să fie cu bună-voință față de ei, atunci ai pus în el adevărata temelie a unui bărbat demn de stimă, pentru că orice nedreptate izvorește din prea marea iubire față de noi înșine și din prea puțina iubire față de alții.

(2) Asta ar fi tot ce am de spus, în genere, despre acest subiect, și e destul atâta spre a pune cea dintâiu temelie a virtuții într'un copil. Dar după ce crește, trebuie să-i observi direcțiunea aplicărilor sale naturale, și dacă ea îl trage într'o parte ori într'alta mai mult decât e bine,

Adevărul

Buna-voință

¹⁾ Vezi nota la §. 137.

pe un drum abătut dela virtute, atunci trebuie să aplici mijloace potrivite ca să-l întorci la adevăratul drum. Pentrucă puțini sunt fiii lui Adam cari să se nască fără de nici o direcție oarecare piezișă în înclinările firești ale ei, și problema educațiunii tocmai asta este: să abată acea direcție greșită ori să lucreze împotriva ei. Dar nu pot să întru aici în amănunte, pentrucă aș trece dincolo de intențiunea acestei scurte disertațiuni asupra educațiunii. Eu n'am de gând să fac o expunere amănunțită a tuturor virtuților și viciilor și a felului cum putem câștigă fiecare virtute și cum avem să tratăm fiecă viciu în parte prin mijloace speciale, n'am acest gând, cu toate că am arătat și pân'aici unele dintre cele mai obicinuite vicii și felul cum trebuie să procedăm spre-a-le vindecă.

2) DESPRE INȚELEPCIUNE

§ 140.

§. 140. *Ințelepciune* numesc eu, după uzul comun al limbii, aptitudinea unui om de-a-și purta în lumea asta afacerile sale îndemânatic și cu precauțiune. Ea este rezultatul unei fericite dispozițiuni ale firii, al încordării spiritului și totodată al experienței, și de-aceea ea întrece puterea copilului. **Ințelepciunea** Lucrul cel mai important ce-l putem face în această privință la copil, este să-l oprim, ori decâte ori se poate întâmplă, să caute a fi *viclean*, pentrucă *viclenia*, ca o maimuță ce este a înțelepciunii, e foarte departe de aceasta, așa de departe pe cât și o maimuță, cu toată asemănarea ei cu omul, este cu atât mai urâtă, tocmai fiindcă îi lipsește ceea ce într'adevăr ar

pute-a-o face asemenea omului¹⁾. Viclenia e numai o lipsă de pricepere a minții, și fiindcă nu poate ajunge la scopul său pe drumul cel drept, întrebuintează ocoluri și tertipuri; lucrul naibii e însă asta, că un tertip șiret ajută numai odată, iar pentru rândurile viitoare e totdeauna o piedecă. Nimeni n'a fost pe lume vr'odată așa de șiret, încât să-și poată ascunde șiretenia.²⁾ Iar dacă odată s'a descoperit viclenia, cu toții atunci stau pe pază și sunt neîncrezători față de omul viclean, și fiecare face ce poate ca să-l combată și să-l facă neputincios; în vreme ce bărbatul corect, deschis, înțelept, află gata pe ori și cine să-l ajute și astfel poate merge deadreptul spre afacerile sale. Dacă deprinzi pe copilul tău să aibă noțiuni corecte despre lucruri și să nu se mulțamească până ce nu le are, dacă ți ridici sufletul spre idei mari și demne și-l ții departe de fățarnicie și viclenie (iar aceasta din urmă are totdeauna întrânsa o mare parte de fățarnicie) atunci l-ai pregătit pentru înțelepciune în chipul cel mai potrivit scopului. Restul, pe care o să i-l aducă timpul, experiențele, observarea și cunoștința cu oamenii, restul zic nu-l poți aștepta dela copii, din cauza neștiinței și a nebăgării lor de seamă, iar la tineri din cauza nesocotitei iuțimi a firii și a imprudenții. Tot ce se poate face în direcția asta, având în vedere frageda lor vârstă, este să obicinuești, precum am spus, pe copii cu iubirea de adevăr și cu sinceritatea, cu supunerea la poruncile rațiunii, și pe cât e cu putință, cu reflexiunea asupra propriilor fapte.

¹⁾ Adecă mintea.

²⁾ *Cosle* amintește aici vorba lui *Larochefoucault*: «Poți să fii mai șiret decât alții, dar nu poți fi mai șiret decât toți». — Compară și proverbul românesc: cu minciuna poți prânzi dar nu poți cină etc.

3) DESPRE BUNA PURTARE

§ 141--146

§ 141. După înțelepciune, cea mai apropiată însușire bună care se cere unui bărbat cum se cade este *buna purtare*. Sunt două feluri de purtare rea: una stă într'o *sficiune prostească*, iar cealaltă în *lipsă de politețe* și într'o *negligență îngâmfată* în purtare față cu alții, și de amândouă ne putem feri printr'o îndestulătoare observare a unei singure regule: *să nu cugetăm prea presus de noi înșine și prea prejos de alții*.

Buna purtare

§ 142. Partea dintâiu a acestei regule trebuie s'o înțelegem în contrast nu numai cu *înjosirea* ci și cu *supra-înălțarea* noastră. Noi nu trebuie să cugetăm așa de bine despre noi înșine, încât să ne batem pieptul de propria noastră vrednicie și să pretindem vr'un privilegiu pentru te miri-ce închipuită superioritate ce-am fi având-o față cu alții, ci să primim modești ceace ni se oferă când ni se cuvine. Dar de altă parte să cugetăm așa de bine despre noi, încât faptele ce le datorăm și care se așteaptă dela noi să le împlinim fără sficiune și zăpăceală, în fața ori și cui am fi, păstrând considerațiunea și stima ce se cuvine poziției sociale și însușirilor fiecăruia. Se observă adeseori la oameni, mai ales la copii, o sficiune prostească, în fața străinilor și a celor mai pre sus decât ei: sunt încurcați în gândurile lor, în cuvinte și priviri și se pierd în zăpăceala asta așa de mult încât nu mai sunt în stare să facă ceva sau, cel puțin, să facă cu acea libertate și cuviință care place și te face plăcut. Impotriva acestui defect, ca și împotriva

oricărui altul în ce privește buna purtare, nu este alt mijloc decât de-a dobândi prin deprindere tocmai contrarul acestei rele obicinuițe. Dar, fiindcă noi nu ne putem deprinde cu o bună purtare față de streini și de persoane mai sus puse, de cât numai fiind în contact cu ei și în societatea lor, nimic pe lume nu poate înlătură acest defect al bunei purtări decât schimbarea și variațiunea societății și contactul cu persoane mai presus de noi.

§ 143. (1) Precum defectul descris până acum stă într'o timiditate prea mare în ce privește purtarea noastră față de alții, tot așa celalalt defect al bunei purtări stă în manifestarea unei nepăsări de ce va zice lumea și a unei neglijențe de-a arătă cuvenita stimă acelor cu cari avem de-a face. Ca să fim feriți de acest defect, două lucruri ne sunt de trebuință: mai întâi o aplecare a sufletului de-a nu jigni pe alții, și apoi felul cel mai plăcut și mai atrăgător de-a manifestă această aplecare. Numim pe oameni cari au însușirea dintâiu delicați, iar pe cei ce au pe-a doua bine crescuți ¹⁾. Insușirea din urmă este acea îndemânare și acea cuviință în priviri, în voce, în cuvinte, în mișcări și gesturi și în toată purtarea exterioară, care captivează societatea, făcând impresie plăcută asupra acelor cu cari venim în contact. Aceasta este, ca să zic așa, limba prin care sufletul își exprimă iubirea sa de oameni, și deoarece ea, ca orice altă limbă, e determinată de uzul și obiceiurile fiecărei țări, trebuie și ea—în ce privește regulele și deprinderea ei—să fie învățată mai ales prin studierea purtării acelor despre care cu toții avem păre-

¹⁾ Locke zice *civil* și *well-fashioned*. Sunt două cuvinte care nu se pot traduce exact românește.

rea că într'adevăr ^{și se poate} (să studieze). Celalalt fel de bună purtare, care nu e numai exterioară și are mai adânc izvor, este acea bunăvoință pentru toți și pretutindeni, acea considerațiune pentru toți oamenii, care ne face să fim mereu cuprinși de năzuința de-a nu arăta în purtarea noastră nici o desprețuire, nici o nebagare de seamă și nici o negligență față de oameni, ci dimpotrivă de-a dobândi, după uzul și felul de-a fi al țării, stimă și respect față de oricine potrivit rangului și pozițiunii sale.

(2) Notez aici patru însușiri cari mai vârtos contrariază această virtute, cea dintâiu și cea mai plăcută dintre toate virtuțile sociale. *Bădărănia* izvorăște de obicei fie dintr'una fie dintr'alta dintre aceste patru. Le înșir aici, ca să ferim ori ca să eliberăm copiii de înriurirea primejdioasă a lor.

(3) 1. Cea dintâiu e o firească *necioplire*, care face pe om ursuz față cu alții, așa că le nescotește cu totul pornirile lor, dispozițiile sufletești sau împrejurările în care se află. Acesta e cel mai sigur semn al omului incult, că nu vrea să ție seamă de ceea ce este plăcut ori neplăcut pentru cei din jurul lui; și totuș întâlnim adeseori oameni în haine după cea mai nouă modă, cari nu-și pun nici un frâu toanelor, ci dau orbiș peste oricine le stă în cale, și izbesc oamenii cu o desăvârșită nepăsare de ce vor zice și vor spune. Asta este o mitocănie pe care toți o observă și o urgisesc și care nu poate să placă nimănui; orice om, care ține să se creadă măcar cât de cât despre el că are bune purtări, mitocănia asta e cu reputință. Pentru că scopul și problema bunei purtări este tocmai asta: să

Bădărănia

mai dăm mlădiere rigidității ce-o avem din natură și să înlănțuim astfel asprimea temperamentului ca el să se deprindă să cedeze altora și să se acomodeze cu cei ce au contact cu el.

(4) 2. *Desprețuirea*, sau lipsa de stimă cuvenită, care se manifestează în priviri, cuvinte și gesturi. Ea produce neplăcere, ori din partea cui ar fi venită. Pentru că nimeni nu poate suferi în liniște să fie umilit de alții.

(5) 3. *Inclinarea de-a mustră* și a critică pe alții stă în contrast direct

cu politețea. Omul ori e vinovat ori nu e vinovat, nu e bucuros să i se dea pe față

Mania de a critica

greșelile și să fie expus în vederea tuturor, ca să fie rușinat în ochii săi și-a altora. Un defect pe care-l descoperim la cineva îi produce totdeauna rușine, și descoperirea unei greșeli, ba chiar numai imputarea ei, nu e primită de nimeni fără de-o anumită neplăcere. *Batjocura* este felul cel mai subtil de-a da de gol greșelile altora; dar fiindcă ea e însoțită de obicei cu vorbe de spirit și cu expresiuni căutate și astfel dă societății prilej de râs, ne lăsăm induși în eroare să credem că în batjocură nu e nici o maliție când ea păstrează margini cuviincioase. În felul acesta pătrunde pe nesimțite acest soi de petrecere glumeață chiar și în societatea oamenilor din clasele mai bune, și cine se produce cu batjocuri e ascultat cu plăcere și de obicei e răsplătit cu râsetele ascultătorilor cari sunt pe partea lui. Dar trebuie să ne dăm seama, că petrecerea societății se face pe spinarea celui expus în lumina asta hazlie și deaceea e neplăcută, afară numai dacă obiectul pentru care e batjocorit omul e de fapt în sineși o cauză de laudă. Pentru că în acest caz expu-

nerile glumețe și tablourile hazlii cari formează batjocura aduc totdeodată laudă și veselie, iar persoana batjocorită e și ea în horă și ia parte la glumă. Dar fiindcă nu oricine este destul de îndemănat ec să trateze corect un subiect așa de gingaș și de lunecos, la care cea mai mică smin-teală se poate prăvăli toată clădirea, de-aceea cred eu că trebuie să se ferească cu mare pază de-a batjocori toți aceia cari nu doresc să su-pere pe alții, dar mai ales toți oamenii tineri. Pentru că batjocura, în urma unei mici alune-cări sau a unei singure vorbe spusă nelalocul ei, poate lăsa în sufletul celui vătămat prin ele sta-tornica amintire că a fost luat în răs pentru o greșală a sa, deși în chip spiritual dar mușcător.

(6) Pe lângă batjocură, tot un fel de muștrare e și *contrazicerea*, care dă dovezi de rea purtare. Delicatețea nu ne cere să

aprobăm toate discuțiu-nile și părerile ce au loc într'o societate și nici

Mania de a contrazice

să lăsăm să treacă în tăcere tot ce se petrece în prezența noastră. De multe ori e o cerință a iubirii de oameni și a adevărului să contra-zicem părerile altora și să le corectăm rătăcirile, și buna purtare n'are nimic împotriva acestui lucru, dacă îl facem cu paza cuvenită și cân-tărind bine împrejurările. Inșă asta e una, și alta e felul unor oameni cari sunt, ca să zic așa, stăpâniți de demonul contrazicerii și fără de nici o considerațiune de au dreptate ori nu, vorbesc stăruiitor împotriva oricui din societate și în toate câte le vorbește. Acesta e un mod de-a muștră așa de evident și așa de ofensător, în cât ori-cine trebuie să se creadă insultat. Orice contra-zicere la părerea altuia cade așa de ușor în bă-

nuială că ar fi o *mustrare* și foarte arare ori o primește omul fără să nu se simtă jignit. Contrazicerea trebuie s'o facem în modul cel mai blând și cu vorbele cele mai delicate ce se pot, cari, pe lângă întreaga ceealaltă purtare a ta, nu trădează o patimă de-a contrazice. Toate semnele stimei și a bunei voințe trebuie s'o însoțească, așa încât, dacă câștigăm punctul ce se discută, să nu pierdem stima ascultătorilor.

(7) 4 *Arțagul*, sau patima de-a căuta ceartă, este alt defect protivnic bunei purtări, nu numai pentru că el pricinuește adeseori expresiuni provocatoare și scandaloase și o purtare tot așa, ci pentru că el este o acuzare tăcută, o imputare a vr'unei nepolitețe pe care am descoperit-o la aceia cu cari ne **Arțagul** certăm. Iar o atare bănuială și căutătură prin gaura cheii trebuie să revolte pe ori și cine; afară de asta, un singur om arțagos împrăștie o societate întreagă, și orice armonie încetează la o asemenea notă discordantă.

(8) Fiindcă fericirea, spre care tind fără de astâmpăr toți oamenii, stă în mulțămire, de-aceea e lesne de înțeles de ce ne sunt mai dragi oamenii politicoși decât cei folositori. Destoinicia, sinceritatea și bunele intențiuni la un om de valoare și de însemnătate sau la un adevărat amic, rar lasă să uităm neplăcerea ce ne-o produc serioasele și temeinicele explicații ce le avem cu el. Puterea și bogăția, ba chiar și virtutea sunt privite numai ca mijloace spre fericire. De aceea se recomandă rău acela care, făcând un serviciu altora, pare că ar avea în vedere numai a sa fericire, când prin felul cum își manifestează serviciul indispuce pe acei cărora li-l face. Cine pricepe să facă mulțămii pe acei cu cari își trăește

zilele, fără ca să se înjosească până la linguşire servilă, acela a găsit adevărata artă cum trebuie să trăim în lume ca să fim pretutindeni bineveniţi şi totdeauna stimaţi. Deaceia zic că buna purtare trebuie în prima linie să le-o facem copiilor şi tinerilor să le devie obicinuinţă.

§ 144. Mai este şi altă greşală împotriva buneii purtări, anume *excesul de formalităţi* şi stăruinţa aceea îndărătnică de-a

da cu sila cuiva ceea ce nu i se cuvine sau ceea ce el n'ar putea primi fără de-a

Excesul de politeţe

fi socotit de altul ori nebun ori neruşinat. Această dragoste cu de-a sila pare mai curând o intenţiune de-a batjocori pe om, decât de-a ţi-l obliga, sau pare, cel puţin, o ceartă spre-a se vedeă cine are să iasă biruitor, şi în cel mai bun caz ea e numai supărătoare şi deci nu face parte din buna purtare, al cărei scop şi folos nu este altul decât a dispune bine şi-a mulţămii pe oamenii cu cari venim în contact. Aceasta e o greşală în care nu prea cad oamenii tineri¹⁾, dar dacă s'ar face vinovaţi de atare defect sau ar da de bănuir că înclină spre el, atunci trebuie să stăm cu ei de vorbă şi să-i facem atenţi ce greşală este această politeţe rău înţeleasă. Ceea ce trebuie să aibă ei ca ţintă şi să caute în contactul lor cu oamenii este să arate stimă, bunăvoinţă şi respect, având pentru fiecare acele formalităţi tradiţionale şi acele consideraţiuni care i se cuvin după merit şi poziţie. Dă dovezi de multă îndemânare cel ce ştie face astfel, fără să fie bănuir de linguşire, făţarnicie şi servilism; îndemnarea asta nu ne-o poate da decât bunul

¹⁾ Fîndă nu înţeleg încă rafinarea acestui exces de politeţe, viclenia bătrînilor vulpoi, care e o tactică studiată şi plină de răutate. E foarte în uz în diplomaţie.

simț, rațiunea și o bună societate, dar în viața practică ne este de-un folos așa de mare încât merită s'o dobândim prin studiu.

§ 145. (1) Cu toate că buna purtare, în punctul acesta al conduitei noastre, se numește bună creștere¹⁾ ca și când ea ar fi în special efectul educațiunii, totuș pe copiii mici nu trebuie—după cum am mai spus²⁾—să-i supărăm prea mult cu ea, înțeleg, cu felul cum au să salute cu pălăria și cum să facă complimente de salon. Invață-i să fie modești și cu inimă bună, dacă poți, și apoi felul acela de purtare nu le va lipsi; pentrucă într'adevăr politețea nu este altăce decât năzuința de-a nu arăta nimănui nici un fel de desprețuire și privire-de-sus. Am arătat mai înainte care sunt cele mai aprobate și mai prețuite feluri de bună purtare. Ea este în felurile țări din lume așa de deosebită și de locală ca și limbile acestor țări; deaceea, când te uiți bine, tot atâta de nefolositor și de nepotrivit este a da copiilor regulile de purtare și a le expune doctrine în acest sens, ca și când ai da din vreme regulile de-ale limbii spaniole unui om care vine în contact numai cu Engleji. Poți să fii tu oricât de zelos în explicări ce le dai copilului despre buna purtare: moravurile lui vor fi așa cum va fi societatea în care să'nvârtește³⁾. Unui plugar din vecinătatea ta, care n'a esit niciodată din satul său, poți să-i dai toate pe~~X~~ceptele cu puțință, despre bunele purtări, și el tot așa de iute va deveni cavalier în vorbă ca și în purtări, adecă nici într'una nici într'alta el nu se va arăta mai cioplit decât acei cu care trăește împreună.

¹⁾ Originalul are *good breeding*, bună educațiune.

²⁾ §. 67.

³⁾ Adevărul din proverbiile: Cine s'aseamănă s'adună; spune-mi cu cine te însoțești și-ți voiu spune cine ești etc.

Deaceea în privința asta nici nu poți să iai nici un fel de măsuri, până la o vârstă mai înaintată când îl poți da pe mâna unui instructor, care însă trebuie să fie sub toate raporturile un om foarte bine educat. Da, cu toată serioșitatea, dacă e să-mi spui liber părerea, iato: dacă copiii nu fac nimic ce-ar fi pornit din încăpățănare, mândrie și din răutate, atunci e lucru indiferent, cum își iau ei pălăria și cum își așează picioarele. Dacă-i poți învăța să iubească și să stimeze oamenii, atunci ei, când va cere vârsta, vor ști găsi mijloacele de-a da dovadă despre asta într'un chip plăcut fiecăruia; iar ce privește mișcările lor și atitudinea corpului, un profesor de dans după cum am spus ¹⁾, îi va învăța la vremea potrivită ceea ce se cade ori nu se cade. Însă până atunci, câtă vreme sunt tineri, nu așteptă dela copii o exagerată îngrijorare de-a se ținea de-aceste formalități; libertatea în mișcări este iertată acestei etăți, și ea le stă tot așa de bine copiilor ca și oamenilor mari complimentele. Sau, dacă vr'un judecător foarte migălos va găsi într'asta o greșală, atunci eu hotărît o privesc cel puțin ca o greșală peste care trebuie să treci cu vederea și a cărei vindecare lasă-o timpului, educatorului și contactului cu oamenii. De aceea cred că nu merită să-ți bați capul cu acest lucru și să chinuești ori să cerți pentru ele copilul, după cum bag de seamă că li se întâmplă copiilor adeseori; numai când în purtarea lui se arată *mândrie* ori *răutate*, trebuie abătut pe alte căi prin povățuire ori prin rușinare.

(2). Cu toate că pe copii nu e bine să-i supărăm prea mult, câtă vreme sunt încă mici, cu

¹⁾ §. 67.

regule și cu *formalități* ale buneii purtări, totuș un fel de rea purtare lesne le poate să le rămâe toată vieața, dacă nu le-o stârpim de cu bună vreme: asta este mania de-a întrerupe pe oameni când vorbesc, sau să-i ții pe loc cu oarecare pretext. Acum eu nu știu, poate că obicinuința de-a dispută și faima de-a fi talentat și învățat (căci disputele de obicei aduc ceaștă faimă, ca și când ea ar fi singura cauză și singura dovadă a cunoștințelor) poate că ele aduc tânărului aceasta manie de-a pândi ocaziuni când poate corectă pe alții în vorbirea lor, și de-a nu scăpă nici un prilej în care să-și arate talentele, zic nu știu, dar fapt este ca în punctul acesta pe mulți savanți eu îi găsesc foarte vrednici de dojană. Nu poate să fie o mojie mai mare decât a *întrerupe* pe alții în mijlocul vorbirii; pentru că, chiar de-ai zice că nu e tocmai o nebunie obraznică a răspunde altuia înainte de ce-ai fi auzit ce voiă să spue, totuș în întrerupere zace o declarare fațișă că D-ta ești obosit de-a ascultă mai departe pe vorbitor, că nu pui nici un preț pe ceea ce spune el, și că nu găsești cu cale să lași societatea a fi chinuită de dânsul, și de-aceea să-ți dea societatea Domniei-Tale ascultare, căci D-Ta ai să spui lucruri cari merită atențiunea ei. Acest lucru dovedește o mare lipsă de respect și trebuie să ofenseze, și cu toate acestea această ofensă zace de obicei mai în toate întreruperile. Dacă, apoi, pe lângă aceasta se mai adaogă muștrarea unei greșeli sau vr'o contradicere a celor spuse de vorbitor, asta este semn de-un și mai mare egoism și de o înfumurare și mai mare, când noi în felul acesta singuri ne facem profesori a toată lumea și ne însărcinăm ori

Intreruperile

a corectă spusele altuia ori a descoperi greșelile judecății sale.

(3) Eu nu vreau să spui cu asta că în contactul cu oamenii nu întâlnești deosebire de opinii și contraziceri în convorbiri: aceasta ar însemna a distruge privilegiul cel dintâiu al societății, ar însemna a nimici tot câștigul ce-l poți avea dintr'o societate de oameni cu spirit, unde poți dobândi multă lumină din expunerile contradictorii ale bărbaților talentați cari arată feburile fețe ale unui lucru și variatele manifestățiunii și probabilități ale lui: toate ar fi pierdute, dacă fiecare ar fi silit numai să aprobe și să vorbească la fel cu cel ce-a vorbit înaintea tuturor. Eu nu vorbesc de mărturisirea ce-o faci, că nu ești de aceeași părere cu altul, ci vorbesc de felul cum o faci. Tinerii trebuie povățuiți să nu se amestece pripit cu părerea lor în părerile altora, când nu sunt întrebați, sau să și-o spue numai după ce alții au vorbit și acum tac, dar și atunci s'o spue numai întrebând și informându-se. Afirmările categorice și atitudinile de magistru trebuie să fie evitate; când o tăcere generală a întregii societăți le dă ocaziune, atunci pot și ei să-și scurgă întrebările lor ca oameni ce sunt doritori să știe.

(4) Această rezervă, care le șade așa de bine, nici nu le va pune în umbră calitățile lor sufletești nici nu le va micșora agerimea priceperii, ci dimpotrivă le va asigura o atențiune din partea altora, cu mult mai prielnică, și va da pond vorbelor ce vor spue. O argumentație slabă ori o observațiune de toate zilele, introdusă așa, cu oarecari vorbe politicoase în care se arată stimă și recunoașterea părerilor altora, le va aduce mai multă laudă și stimă decât cea mai ascuțită vorbă de spirit sau decât cea mai adâncă știință ce-o

întrebuințează împotriva vorbitorului într'un mod obraznic, insinuant sau cu gură mare, căci acestea ating neplăcut pe ascultători și le lasă despre tânăr o judecată nefavorabilă, chiar și dacă el ar fi rămas biruitor cu părerea sa).

(5) De aceea trebuie să fim atenți și să punem frâu chiar dela început tinerilor, ca să-și însușească o obicinuință contrară acesteia în contactul cu oamenii, și asta cu atât mai mult, cu cât vorbăria obraznică, întreruperile dese și cearta cu sbierete se găsesc la noi așa de dese între oamenii mari, chiar la cei cu ranguri înalte. Indienii, pe cari noi îi numim barbari, păstrează mai multă cuviință și politețe în convorbirile și pertractările lor, dându-și unul altuia ascultare în tăcere și cu ordine, până ce vorbitorul a isprăvit cu toate ce-avea de spus, și atunci își răspund liniștit și fără de larmă și fără infierbântare. Dacă nu se întâmplă așa într'această cultă parte a lumii²⁾, vina nu poate fi decât neglijarea educațiunii care încă până acum n'a putut înlătură vechea rămășiță de barbarie. Crezi tu că n'a fost o scenă picantă să vezi două doamne din societatea bună, care ședeau din întâmplare față în față pe scaune lângă păreții opuși ai aceluiași salon și erau încunjurate de vizitatori, cum au început să se certe și așa de mult se iuțiră, încât în ferbințeala întâmpinării s'au tot apropiat cu scaunele până s'au ciocnit în mijlocul salonului, unde și-au continuat ocările cu atâta foc, ca doi cocoși pe gunoiu, fără să le pese și fără să ia măcar ~~notă~~ despre cei dimprejurul lor cari în vremea asta nu-și puteau stăpâni râsul! Asta mi-a povestit o o per-

¹⁾ În acest paragraf se găsesc idei pe cari Locke le dezvoltă cam într'acelaș fel cu Pierre Nicoles în cartea sa (pe care Locke a tradus-o în englezește): Mijloacele de-a păstră pacea între oameni.

²⁾ Adecă în Anglia.

soană de credință care a fost de față la ceartă și care n'a lipsit să-și facă observațiunile sale asupra necuviințelor la care duc pe oameni adeseori ferbințeala schimbului de vorbe, și fiindcă avem obiceiul să facem ca să ni se întâmple asta cam des, educațiunea ar trebui să fie mai cu băgare de seamă la chestia asta. Fiecare osândește acest rău la ceilalți, pe când la sineși îl trece cu vederea, și mulți, cari își observă răul și iau hotărârea să se lupte contra lui, nu mai pot să scape de o rea obicinuință care le-a devenit prin neglijarea educațiunii o însușire statornică.

§ 146. Ceeace am spus mai înainte despre societate ¹⁾ ne-ar dà poate, dacă vom judecă lucrul mai în adâncime, o perspectivă mult mai mare și ne-ar arătã ca înrâurirea societății este cu mult mai puternică decât gândim. Nu numai formele bune purtări le învățăm din contactul cu oamenii; nu, înrâurirea societății merge cu mult mai adânc decât să se oprească numai la cele exterioare. Și dacă religiunea și moralitarea ar fi prețuite cum li se cuvine în lumea asta, atunci noi poate am aflã că majoritatea neamului omenesc își scoate acele opinii și uzanțe, pentru care ea ar fi gata să moară, mai curând din obiceiurile patriei sau din exercitarea continuă a lor din partea individului și a celor cu cari trăește împreună, decât din cine-știe-ce convingere despre adevărul lor²⁾. Amintesc lucrul acesta numai ca s'arăt ce însemnătate dau eu societății pentru fiul tău, în ce privește ori care parte a vieții, și ce ~~pond~~ trebuie să pui pe chestiunea aceasta și ce grijă trebuie să porți de rezolvirea ei, fiindcă înrâurirea

¹⁾ § 70.

²⁾ Loke atinge aici numai în treacăt o idee pe care, dela Montaigne incoace, mulți cugetători au tratat-o în felurite feluri. Și Rousseau în Emil (IV, § 173 și 343) o tratează cu multă energie.

societății asupra fiului tău e cu mult mai puternică decât toate celelalte câte le poți face.

4) DESPRE ȘTIINȚĂ

§ 147 — § 195.

§ 147. (1) Acum poate te vei miră că eu vorbesc despre *cunoștințe* tocmai la sfârșit, mai ales când îți voi spune că eu într'adevăr le și socot de cea mai puțină importanță.

Asta poate să pară ciudat din gura unui om de carte, și pare cu atâta mai fără-de-rost cu cât noi ne-am obicinuit să privim cunoștințele ca cea mai de căpetenie, dacă nu chiar unica, ocupațiune a copiilor, și să gândim aproape numai la ele când vorbim de educațiune. Când stau și gândesc, ce caz se mai face cu puțintica latinească și grecească, câți ani se pierd cu învățarea lor și ce neliniște și ce bătae de cap ne pricinuesc ele fără de nici un scop, cu greu pot să alung dela mine gândul că părinții și acum trăesc tot în frica de nuiua dascălului, pe care ei și acum o țin c'ar fi unicul mijloc al educațiunii, după cum adecă privesc o singură limbă sau două drept singura lor ocupațiune¹⁾. Cum ar fi altfel cu putință să încătușezi de-o bancă pe copil câte șapte și opt ani dintre cei mai buni ai vieții lui,

Cunoștințe

¹⁾ În școala din Westminster, în care a învățat Locke, lecțiile începeau dimineața la 6 ore, cu 2 ceasuri de gramatica latină și grecească; urmă un ceas de pregătire pentru lecția viitoare, care ținea de la 9 până la 11 și sta în exerciții de traducere din grecește și latinește și compunere de versuri într'aceste limbi. Chiar și pauza dela amiazi nu era liberă de-acest soi de ocupațiune. Intre ceasurile unu și trei iarăși era lecție de traducere din grecește și latinește, și explicări, iar după o pauză cu plimbare, venia iarăși latina și greaca până la vremea cinei. Acesta era orarul zilnic pe patru săptămâni. Vinerea se făcea repetiție, Sâmbăta se declamă, firește tot numai grecește și latinește. Rezultatele, în urma unui învățământ așa de intensiv, erau mari; însă plângerea generală era că toate cele învățate se evaporau în anii mei târzii.

numai ca să învețe o limbă sau două, pe cari, după a mea părere le-ar putea câștiga cu o cheltuială de trudă și de timp cu mult mai puțină și le-ar putea învăța aproape jucându-se¹⁾.

(2) De aceea fie-mi cu iertare dacă declar că eu nu mă pot împăca cu gândul că un tânăr trebuie vârît în gloată și mânat din urmă cu nuaia și cu biciul, cași când ar trebui *ad capiendum ingenii cultum*²⁾ să treacă prin feluritele clase ca prin bătaia cu vergele. — Dar acum zici tu: Ce? așadară copilul să nu învețe a scrie și-a ceti? Să rămâe mai prost decât cântărețul din strană, care ține pe *Hopkins* și *Sternhold*³⁾ de cei mai buni poeți ai lumii și care cu ticăloasa lui cetire îi face și mai ticăloși de cum sunt? — O, rogu-te, nu te pripî! Eu conced că scrisul și cetitul și cunoștințele sunt lucruri trebuincioase, nu însă că ele sunt chestiunile principale. Eu cred că însuși tu ai țineă drept un biet nebun pe omul care n'ar prețui cu mult mai mult pe un bărbat virtuos și înțelept decât pe un mare cărturar. Negreșit, eu privesc cunoștințele ca un mare ajutor pentru amândoi, când au suflete echilibrate; dar trebuie să mărturisim că la alții, cu porniri mai puțin bune, cunoștințele nu servesc la alta decât să-i facă oameni și mai nebunateci și mai răi. Îți spuiu acestea, ca să știi când vei

¹⁾ Vezi mai pe larg § 162.

²⁾ «Spre a-și însuși cultura minții».

³⁾ Doi traducători ai psaltirii, cam pela mijlocul veacului al șasesprezecilea. Hopkins eră preot. Psalmii lor au fost adunați într'o carte la 1562, și se citeau în strane prin biserici. Psalmii erau traduși în versuri, în niște mizerabile versuri. Ca exemplu cât de ticălos erau versificați, Sallwürk dă o strofă din psalmul 64, pe care încercăm și noi s'o potrivim cam așa cum e în englezește: E apostrofă către Dumnezeu.

De ce vâri mâna ta în sân

Și fără scut ne lași?

Haid, scoate-o iar, nu fii trândav,

Plesnește-i pe vrășmași!

chibzui cum să-ți crești copilul și vei căuta un învățător sau instructor, ca nu cumva să-ți îndreptezi și tu atențiunea, după cum de obicei se întâmplă, numai spre *latină* și *logică*. Cunoștințe trebuie să dobândim, da! însă numai într'a doua linie, numai ca mijloace pentru destoiniciei mai importante. Caută-ți pe cineva, care să-i poată cultiva cu precauțiune moravurile; dă-l în grija unui bărbat cu ajutorul căruia să-i poți asigura nevinovăția, să-i trezești și să-i cultivi bunele aplecări, iar pe cele rele să i le îndreptezi cu duhul blândeței, să i le stârpești și în locul lor să-i sădești obicinuințe bune¹⁾. Aceasta e lucrul de căpetenie, și dacă odată le are pe acestea, atunci dă-i și cunoștințe, și anume — cum socot eu — într'un chip foarte lesnicios, prin metode, despre cari voi mai vorbi.²⁾

§ 148. Când copilul vorbește curgător, e timpul să înceapă a ceti. Dar în privința asta fie-mi iertat să mai spun odată ceeace așa de cu drag se uită, anume, că trebuie să fim foarte cu grijă ca nu cumva în-**Cetitul³⁾**vățământul citirii să le fie impus ca o obligațiune și nici ei să nu l privească vr'odată ca o datorie. Noi, precum am mai spus, iubim chiar din leagăn libertatea și deaceea urâm multe lucruri, nu dintr'altă cauză, decât numai fiindcă ni s'au impus ca datorie. Eu totdeauna am avut gândul că din cetirea copiilor s'ar putea face un joc și o distracție și că i-am putea aduce pe co-

¹⁾ Vezi § 93.

²⁾ Vezi § 165 și urm.

³⁾ Rousseau, Emil II § 149 pornește dela principiul că «nimeni nu trebuie să stoarcem cu sila prin ascultare», însă propunerea lui Locke de a învăța cetitul cu cubii nu o încuviințează. *Richardson* avea atâta repulsiune de viciul jocului de cubi, ce domnea pe atunci, încât el, chiar în legătură cu chestia cetitului, nici n'au vrut s'audă de cubi.

pii până acolo încât să ceară singuri să fie instruiți, dacă le-am face din instrucție o chestiune de onoare, de laudă, de plăcere și distracție, sau și ca o răsplată a vr'unei lucrări oarecare și dacă nu i-am certă și nu i-am admonia niciodată pentru vr'o negligență în punctul acesta. Ceea ce-mi întărește această a mea părere e faptul că la Portugali învățarea cetirii și a scrierii atâta e de obicinuită la copii și un atare joc de emulare între ei, încât nu-i poți cu nimic ținea să nu-l joace. Ei îl învață unul dela altul și așa de pătimași sunt de el, ca și când le-ar fi un lucru oprit. Imi aduc aminte cum odată în casa unui prietin, al cărui cel mai mic copil nu prea puneă bucuros mâna pe carte—însăși mamă-sa îl învață cetirea acasă—am dat sfatul să întrebuințeze cu el alt metod, și nu acela de-a cere ca o datorie cetirea: într'o convorbire intenționată între noi trei, dar așa ca să ne audă copilul, fără însă ca să-l luăm în seamă, am adus vorba că a primi o cultură și a învăța carte e privilegiul și distincțiunea moștenitorilor ¹⁾ și a fraților celor mai mari, pentrucă prin cultură ei devin cavaleri mai distinși și mai prețuiți de lume; că pentru frații cei mai mici e numai o favoare dacă li se dă o cultură oarecare; că a ceti și a scrie e prea mult încă pentru ei, și că ei pot rămânea bădărani neștiutori și țărani, dacă le place așa. Cele auzite așa de mult efect au avut asupra copilului, încât el după aceea singur cerea să i se dea de învățat, singur venea la mamă-sa să cetească, și nu lăsa guvernanta în pace până ce nu-l ascultă lecțiunea. Eu nu mă îndoesc că un atare metod s'ar putea întrebuința

¹⁾ Adecă a primilor născuți. În Anglia numai primul născut moștenește averea părintească.

și la alți copii și, după ce le-am cunoaște felul lor de-a fi, le-am putea sugera unele idei cari i-ar duce la dorința de-a învăța singuri, așa încât să ceară învățarea ca și cum cer altfel de joc și de distracție. Dar, după cum am spus mai sus, nu trebuie să li se impue învățarea niciodată ca o datorie și să nu-i supărăm cu ea. Putem lua și cubi¹⁾ și jucării pe cari ar fi tipărite litere, ca să învețe copiii alfabetul jucându-se și se pot găsi și alte douăzeci de feluri de joc, potrivite specialelor aptitudini sufletești ale lor, prin care să le facem dintr'acest învățământ o *petrecere*.

§ 149. Astfel cunoștința literelor le-o putem da copiilor prin șiretenie, și-i putem învăța citirea fără ca ei să bage de seamă că învățarea ar fi altceva decât o petrecere, și așa ei pot să-și însușească jucându-se un lucru pentru care alții mănâncă bătae. Deci nimic să nu încărcăm copiilor ca povară și ca afacere serioasă; nici sufletul lor, nici trupul, nu îngăduie aceasta. Le strică sănătății; și tocmai sila și îndatorirea de-a stă de carte, într'o etate care urăște orice fel de silă de acest soi, a fost cauza — lucru de care nu mă'ndoesc — că așa de mulți au urât apoi toată viața lor cărțile și știința. Asta e ca și când și-ar fi încărcat prea mult cu ele stomacul, și le-a lăsat apoi o nepotolită greață.

§ 150. Deaceea eu mi-am dat cu socoteala că dacă s'ar întocmi jucăriile astfel ca să aibă scopul acesta — după cum ele de obicei n'au nici un scop — s'ar putea inventa ceva, ca să învețe copiii a citi, în vreme ce ei ar crede că se joacă numai. Așa bunăoară dacă s'ar face o minge de os de elefant, la fel cu cea dela loteria Royal-

¹⁾ Vezi § 150.

Oak¹⁾ cu 32 de fețe, sau mai bine cu 24 sau 25; pe-o seamă de fețe să fie scris *A*, pe altele *B*, pe altele *C* și iarăș pe altele *D*. Eu înțeleg așa, că ar trebui la început să avem numai aceste 4 litere, sau, și mai bine poate, numai două; iar după ce copiii le-ar cunoaște bine pe acestea, să mai adăogăm una, și apoi încă una, și tot așa până ce fiecare literă și-ar ocupa laturea sa și pe minge ar fi întreg alfabetul. Jocul ar trebui să-l joace alții, în fața copilului: cred că ar fi și mai bine, dacă s'ar simulă un joc cu câștig, așa că acela să câștige care ar nemeri mai iute un *A* ori un *B*, precum câștigi cu 6 ori cu 7 la jocul cubilor. Când veți jucă voi între voi, să nu chemați la joc și pe copil, ca să nu observe prin asta care e scopul jocului; pentrucă n'aș vrea ca el să vadă în jocul acesta altceva decât un joc serios al oamenilor mari, și nu mă îndoesc că el va căută să intre de sineși în joc.

Și ca să aibă și mai mult motiv de-a crede că asta e într'adevăr un joc la care e primit și el numai din favoare, voi trebuie să puneți bine mingea, după ce veți isprăvi jocul, undeva de unde el să nu o poată luă ca să se joace singur, ca astfel să nu-i devină jocul neinteresant, având mingea totdeauna la dispoziția lui.

§ 151. Ca să-i păstrezi zelul treaz mereu, lasă-l să creadă că jocul acesta nu se cade decât oamenilor mai mari decât el. După ce în felul acesta el a învățat literele, schimbă-i-le cu silabe, ca să învețe a ceti, fără să bage de seamă cum a învățat, și nu-l certă niciodată și nu-l nemulțumi când greșește, ca nu cumva să prindă ură

¹⁾ Royal-Oak eră, pe semne, un local de joc la noroc în Londra. Aici eră și o loterie, despre care *Coste* spune că eră un joc cunoscut numai în Anglia. Mingea de fildeș eră un poligon cu 32 de fețe, având pe fiecare față alt număr.

de carte pentru tratamentul aspru și pentru hărțuelile ce i s'ar pricinui din cauza cărții. Când observi copiii, vezi că ei își dau toată osteneala, de care sunt în stare, ca să învețe felurite jocuri, pe care ei le-ar urgisi ca pe-o datorie și-o muncă, dacă le-ar fi impus să le învețe. Eu cunosc o persoană de rang foarte înalt (ea, de altfel merită stimă mai mult pentru știința și virtutea sa decât pentru rangul și înalta pozițiune ce-o are) care prin lipirea celor șase vocale — căci în limba noastră e vocală și y — pe cele 6 laturi ale cubului, și tot așa prin lipirea celor 18 consonante pe fețele altor trei cubi, a alcătuit un joc pentru copiii săi, așa că acela câștigă care dintr'o singură aruncătură a celor patru cubi de-odată nimerea mai multe vorbe. În acest chip, fiul cel mai mare, pe când încă nu eră în vârstă de școală, și-a însușit cetirea, jucându-se, fără să fi fost vr'odată certat sau silit la asta.

§ 152. Am văzut adese fetițe mici trudindu-se în toate chipurile, ceasuri întregi, și deprinzându-se să dobândească dexteritate în jocul pe care ele îl numesc *dibstone*¹⁾. Pe când le priveam, gândeam în mine că n'ar fi nevoie decât de-o oarecare invențiune bună, ca să le facem să-și cheltuiască zelul cel mult al lor cu altceva ce le-ar fi mai de folos, și mi se pare că numai greșala și nepăsarea celor mai bătrâni este cauza că nu se întâmplă așa. Copiii au cu mult mai puțină aplecare spre trândăvie, decât oamenii mari²⁾, și deaceia oamenii mari merită dojană, dacă a-ceastă pornire a copiilor de-a fi mereu activi nu

¹⁾ Ce joc e acesta nu se știe. După *Johnson* ar fi «o petricică pe care copilul o aruncă după altă petricică». *Coste* descrie însă cu totul altfel jocul; copilul aruncă o petricică în sus și trebuia să arunce pe a doua înainte de-a prinde în cădere pe cea dintâiu.

²⁾ Vezi § 76.

e îndreptată spre lucruri folositoare, cari li s'ar putea face de obicei tot atâta de distractive ca și jocurile cu care se ocupă, dacă oamenii mari ar avea numai pe jumătate atâta zel, cât îl au aceste mici maimuțe, de-a le arată drumul. Eu socot, că te-miri-ce Portughez înțelept în vremile de mai nainte, a introdus în țara sa acel joc al copiilor, dela care, [după cum mi se povestește și după cum am relatat¹⁾] cu nimic nu poți să-i oprești de a nu învăța a scrie și a ceti. Iar în anumite ținuturi ale Franței copiii învață unul dela altul, încă din leagăn(?!) să cânte și să joace²⁾.

§ 153. Literele lipite pe fețele cubului sau ale poligonului să fie numai litere mici (minuscule) și, pentru începători ar fi mai bine de li s'ar da în mărimea ce-o au literele din biblia în folio³⁾; iar după ce va ști să cetească bine cu aceste litere nu-i va fi greu să învețe și literele mari (maiuscule). Dar la început el nu trebuie zăpăcit cu multe feluri deodată. Cu acest cub s'ar putea alcătui un joc tocmai ca royal-oak-ul⁴⁾, ceoace le-ar oferi și o variațiune, și s'ar jucă pe mere, pe cireșe etc.

§ 154. Afară de asta, s'ar mai putea inventă alte douăzeci de jocuri care ar aveà în vedere literele și pe care prea lesne le-ar putea născoci aceia cărora le place felul acesta și le-ar putea adaptă acestui scop. De alminteri mi se pare

¹⁾ In § 148

²⁾ Și *Fenelon* (in *Educația fetelor* V, § 25) zice in ce privește învățarea cetirii, că manele să cetiască din carte copiilor istorioare, și adevăratul procedeu ar fi apoi ca «inșiși copiii să doarească să poată ajunge la izvorul din care lor le curge atata plăcere» (adecă istorioarele). El cere drept abecedă o carte cu chipuri și cu istorioare miraculoase.

³⁾ Precum se tipăreau bibliile vechi, cu litere de-o schioapă.

⁴⁾ Vezi § 150.

jocul cu patru cubi așa de ușor și de potrivit scopului, încât va fi greu să se găsească un joc mai bun, și poate că nici n'ar fi de trebuință altul.

§ 155. Atâta aveam de spus despre învățarea cetirii, la care tu nu trebuie nici să-l împingi cu sila, nici să-l cerți vreodată. Du-l la scopul tău prin șiretenie, dacă poți; dar să nu-i impui lucrul ca o datorie. E mai bine să dănuiască un an mai mult până ce să învețe a ceti, decât să prinză scârbă de învățatură, dacă-l vei sili. Dacă vr'odată ai să-l cerți, atunci ceartă-l pentru lucruri mai de însemnătate, când e în joc adevărul și bunăvoința, dar nu-i face o povară din A B C. Intrebuințează toată dibăcia spre a-i determina voința să asculte de rațiune, învață-l să prețuiască încrederea și stima și să se păzească cu mare grijă de-a nu da altora motive de-a cugeta rău și josnic despre el, mai ales tatălui său și mamei sale—și apoi toate celelalte se vor găsi lesne. Dar dacă vrei să faci asta, atunci, cred eu, că nu trebuie să-l legi și să-l încătușezi cu prescripțiuni asupra lucrurilor indifferente, nici să nu-l tragi la răspundere pentru fiece greșală cât de mică sau, poate, pentru anumite greșeli cari altora li se pot părea de însemnătate. De altfel despre acestea ți-am vorbit mai înainte destul¹⁾.

§ 156. După ce a început așa cu încetul să cetească, dă-i de cetit o carte oarecare ușoară, recreativă, potrivită cu gradul lui de pricepere, al cărei conținut distractiv să-l facă să progreseze și să-i răsplătească truda cetirii; dar nici decum una care să-i umplă capul cu fleacuri ne folositoare ori să-l ațâțe spre viciu și nebunie. Cred că cea mai bună carte pentru acest scop

¹⁾ Cu deosebire în § 64 și urm.

sunt fabulele lui *Esop*, fiindcă acestea sunt povestiri cari pot recrea și înveseli pe un copil, dar sunt un izvor de idei folositoare și pentru oamenii mari, și dacă el le va păstra în memorie toată viața sa, nu-i va fi spre pagubă să le regăsească mai târziu în mijlocul gândurilor sale de bărbat și al afacerilor serioase. Dacă *Esopul* lui are și chipuri, asta îi va procura și mai multă petrecere și-l va îmbărbăta la cetire, în vreme ce el își sporește totodată și cunoștințele. Pentru că despre atari subiecte vizibile vorbim degeaba copiilor și fără să-i mulțămim, câtă vreme n'au reprezentări despre ele; iar aceste reprezentări nu le putem produce prin sunet, ci numai prin înseși acele subiecte sau prin chipurile lor. De aceea cred că trebuie, de îndată ce a început să silabiseze, să-i dăm cât de multe chipuri de animale, cu numele lor tipărit supt ele, căci acestea îl provoacă tot odată să cetească și-i dau și prilej să întrebe și să învețe. *Reynard Vulpoiul* e altă carte ce s'ar putea, cum mi se pare, întrebuința spre acest scop¹⁾. Și dacă apoi cei de pe lângă dânsul vor vorbi adeseori cu el despre poveștile pe care le-a cetit și-l vor pune să le repovestească, atunci—făcând abstracție dela alte foloase—cetirea lui va fi întovărășită de încurajare și de plăcere, când va afla că în cetirea lui se găsește și oarecare folos și că poți face și altora distracție, repovestind cele cetite. Aceste mijloace de ademenire par cu totul nesocotite în obicinuitele metoade de învățământ, și de obicei trece multă vreme până ce să aflu cetitorii ceva folos și plăcere în cele cetite, și astfel ei privesc cărțile numai ca o trecere de vreme,

¹⁾ *Reynard the Fox* a fost una dintre cele dintâu cărți tipărite în Anglia.

apucată așa din strămoși, sau ca o sâcăială inoportună care n'are nici un scop¹⁾.

§ 157. Tatăl-nostru, Crezul și cele 10 porunci trebuie să le învețe pe dinafară și temeinic; dar, după a mea părere, să le învețe nu cetindu-le în cartea sa de rugăciuni, ci încă înainte de-a ști ceti, din gura cuiva care i le spune de repetate ori. Dar, așa socot, că învățarea de rost și învățarea cetirii să nu fie legate una de alta, pentru că una împiedecă pe cealaltă; ci învățarea cetirii să-i cauzeze cât se poate de puțină neplăcere și trudă.

(2) Ce alte cărți mai există, scrise englezește, de felul celor amintite și cari ar fi potrivite pentru copii, spre a-i atrage și a-i ațâța la cetire, eu unul nu știu. De vreme ce însă copiii sunt de obicei lăsați cu totul pe mâna metoadelor de prin școli, (unde numai groaza de nuea îi silește să învețe, dar nu-i atrage plăcerea împreunată cu ocupațiunea) îmi vine să cred că acest soi de cărți folositoare a avut soarta să fie neglijat în potopul de cărți proaste de cari avem de tot neamul, și, după cât știu, nu există nici o carte dintre cele ce au avut în vedere copiii, care să nu fi urmat obicinuitul drum al «tablei cu peliță», al bucoavnei, al psaltirii, al noului testament și al bibliei²⁾.

¹⁾ Deatunci încoace Englezii s'au străduit foarte cu multă grijă să aibă cărți de cetire potrivite pentru copii.

²⁾ *Tabla cu peliță*, unul dintre cele mai vechi mijloace de învățământ, eră un fel de abecedar. Eră o singură foaie mare, sus având o cruce, apoi sub ea alfabetul literelor mici, apoi al celor mari, apoi combinațiuni de vocală cu consonantă, apoi de consonantă cu vocală, iar la sfârșit Tatăl-nostru. Atâta tot. Foaia eră lipită pe o tablă de lemn, care aveă un mâner și de acest mâner și-o ținea copilul în dreptul feții și silabisea. Și pe drum copiii erau cu această tablă înaintea ochilor. Ca să se păstreze mai bine foaia, preste ea eră lipită o peliță de corn, suptire și străvezie, ca o peliță de celuloid. Și în Germania existau asemeni abecedare. «Cartea cu cruce» în Italia și într'alte țări eră tot așa

§ 158. Ce se ține de biblie, care se dă de obicei mai întâiu în mâna copiilor, ca să se deprindă în cetire și să progreseze, mie mi se pare că cetirea ei fără de nici o selecțiune (chiar și în ordinea în care urmează capitolele unul după altul) este așa de puțin priincioasă pentru copii în ce privește desăvârșirea lor în cetire și întărirea cunoștințelor religioase, încât un lucru mai pe dos nu cred că se mai poate născoci pe lumea asta. Căci ce plăcere sau ce împintinare poate să fie pentru un copil, a se deprinde în cetirea unor capitole ale unei cărți din care el nu pricepe nimic! Și cum pot să fie potrivite puterii de pricepere a unui copil legile lui Moise, cântarea lui Solomon, proorociile vechiului testament sau epistolele și apocalipsul testamentului nou? Chiar și povestirile evangeliștilor și faptele apostolilor, care sunt ceva mai ușoare, nici chiar ele nu stau, luându-le în totalitatea lor, în nici un raport cu puterea intelectuală a copiilor. Eu conced, că principiile religiei trebuie căutate acolo și în vorbele scripturii; cu toate acestea nu trebuie să dăm copilului nimic despre aceste lucruri, nimic ce nu e potrivit puterii lui intelectuale și noțiunilor ce le are. Dar de-aici până la cetirea bibliei întregi, e o distanță enormă, și să faci distanța asta numai din cauza cetirii! Și ce fantastic talmeș-balmeș de idei trebuie să aibă în capul său un copil, dacă peste tot are idei așa cum trebuie să le aibă în chestiunile religioase, după ce el în această vârstă fragedă a cetit toate părțile bibliei în șirul lor, luându-le

întocmită, și a fost în uz până târziu în secolul al optsprezecelea. Bucoavna eră o carte de cetire pentru începători, care la început cuprindea numai rugăciuni și psalmi, apoi, mai târziu, amestecate cu acestea istorioare din biblie și alte povestiri morale, iar cu timpul a primit tot mai mult material lumesc.

drept cuvânt a lui Dumnezeu pe toate, fără nici o altă deosebire! Eu sunt foarte aplecător să cred că la unii oameni tocmai acest fel de cetire a bibliei a fost adevărata cauză că ei în tot cursul vieții n'au avut vederi limpezi și determinate despre religie.

§ 159. Fiindcă am ajuns acum din întâmplare la acest subiect, fie-mi iertat să deslușesc că în *sfânta scriptură* sunt unele părți care ar putea fi potrivite pentru copii, cu scopul de a-i încuraja să cetească, așa sunt d. e. povestea lui Iosif și a fraților săi, povestea cu David și Goliat, a lui David și Ionatan; iar altele¹⁾ pe care le-ar putea copiii ceti pentru instruirea lor, ca d. e. «Tot ceea ce vreți să vă faceți vouă oamenii, faceți lor» (Mateiu, VII, 12) și altele asemenea reguli de morală, ușoare și lesne de înțeles, de care ne-am putea servi adeseori, într-o colecție aleasă, atât pentru cetire cât și pentru instruire. Dar atunci ar trebui să le cetim așa de des, până ce s'ar intipări pe deplin în memorie, iar mai târziu, când copilul va fi matur pentru ele, să i le fixăm în suflet una după alta, la ocazii potrivite, ca adevăruri nerăsturnabile și ca reguli consacrate ale vieții și ale fapturii. Dar cetirea bibliei în șir este, după părerea mea, un lucru foarte nepotrivit pentru copii, până ce nu sunt familiari cu cele mai ușoare părți mai principale ale ei și până ce n'au un fel de privire generală peste cele ce au să le creadă și să le practice: iar acestea, cred eu, trebuie date copiilor cu înseși vorbele bibliei, nu în forma de care se servesc oameni cari se lasă influențați de sisteme și de analogii, o formă pe

¹⁾ Cetirea povestirilor biblice le recomandă cu foarte multă căldură *Fenelon* în *Educațiunea fetelor*, cap. VI.

care lor le place s'o dea cu de-a-sila copiilor. *Dr. Worthington*, ca să evite lucrul acesta, a compus un catehism, ale cărui răspunsuri sunt date toate cu chiar vorbele bibliei, un procedeu demn de imitat și așa de sănătos încât nici un creștin n'are cum să se apere că n'ar fi potrivit copilului său. Dintr'acest catehism, după ce va fi știind bine derost Tatăl-nostru, Crezul și cele 10 porunci, e foarte potrivit să-l lăsăm să învețe zilnic sau la săptămâna câte o întrebare, după cum are cap s'o cuprindă și memorie ca s'o păstreze. După ce va ști bine derost catehismul, încât să poată răspunde curgător și numaidecât orice întrebare din cartea întreagă, putem să-i imprimăm în suflet alte sentințe de care e plină biblia, ca cele mai bune exerciții de memorie și ca normă pe care s'o aibă totdeauna la îndemână în toată viața.

§ 160. După ce știe să cetească bine, e timpul să înceapă cu scrierea. Aici trebuie să-l învățăm mai întâiu de toate cum să *fie până drept*, iar într'asta trebuie să aibă cuvenita dexteritate, înainte de-a-l lăsa să pue condeiul pe hârtie. Pentru că nu numai copiii, ci în genere ori și cui care vrea să facă ceva corect, nu trebuie să-le dăm prea mult dintr'o dată, nici să nu le îngăduim să caute a se desăvârși într'acelaș timp în două lături ale aceleeași activități, de cumva ele pot fi despărțite. Felul Italianilor de-a ține condeiul între degetul cel mare și cel arătător mi s'ar părea cel mai bun ¹⁾, dar în chestia asta tu întreabă

Scrierea

¹⁾ Coste atestă că cei mai mulți profesori de caligrafie ai timpului său țineau condeiul între degetul cel mare și cele două de lângă el (ca și noi astăzi, însă oamenii cari erau obicinuți cu acest fel de ținere a condeiului, au găsit că felul recomandat de Locke e mai îndrăzneț și mai liber.

de sfat pe un profesor de caligrafie sau ori pe cine altul care scrie repede și bine. După ce copilul va fi învățat cum să ție condeiul, trebuie să învețe cum are să așeze hârtia și cum să ție brațul și ce poziție să dea trupului. După ce s'au isprăvit și aceste exerciții, felul în care îl poți învăța să scrie fără mare truda este să-i dai model: îți câștigi o placă cu trăsăturile unei scrisori de mână care-ți place mai mult; dar trebuie să bagi de seamă să pui pe copil să scrie cu ceva mai mare decât cum va avea să scrie obicnuit, pentru că fiecare ajunge cu timpul la o scrisoare tot mai mică și mai mică decât cum a învățat-o în copilărie, și niciodată la una mai mare. Dacă placa e gravată, atunci tipărește după ea cu cerneală roșie felurite coale de hârtie bună, și apoi pune copilul să tragă cu penița îmuiată în cerneală neagră peste trăsăturile roșii, și prin asta mâna lui va câștiga în curând dexteritatea de-a forma acele trăsături, după ce i se va fi arătat de unde are să înceapă și cum are să formeze fiecare literă. După ce a ajuns să le poată face acestea, va trebui să se deprindă pe hârtie curată, și ușor apoi poate dobândi dibăcia să scrie felul de scrisoare care-l dorești¹⁾.

§ 161. (1) După ce a ajuns să scrie repede și bine, cred că trebuie nu numai să continue cu deprinderea mâinii în scriere, ci să și-o desăvârșească de-acum cu *desemnul*, care pentru un tânăr este lucru foarte folositor la felurite ocaziuni, dar mai ales când călătorește, pentru că *desemnul* de multe ori ne ajută să arătăm prin câteva li-

Desemnul

¹⁾ Vezi *Comenius*. *Didact. Magna XXI* § 10. *Locke* aici repetă ce a spus *Quintilianus* (*Institut-oral. I, 1, 27*)... «trăsăturile să le sapi cât se poate de bine pe o tăbliță, ca vârful condeiului să poată fi purtat prin ele ca pe brazde».

nii bine combinate ceea ce n'ar fi în stare să ne arate intuitiv sau să ne facă să înțelegem clar nici o coală întreagă de hârtie scrisă. Câte clădiri nu poate vedea omul, câte mașini și câte feluri de îmbrăcăminte nu poate observa călătorind, pe care și le pot ușor reprezenta și cei ce nu le-au văzut în natură, când sunt îndemânatate desemnate; pe când dacă le descriem numai cu vorbe, ușor se poate întâmpla că nu ne putem face nici o reprezentare a lor, chiar de ne-ar fi descrise cu cea mai amănunțită exactitate, sau în cazul cel mai bun ni le reprezentăm defectuos. Eu nu zic că fiul tău trebuie să devie un pictor desăvârșit; ca să fii pictor, chiar numai până la un grad oarecare, se cere timp mai mult decât îi poate prisosi unui tânăr ocupat cu alte studii mai de însemnătate. Dar ca să aibă atâta pricepere în perspectivă și atâta dibăcie în desemn, încât să fie în stare să redea pe hârtie orice lucru pe care îl vede—cu excepția fețelor omenești—asta o poate câștiga în scurta vreme, mai ales dacă are și talent; dar unde lipsește talentul, atunci—dacă nu e cumva vorba de lucruri neapărat de trebuință—mai bine e să-l lași cu totul în pace, decât să-l chinuiești degeaba cu desemnul. Deaceea și aici, ca și în toate celelalte lucruri cari nu sunt neapărat de trebuință, e valabilă legea: *Nil invita Minerva*¹⁾

(2) 1. *Stenografia*, o artă, despre care mi s'a spus că e cunoscută numai în Anglia, poate că merită truda de a fi învățată, atât pentru că economisești cu ea timp, când îți notezi ceva pentru propria ta amintire, cât și pentru că

Stenografia²⁾

¹⁾ Nimic fără voia Minervei. Proverb latin care însemnează să nu încerci a face lucruri pentru care n'ai dispoziții naturale.

²⁾ *Molyneux* într'o scrisoare către *Locke* îi împărtășește că el

poți tăinui lucruri pe care n'ai vrea să le știe toată lumea. Astfel cine-a învățat orice fel de scrisoare, o poate adapta prea lesne ori pentru uzul sau particular, ori, după cum îi dă prin cap, îi poate da o formă cu mult mai scurtată pentru scopurile pentru care vrea s'o întrebuințeze. Cea inventată de domnul Rich, și-o poate face, precum mi s'ar părea, și mai ușoară și mai scurtă orișicine care cunoaște bine gramatica și are vreme s'o facă. Dar nu trebuie să căutăm numai decât un profesor care să ne învețe această scriere scurtată; e destul de timpuriu, dac'o înveți mai târziu la o vreme potrivită când ai ocaziune, după ce ți-ai deprins mâna cu o scriere frumoasă și repede. Pentru că de stenografie copiii au puțină trebuință și nici nu trebuie s'o învețe până ce nu scriu bine detot și nu și-au însușit în scriere o desăvârșită destoinicie.

§ 162. De îndată ce poate vorbi englezește, e timpul să învețe o limbă străină.

În punctul acesta nimeni n'are nimic de zis când le propui limba franceză.¹⁾ **Franceza**

Motivul este că suntem obicinuiți cu metoda corectă de-a învăța limba asta, anume că facem pe copii s'o deprindă prin neconținută vorbire în contactul zilnic, și nu prin regulile gra-

are de gând să lase pe fiul său să învețe stenografia, nu până la atâta dibăcie încât să poată urmări un discurs parlamentar, ci numai ca să-și poată nota propriile idei. Locke îi răspunde că și el a învățat ca om mare stenografia, dar în cartea sa a uitat să amintească acest lucru. În ediția întâiu a cărții Locke n'are acest paragraf; l-a scris numai când a scos a doua ediție.

¹⁾ Cel dintâiu stenograf englez a fost *Timoteu Bright* (1588), el scria cuvântul prin litera inițială, simplificată, la care mai adăoga încă un semn, prin ceace a ajuns să aibă 537 de semne pentru cuvinte. *John Willis* a format un alfabet din linii drepte și ovale, el a fost cel dintâiu (1602) care a întrebuințat cuvântul «stenografie» pentru acest fel de artă. Cu timpul s'au alcătuit multe sisteme.—Locke aici scapă din vedere că și Romanii și Grecii aveau sisteme stenografice.

maticale. Și limba latină s'ar învăța lesne tot în felul acesta, dacă instructorul, stând mereu pe lângă copil ar vorbi numai latinește și ar sili pe copil să-i răspundă numai în limba asta. Dar fiindcă limba franceză e limbă vie și ocaziunea de-a o vorbi e mai frecventă, de-aceea trebuie învățată cea dintâiu, ca să obicinuim organele vorbirii, încă elastice, ale copilului cu rostirea corectă a sunetelor franceze, și ca să-și însușească dexteritatea de-a exprima bine franțuzește, lucru ce devine cu atâta mai anevoios cu cât se amână mai mult.

§ 163. Dupăce copilul vorbește bine și scrie bine franțuzește, ceace cu metoda acesta se poate într'un an sau doi, trebuie să-l punem la latinește; și-aici ar fi o minune dacă părinții, cari au făcut experiența la limba franceză, n'ar fi de părerea că și latineasca ar trebui învățată tot într'acelaș fel, anume prin vorbire și scriere. Numai că trebuie să băgăm de seamă ca el, pe timpul cât învață aceste limbi străine și nu vorbește și nu cetește cu instructorul său nimic decât într'aceste limbi, să nu uite a ceti și englezește fie cu mamă-sa, fie cu altcineva, punându-l în fiecare zi să le cetească părți alese din biblie sau alte cărți englezești.

§ 164. Limba latină o socot și eu de neapărată trebuință pentru un tânăr nobil; de fapt însă tradiția, care e marele meșter în toate lucrurile, a făcut din limba latină așa de mult o parte integrantă a educațiunii, încât silim cu bătaia s'o învețe și facem să-și piardă cu ea multe ceasuri ale prețioasei lor vieți și acei copii cari, dupăce au ieșit odată din școală, nu mai vin cât trăesc în poziția de-a se mai ocupa cu ea. Poate să

Latina

fie ceva mai ridicol decât să vezi cum un tată își cheltuește și banii proprii și timpul fiului său, ca să-l ocupe cu învățarea limbii latine, pe când el tot în aceeași vreme îl crește pentru o carieră practică, în care tânărul nu va avea nevoie de latinească și va uita negreșit și puținele reguli pe care le-a adus din școală, o limbă pe care el — mă prind zece contra unu — o va urgisi din cauza răului tratament la care a fost supus pentru ea!)

Ți-ar veni să crezi, dacă n'am avea pretutindeni printre noi exemple, că se poate ca un copil să fie silit să învețe elementele unei limbi pe care el în tot cursul vieții, pentru care e pregătit, nu o va întrebuința de loc, și că el pe timpul învățării acelei limbi își neglijea deprinderea în scriere bună și exercițiile în probleme matematice, cari doară sunt de mare folos în toate stările vieții și sunt de trebuință neapărată în cele mai multe afaceri? Și cu toate că aceste dexterități, pe care le cere ori negustoria ori întreprinderile ori afacerile lumesti, rare ori sau niciodată nu se pot câștiga într'o școală latinească, totuș nu numai nobilii își trimit copiii la această școală, deși ei sunt destinați carierii prac-

¹⁾ Pe atunci se bătea cumplit în școlile engleze. Dar se bate și acum! Multe școli au în sigiliul lor ca simbol o nuia. În sala de lecții în *St. Paul School* în Londra e scris pe peretele din față cu litere mari: *Doce, disce aut discede* (învață pe alții, învață tu sau depărtează-te) iar în *1687 Winchester College* și-a ales ca sentință: aut disce, aut discede, manet sors tertia: caede! (Ori învață, ori pleacă, a treia îți rămâne: bătaia) Marele filosof Erasmus a rămas olog viața întreagă din bățiile dintr'o universitate din Paris. În școlile secundare (și uneori și la universități) și acum e bătaia la ordinea zilei în Anglia, nu așa barbară ca pe vremea lui Locke, dar bătae. Multe școli, toamna, publică în prospectele lor, că elevii n'au să fie bătuți. Un caz mai nou ni-l povestește Stoy, pedagogul german, că vizitând (la 1860) un liceu a găsit pe director tocmai suflecându-și mâinile să tragă cu nuiaua bătae unui elev de șaptesprezece ani fiindcă îl prinsese fumând. Răul cel mare eră, după cum spune Locke, că cea mai aprigă bătae o mâncau tot numai la latinește.

tice, dar până și negustori și plugari chiar nu se pot stăpâni să nu facă acelaș lucru, măcar că ei n'au nici intențiunea nici mijloacele de-a face savanți din fiii lor. Iar dacă îi întrebi de ce fac acest lucru, așa de poznașă li se pare întrebarea ca și când i-ai întrebă de ce merg la biserică. Tradiția aici ține locul rațiunii și atât de mult sfințește ea acest procedeu, pentru cei ce o iau ca rațiune, încât se țin de el cu constiențiozitate aproape religioasă și atât de lipit li-e sufletul de tradiție, încât li se pare că fiii lor n'ar fi adevărați creștini deplini dacă n'ar învăța gramatica lui Lilly. ¹⁾

§ 165. Dar oricât de trebuincioasă e limba latină pentru unii, și oricât li s'ar părea de trebuincioasă altora, căroră într'adevăr nu li-e folositoare nici într'un fel: metoda obicinuit, după care se învață în școlile latinești, (după ce mi-am arătat părerile mele despre el) nu pot să mă înduplec să-l recomand. Cauzele sunt așa de evidente și de puternice, încât unii oameni înțelegători au fost convinși prin ele să părăsească drumul obișnuit și au avut succes, cu toate că metoda pe care l-au întrebuințat ei nu este tocmai acela pe care mi-l închipuesc eu că e mai ușor; iar acesta este, pe scurt, următorul. În genere, să nu chinuim pe copil de loc cu gra-

¹⁾ *William Lilly* profesor în Londra, a murit de ciumă la 1523; a făcut mai multe gramatici, una se învață până în zilele noastre în St. Paul School, unde o introdusese Lilly și deatunci a rămas. Gramaticile latine erau pe-atunci numai reguli și reguli (pentru copii de 8 ani!) și atâta de greoaie încât mulți copii cari aveau talent fugeau de școală ca de ciumă. Eră studiul principal. Mulți se trudeau să facă gramatici mai simple, alții inventau metode de-a învăța latina în atâtea lecții—cum se încearcă în timpurile noastre—însă chiar cele mai simple metode se încărcău cu vremea enorm de mult «fiindcă profesorilor li se păreau prea ușoare» deși duceau la rezultate bune, dar lor le trebuiau greutate și motive de-a bate!

matica, ci să-l învățăm latina așa cum îl învățăm englezeasca, prin graiu viu, fără reguli complicate; pentrucă, dacă stai și te gândești, latinesca nu este pentru copil, când se naște, un lucru mai puțin cunoscut decât englezeasca, și totuși el învață englezește fără învățator, fără reguli sau gramatică: tot așa ar putea să învețe latinește ca un Cicero, dacă ar sta mereu pe lângă copil cineva care să-i vorbească numai în limba asta. Apoi când văd eu cum adeseori o guvernantă franceză învață într'un an ori doi pe o fetiță engleză, fără reguli gramaticale, să vorbească franțuzește, numai vorbind cu ea toată ziua, cum să nu m'apuce mirarea că nobilii noștri n'ajung tot la acest metod când e vorba de băeții lor și-i țin pe-aceștia mai incapabili și mai tâmpiți decât pe fetele lor¹⁾.

§ 166. Dacă ai putea deci să afli un om care să vorbească bine latinește, să stea tot pe lângă fiul tău și neconținut să conversezeze cu el numai latinește și să nu-l lase nici pe el să răspundă într'altfel, aceasta ar fi adevărata și dreapta cale pe care și eu ți-aș recomanda-o, nu numai ca fiind cel mai ușor și mai bun metod de-a învăța pe un copil fără opintire și fără ceartă o limbă, pentru care alți copii mănâncă de obicei bătae câte șase și șapte ani de-arândul în școală, ci și fiindcă e metodul prin care îi se cultivă într'ace-laș timp și spiritul și moravurile și poate fi instruit totodată în felurite științe, precum sunt: o mare parte din *geografie*, *astronomie*, *cronologie*, *anatomie*, apoi câteva capitole din *istorie* și

¹⁾ Înainte de Locke, cu vr'un secol au s'ăruit umaniștii să se scurteze gramatica și să se învețe latina din graiu viu. Dar umaniștilor nu le eră să scape pe copiii de bătae, ci numai ca să poată învăța mai repede limba. Dela Locke încoace învățământul formalist a fost restrâns încet-încet din cauze educative.

toate celelalte terenuri ale cunoștințelor materiale care se întemeiază pe percepțiunile simțurilor și cer ceva mai mult decât numai memorie. Pentru că, dacă vrem s'apucăm adevăratul drum, de-aici trebuie să începă cunoștințele noastre și în aceste pomenite mai sus științe să punem temelia, nu să începem cu abstractele noțiuni ale *logiceii* și ale *metafisiceii*, cari sunt proprii mai mult de-a distruge mintea decât a o cultiva. Când oamenii tineri și-au bătut nițel capul cu aceste speculațiuni abstracte, fără de nici un rezultat, adică fără de-a dobândi cultura și folosul pe care-l așteptau, atunci ei sunt foarte aplecați a desprețui ori știința ori pe ei înșiși: ei se simt ispitiți să renunțe la studiile lor și să asvârle cărțile în care n'ar fi decât vorbe aspre și pae goale, sau să tragă concluziunea că, dacă totuș în cărți se cuprinde câte ceva din adevărata știință, ei înșiși n'au priceperea trebuincioasă pentru ele. Că asta este așa, aș putea-o înăspri poate cu propria mea experiență. Intre alte lucruri, pe care un tânăr ar aveà să le învețe cu metoda de care vorbesc, în vremea în care alții de etatea lui se chinuesc cu latina și cu limbile, eu aș luà și *geometria* printre alte studii, căci eu am cunoscut un tânăr, format după metoda acesta, care erà în stare să dovedească mai multe propozițiuni de ale lui Euclide, înainte de-a fi avut treisprezece ani.

§ 167. Dacă nu s'ar putea găsi un atare om, care să vorbească bine latinește și care ar vrea să instruiască pe fiul tău într'aceste științe cu metoda pe care l-am propus, atunci lucru cel mai bun este să-l instruești într'un fel care se apropie mai mult de acest metod, anume să-i dai vr'o carte oarecare ușoară și distractivă d. e.

fabulele lui Esop, așa ca traducerea englezească să fie scrisă într'o linie—pe cât se poate cuvânt după cuvânt, iar cuvintele latine care corespund celor engleze să se scrie exact de-asupra acestora într'altă linie¹). Acestea trebuie să le cetească zi cu zi mereu, până ce va pricepe desăvârșit textul latin, apoi se va trece la altă fabulă până ce o va ști și pe-aceasta bine, fără ca să negligeze însă ceea ce știe de mai înainte, ci din când în când să le repeteze ca să le păstreze întregi în minte. Iar când i se dă de scris vr'odată, să i se dea acestea, ca astfel de-odată cu executarea mânei să se deprindă și în latinească. Fiindcă acesta e un metod mai puțin desăvârșit decât vorbirea limbii cu graiu viu, de-aceea mai întâiu de toate formarea vorbelor și apoi declinarea numelor și prunumelor (pe care trebuie neapărat să le învețe derost) îi vor înlesni cunoștința cu spiritul și felul de a fi al limbii latine, care schimbă înțelesul vorbelor și al numelor prin schimbarea silabei din urmă, iar nu ca limbile moderne prin particule antepuse. Cred că mai mult decât atâta n'are trebuința să știe din gramatică, până mai târziu când va putea ceti *Minerva* lui *Sanctius* cu adnotațiunile lui *Sciopius* și *Perizonius*²)

(2) Mai este un lucru de care trebuie să ținem seama la învățământul copiilor, după a mea părere, și anume să nu-i zăpăcim și mai rău în cele mai multe cazuri când ei se încurcă în mijlocul răspunsului, silindu-i să scoată însiși lucrul

¹) E vorba de *juxta*.

²) *Francisc Sanctius Brocensis* (spaniol, numit Sanchez din Las Brozas) cel mai bun gramatic al timpului său. Gramatica sa *Minerva*, tipărită întâiu la 1586, a avut nenumărate ediții, pe scrierile lui se bazează în mare parte și gramatica de mai târziu, vestită în toată lumea, dela Port-Royal. *Sciopius* e un German Gasparr Schopp care a adnotat gramatica lui Sanchez, iar *Perizonius* un Olandez.

la căpătăiu prin întrebări cam de felul acesta: Care e nominativul în propoziția pe care au s'o construiască? Sau întrebându-i ce însemnează *aufero* ca să-i conducem să ne spue ce însemnează *obstulere* etc., dacă ei nu pot spune numai decât. Cu asta numai risipim degeaba timpul, aducându-i în zăpăceală; căci, câtă vreme ei învață cu sârguință și dau toată atențiunea, datoria noastră e să-i ținem în bună dispoziție și să facem să le fie toate pe cât se poate de ușoare și de plăcute. Deaceea ori unde ar dà peste oarecare greutate peste care ar vrea să treacă, ajută-le numai decât, fără dojană și ceartă, și adă-ți aminte că unde se întrebuițează mijloace mai aspre, ele nu sunt decât efluxul egoismului și al trufiei învățătorului, care pretinde dela copii ca ei să stăpânească numai decât toate pe cât însuși el le știe, pecând el ar trebui să nu uite că datoria lui e să sădească în copii obicinuițe, dar nu să le împrime cu mânie regule care în vieață ne servesc așa de puțin și care mai ales pentru copii n'au nici un folos, fiindcă ei tot așa de repede le uită pe cât de repede li s'au dat. Eu nu contest că în unele științe, în care au să-și exerciteze inteligența lor, se poate schimba uneori acest metod și li se pot propune intenționat unele dificultăți, spre a-le ațâța râvna și spre a-le obicinui spiritul să-și exerciteze propria putere și agerimea în cugetare logică. Însă, așa socot eu, asta nu e iertat să se facă cu copiii câtă vreme sunt încă foarte tineri, și nu atunci când abia sunt intrați pe oarecare teren nou al științei, pentru că aici fiecare lucru este de sineși o greutate, și intențiunea și deprinderea cea mai desăvârșită a unui învățător stă aici tocmai în aceea că face să fie totul așa de ușor

pe cât e cu putință. Dar mai ales la învățarea limbilor este cel mai nepotrivit lucru să faci întrebări în cruciș. Pentrucă limbile trebuind a fi învățate prin exercițiu, obicinuință și memorie, atunci le vom vorbi mai desăvârșit când vom fi uitat cu desăvârșire toate regulile gramaticale ale lor. Conced, că în unele cazuri gramatica unei limbi trebuie studiată cu mare atențiune, însă numai de adulți, atunci când scopul lor e să priceapă limba în mod critic¹⁾, lucru care rareori e de competența altor oameni afară de savanți. Asta bucuros mi se va concede că dacă vr'un tânăr nobil studiază vr'o limbă, ea nu poate să fie alta decât cea maternă, pentrucă el trebuie doar să cunoască cu cea mai extremă exactitate limba ce-o întrebuițează zi cu zi.

(3) Și mai este și alt motiv pentru care învățătorul și instructorul nu trebuie să pregătească greutăți copiilor, ci din contră să-le netezească drumul, și să le ajute cu drag să treacă înainte, unde-i văd că au dat de-o piedecă. Spiritul copiilor este strîmt și slab²⁾ și poate de obicei să cuprindă numai o singură idee dintr'o dată. ceeace se află în capul unui copil i-l umple deocamdată, mai ales când acel ceva se manifestează cu patimă. Deaceea îndemânarea și arta învățătorului trebuie îndreptată într'acolo, să elibereze capul copiilor de toate celelalte gânduri, pe câtă vreme ei au de învățat ceva, ca astfel ei să primească în cap cu mai multă atențiune și plăcere, fără de care nu le lasă nici o impresiune. Temperamentul firesc al copiilor face spiritul lor foarte

¹⁾ Adecă științific.

²⁾ Locke într'altă carte numește simțurile, cari sunt singurii mijlocitori a orice cunoașteri: «puține și strâmte porți cari nu stau în nici o proporție cu întregul și uriașul teren al tuturor lucrurilor».

aplecat spre nestatornicie. Numai lucrul nou îi încâtușează; ceeace le oferă ca nou, ei vreau numai decât să-l guste cu poftă și apoi sunt tot așa de repede sătui de el. Ei simt saț în curând de acelaș lucru și de-aceea aproape toată plăcerea lor stă în schimbare și în variație. A ținea fixate gândurile lor fugitive e lucru ce nu se poate uni cu starea naturală a copiilor. Dacă asta se datorește constituțiunii creerului lor sau iuțimii și nestatorniciei temperamentului vieții copilărești, peste care spiritul lor încă n'a ajuns la o deplină stăpânire: lucru învederat atâta este că e lucru anevoios pentru copii să-și îndrepteze statornic gândurilor lor cătră un singur obiect. O atențiune durabilă, continuată, este una dintre cele mai grele probleme ce li se poate cere; de-aceea cine vrea să le întrebuițeze sârguința, trebuie să-și dea toată truda ca să le facă plăcut și cât se poate de dulce ceeace le dă de lucrat; cel puțin trebuie să poarte grijă ca să nu lege cumva de lucru lor nici un fel de reprezentare neplăcută ori aducătoare de spaimă. Dacă ei nu vin la cartea lor cu oarecare plăcere și mulțămire, nu e de mirare dacă gândurile lor mereu se abat într'altă parte dela un obiect care nu-i atrage, și caută o mai bună petrecere cu lucruri mai plăcute, spre care inevitabil trebuie să se ducă.

(4) Eu știu că felul cel mai obicinuit al educatorului este să-și câștige atențiunea copiilor prin dojană și pedeapsă și să caute a le încâtușă gândurile la ocupațiunea momentană, de îndată ce văd că ele se abat fie cât de puțin. Inșă un tratament ca acesta trebuie să producă negreșit un efect tocmai contrar. Cuvintele pătimașe și bătăile din partea învățătorului umplu sufletul copilului cu spaimă și groază, care numai

decât i-l ocupă cu totul și nu mai lasă loc pentru alte impresiuni. Oricine cetește acestea, își va reaminti de bunăseamă ce agitare i-au produs în suflet vorbele violente ori tiranice din partea părinților sau a învățătorului; cum ele i-au zăpăcit pentru moment creierul, așa că el abia știa și ce răspunde și ce-i zic ei. Numai decât el și-a pierdut din ochi obiectul ocupațiunii sale; spiritul îi erà plin de frământare vehementă și de zăpăceală și în starea asta nu mai erà capabil să-și mai îndrepteze atențiunea spre nimic altceva.

(5) E adevărat că părinții și educatorii au să-și stabilească și să-și asigure vaza lor prin sentimentul respectului, în sufletul celor ce stau sub paza lor, și numai printr'acest sentiment să-i și governeze; dar dupăce odată și-au asigurat o înrâurire asupra lor, ei trebuie să exercite cu multă moderațiune acest respect și să nu se facă pe sineși atari gogorițe, încât școlarii să tremure numai la vederea lor. O severitate ca asta poate să le facă lor mai ușoară guvernarea, copiilor însă le e foarte puțin prielnică. E cu neputință să învețe copiii ceva, câtă vreme gândurile lor sunt robite și tulburate de oarecareva patimă, mai ales de spaimă, care face o impresie foarte puternică asupra spiritului lor încă slab și delicat. Ține deci spiritul copiilor într'o dispoziție prielnică, liniștită, dacă vrei ca ei să primească învățăturile tale sau oricare altă sporire de cunoștințe. E tot așa de cu neputință să desemnezi într'un suflet tremurător linii regulate și limpezi, ca și pe o hârtie care nu stă pe loc.

(6) Dibăcia cea mai de însemnătate a unui învățător este să câștige și să ție pe loc atențiunea școlarilor săi; câtă vreme el o are, cu siguranță va înainta atât de repede pe cât îi permit apti-

tudinile școlarilor; fără de ea, toată împingerea și silirea ce-o face elevilor va da foarte puțin rezultat sau nici unul. Ca să i-o câștige, el trebuie mai întâiu să facă pe școlari să priceapă, pe cât se poate, folosul celor ce le învață ei acum, apoi prin ceeace i-a învățat să-i facă să înțeleagă că ei acum pot ceva ce mai înainte n'au putut, ceva ce lor le dă o anumită putere și un adevărat folos față de ceilalți cari n'au învățat aceste lucruri. Apoi, în tot învățământul său el să arate blândețe, și printr'o anumită gingășie în toată ființa sa să facă pe copil să simtă ¹⁾ că învățătorul îl iubește și că-i voește numai binele — singurul mijloc de-a produce în copil iubirea care-l va determina să-i asculte lecțiile și să prețuiască cele ce-l învață.

(7) Un tratament aspru și autoritar va întâmpina numai îndărătnicia. Toate celelalte greșeli vor fi corectate cu blândețe; vorbele prietenoase, încurajatoare au efect mai bun și mai trainic asupra unui suflet supus și previn multe îndărătnicii și încăpățănări, pe care adeseori o purtare aspră și autoritară le produce chiar și în sufletele nobile și bine alcătuite. E adevărat că încăpățănarea și neglijențele intenționate trebuie biruite, chiar și dacă ar trebui să le stârpim cu bătaia; însă eu așa țin, că îndărătnicia la școlari adeseori este un efect al purtării absurde a educatorului și că cei mai mulți copii rareori ar fi meritat bătae, dacă o nefolositoare și rău aplicată brutalitate a tratamentului nu i-ar fi învățat să fie răutăcioși și nu le-ar fi însuflat o repulsiune față de învățătorul lor și față de tot ce vine dela dânsul.

¹⁾ Rousseau, Emil III, § 63 și 94, apoi IV, 192 vorbește împotriva.

(8) Neatențiunea, uitarea, nestatornicia și volatilitatea gândirilor sunt greșeli naturale ale copiilor și deaceia, unde vezi că nu sunt intenționate, trebuie să le tragi la răspundere cu multă blândețe și cu timpul să le biruești. Dacă fiecare abatere în direcția asta provoacă la învățător mânie și ceartă, atunci prilejul de dojană și de pedeapsă se va repetă atâta de des, încât învățătorul va fi pentru școlarii săi un obiect de neconținută neplăcere și groază. Iar asta e numai și ea singură îndeajuns o piedecă, din cauza căreia învățământul său nu va da rod și toate metoadele lui au să rămâe fără efect.

(9) Respectul ce și-l-a câștigat asupra sufletului lor trebuie îndulcit așa de mult, prin dovezi neconținute de gingășie și de bună-voință, încât iubirea să-i împinteneze spre datorie și să-i facă să simtă plăcere în supunerea la toate poruncile lui. Aceasta va face ca ei să se apropie cu bucurie de învățătorul lor și să asculte de el ca de unul care le este prietin, care îi iubește și se trudește numai ca să le fie lor bine: el va primi dela ei ideile lor spuse nesilit și fără sfială, câtă vreme ei sunt cu el, și aceasta este singura dispoziție sufletească în care copilul e în stare să primească învățături proaspete și să adune în el acele impresiuni cari trebuiesc dobândite și păstrate, dacă nu voim ca tot ce fac ei împreună cu învățătorul să fie o trudă pierdută, neplăcere multă și puțină înaintare.

§ 168. Dacă el prin metoda aceasta¹⁾, în care textul latin cu cel englez alținează linie cu linie, își va fi câștigat oarecare cuoștințe în limba latină, poți trece apoi cu el un pas mai departe și să-i dai să citească vr'o altă carte latinească

¹⁾ Vezi începutul, § 167.

mai ușoară, cum este a lui *Iustin* ori *Eutropiu*, și, ca să-i faci mai puțin grea și anevoioasă citirea și priceperea ei, dă-i voe dacă vrea să se ajute cu textul englez. Imputarea, că în cazul acesta exercițiile lui sunt curat mecanice, n'are de ce să te pue pe gânduri. Dacă te uiți bine, aceasta nu e un motiv contra, ci tocmai pentru acest metod de-a învăța limbi străine. Pentrucă limbile trebuie învățate numai prin deprindere mecanică, și cine nu vorbește curgător și absolut din obicinuință englezește ori latinește, așa că dacă limba lui—când el și cugetă la cele ce le vorbește—nu se mișcă de sineși, fără ca el să stea să se gândească la vr'o regulă ori la gramatică și să caute a nu greși întorsăturile și expresiunile particulare ale acelei limbi, acela nu vorbește bine respectiva limbă sau nu e stăpân pe ea. Aș vrea să-mi spue cinevâ care e limba, pe care s'o poată omul învăța bine sau vorbi cum se cade numai după regule gramaticale. Limbile nu s'au născut prin regule sau prin artă, ci prin întâmplare și prin uzul zilnic al popoarelor. Cine le vorbește bine n'are alte regule decât acestea și nu se poate bizui pe nimic altcevă decât numai pe memoria și pe obicinuința de-a vorbi tocmai în felul pe care l-a învățat dela aceia cari sunt recunoscuți că vorbesc curat: și tocmai asta se chiamă cu alte vorbe—a vorbi din deprindere mecanică.

(2) Aici poate voiui fi întrebat, că gramatica n'ar fi așa dar de nici un folos și că toți aceia cari au muncit atâta ca să reducă diferitele limbi la regule și principii și cari au scris așa de mult despre declinări și conjugări, despre concordanță și sintactică, toți aceștia au muncit degeaba și toată știința lor e pierdere de timp? Deloc.

Și gramatica își are locul ei. Însă asta îndrăznesc s'o afirm că îi dăm mai mare importanță decât i se cuvine și chinuim cu ea pe cei ce n'au nici în clin nici în mână cu dânsa, înțeleg pe copiii din vârsta în care de obicei îi supăram cu gramatica în școlile latinești.

(3) Nu e nimic mai învederat decât faptul că limbi, pe care le învățăm prin exercițiu mecanic, ne servesc destul de bine pentru afacerile zilnice ale vieții și ale contactului obicinuit. Da, persoane de poziție înaltă din sexul femeesc și acelea dintre ele cari și-au petrecut timpul în societatea cultă ne dovedesc că pe acest drum simplu și natural fără de nici un fel de studiu sau cunoștință de gramatică ele au ajuns la un înalt grad de eleganță și de finețe în limba străină ce-o vorbesc; ba se găsesc femei, cari fără să știe ce sunt timpii și participiile, adverbiile și prepozițiunile, vorbesc așa de curat și de corect—ele ar socoti ca un prost compliment, dacă aș zice: ca și ori-care dascăl dela țară—ca și cei mai mulți oameni-nobili cari au fost instruiți în metoadele tradiționale prin școlile latinești. De gramatică putem deci să ne lipsim, precum vedem, în anumite cazuri. Întrebarea este acum: Cine să învețe gramatică și când? La asta răspund:

(4) 1. Noi învățăm limbi pentru zilnicul contact cu societatea și pentru împărtășirea gândurilor în vieța obicinuită fără nici un fel de altă intențiune în ce privește întrebuițarea lor. Pentru acest scop nu numai că e îndestulător felul primitiv de a învăța limbile prin contact, ci el merită absolută întâietate ca cel mai firesc, mai potrivit și mai lesnicios. Se poate așadară afirma că pentru acest uz al limbii, gramatica nu e de nici o trebuință. Asta trebuie s'o concedă toți

cetitorii mei, câți pot pricepe ceea ce spun eu aici și câți pricep ceea ce le spun alții când vorbesc cu ei în limba maternă, fără ca să fi învățat gramatica limbii engleze. Iar aceasta este, după cum știu, cazul la cea mai mare parte a Englezilor, între cari, de când sunt eu, n'am cunoscut pe nici unul care să-și fi învățat limba maternă prin regule!

(5) 2. Alții au iarăș să-și vadă de cea mai mare parte a afacerilor lor lumești fie prin condeiu fie prin limbă: pentru aceștia firește e o datorie, dacă nu o necesitate, să vorbească corect și curat, spre a împărțăși altora cu atâta mai lesne și mai cu tărie ideile lor. În privința aceasta nu ori care fel de vorbire poate, chiar dacă e destul de înțeleasă, să fie privită ca îndestulătoare pentru un tânăr cult. El trebuie deci, pelângă alte mijloace ajutătoare unei corecte exprimări, să studieze și gramatică; dar ar trebui să fie gramatica propriei sale limbi, a dialectului de care el se servește, ca astfel să priceapă bine limba maternă și să o vorbească curat, ca să nu vatăme urechea celor ce-l ascultă cu solecisme și cu isbitoare greșeli de limbă. Bine; spre acest scop deci e de trebuință gramatica, dar numai și numai gramatica limbii lor proprii, a limbii materne, și numai pentru aceia cari se trudesce se cultive limba lor și să-și perfecționeze stilul¹⁾. Dacă n'ar trebui să facă așa toți nobilii noștri, asta e întrebare pe care o las fără răspuns, fiindcă lipsa de unitate în limbă și de corectitate gramaticală sunt lucruri privite ca stând foarte rău unui om de acest rang și cari aduc aceluia ce se face vinovat de-atari greșeli, imputarea că are o cultură mai-prejos și a unei societăți mai

¹⁾ Vezi § 189, 2.

rele decât aceea căreia el îi aparține. Dacă este așa—și după a mea părere așa este—atunci trebuie să te miri de ce tinerii nobili ai noștri sunt siliți să învețe gramatica unor limbi străine și moarte, iar despre gramatica limbii lor materne nici idee nu li se dă că ar fi existând măcar : ei nici știu că și limba noastră are ceva și ea de acest fel, cu atât mai puțin își fac bătae de cap cu grija s'o învețe. Dar nici nu li înfățișează prin școale limba ca un obiect demn de îngrijire și de cultivare, cu toate că o întrebuințează zilnic și nu arareori în vieța lor de mai târziu sunt judecați după modul îndemânatec ori neîndemânatec în care se exprimă. Dimpotrivă, limbile cu a căror gramatică se ocupă așa de mult sunt tocmai acele pe cari poate ei niciodată n'au trebuință să le vorbească ori să le scrie, și dacă totuș se întâmplă acest lucru la cine-știe-ce ocaziuni, atunci greșelile și scăpările din vedere pe cari le fac în acele limbi trebuie să găsească scuză. Dar un Chinez, care ar auzi de acest fel de educațiune, n'ar veni la gândul că toți tinerii noștri sunt destinați să devie profesori de limbi moarte în țări străine, nu însă bărbați ai vieții practice în propria lor țară?

(6) 3. Mai este și a treia clasă de oameni, cari se ocupă cu două ori trei limbi străine, moarte și savante (cum se zice la noi), își fac din ele un studiu de căpetenie și se cam mândresc cu familiaritatea ce-o au cu ele. Acum, fără îndoială că aceia cari își propun să învețe o limbă cu intențiunea asta și voesc s'ajungă la cunoștința exactă și științifică a ei, trebuie să-i studieze amănunțit și gramatica. N'aș vrea să fiu aici rău înțeles, ca și când aș desprețui limba latină și cea grecească. Eu conced că ele sunt limbi de

mare folos și de-o înaltă destoinicie, și că ni-
 meni care nu le cunoaște nu poate să ocupe în
 țările noastre un loc între învățați. Dar părerea
 mea este că un nobil își poate dobândi și fără
 studiul gramaticii cunoștințele pe cari el și-le
 scoate pentru uzul propriu din scriitori latini și
 greci, și că poate numai prin simpla cetire să
 le învețe așa de bine încât să le priceapă în
 deajuns pentru toate trebuințele vieții sale. Apoi,
 cât de mult interes are el să câștige o orientare
 mai desăvârșită în gramatica și suptilitățile ști-
 ințifice ale limbii, asta singur el va fi în stare
 s'o hotărăască, dacă vr'odată singur se va hotări
 să studieze cine-știe-ce obiect care merită stu-
 diu. Asta mă duce la a doua parte a cercetării,
 anume: *Când trebuie să învățăm gramatica?*

La această întrebare răspunsul, după princi-
 piile ce le-am expus, este așa de aproape, anume:

(7) Dacă, în genere, trebuie să se învețe odată
 gramatică ea nu li se poate predă decât acelor
 cari pot vorbi limba; cum li s'ar putea predă
 altminteri gramatica? ¹⁾). Aceasta ni se arată așa
 de evident în exercițiile națiunilor culte și înțe-
 lepte ale antichității. Aceste națiuni priveau ca
 o parte a educațiunii nu cultivarea unei limbi
 străine, ci a propriei lor limbi. Grecii numărău
 pe toate celelalte națiuni între barbari și urgi-
 seau limba lor. Apoi, cu toatecă știința grecea-
 scă sta la Romani în mare vază către sfârșitul

¹⁾ Gramatica în evul mediu și de-atunci mai până în zilele noa-
 stre nu eră un manual al legilor unei anumite limbi, ci teoria
 formelor limbistice în general, cari se ilustrau cu modele din
 limba latină. Tot ce există în latinește, trebuia să existe în toate
 limbile, de-aici veniau atâtea supine și gerundii etc., cari trebuiau
 scoase din pământ în limba respectivă (bunăoară și în cea ro-
 mânească), dacă odată ele există în latină. Astfel că gramatica
 unei limbi (d. e. a celei românești) eră o simplă gramatică a lim-
 bii latine.

republicei, totuși ei făcură limba latină studiu al tineretului lor. Acesta trebuia să se servească de propria lor limbă, și deaceia el se instruiă și se exercită în limba lor proprie.

(8) Dar, dacă e să hotărîm mai exact timpul potrivit pentru gramatică, eu nu văd deloc cum am putea face din gramatică un obiect de studiu pentru cineva, afară doară ca introducere la retorică. Când ținem că ar fi vremea să punem tînarului la suflet să se trudească a-și polei limba și a vorbi mai bine decât cei inculți, atunci e aici și vremea să fie introdus în regulile gramaticale, dar nu mai devreme. Pentru că dacă gramatica ne învață nu cum să vorbim, ci numai cum se ne rostim corect și după legile limbii (ceea ce formează o latură a exprimării alese) atunci acela, care n'are nevoie de-o atare limbă aleasă, n'are nevoie nici de gramatică; unde nu e de nevoie retorica, nu e de nevoie nici gramatica. Eu nu știu pentru ce își pierde timpul și pentru ce-și bate capul cu gramatică latinească un om care n'are de gînd nici să devie critic nici să compue vorbiri în latinește, nici să scrie mesagii ¹⁾. Dacă omul învață latinește numai ca să poată pricepe cărțile scrise în această limbă, fără de-o cunoștință științifică a limbii, atunci asta o poate face, cum am spus, vorbind mereu, fără să-și încarce capul cu multiple reguli și cu propozițiuni încurcate din gramatică.

§ 169. În scopul deprinderii în scriere pune-l pe copil câteodată să traducă din latinește în englezește. Dar fiindcă la învățarea limbii latine se învață numai cuvinte (un lucru foarte urâcios și pentru tineri ca și pentru bătrîni) leagă de

¹⁾ Mesagiile se scriau în Anglia numai latinește; poetul Milton a fost «secretarul latin» a lui Cromwell.

ele cât se poate de multe cunoștințe despre lucruri, începând și aici totdeauna cu ceea ce cade mai nemijlocit în simțuri, bunăoară cu cunoștințe despre *minerale*, *plante* și *animale* și cu deosebire despre pomi și despre lemnele folositoare, despre părțile acestora și felul reproducerii lor, și cu această ocaziune copilul va putea învăța multe cari nu vor fi de folos omului adult; dar mai ales cunoștințe din *geografie*, *astronomie* și *anatomie*.

§ 170. Dar dacă totuș e hotărît odată ca el să meargă la școală ca să învețe limba latină, atunci e absolut de prisos să mai vorbesc cu tine despre metoda care după a mea părere ar fi cel mai bun de urmat în școale: tu trebuie să primești pe acel care-l afli și nu poți aștepta ca el să fie schimbat numai de dragul copilului tău; dar trebuie să cauți toate mijloacele și, dacă se poate, să scoți la căpătâiu ca pe el să nu-l ocupe cu facerea de *compozițiuni latinești* și cu *declamațiuni*, și mai puțin cu versuri de orice fel ar fi. Stăruiește neînduplecat, dacă poate să-ți ajute ceva, că tu n'ai nici dorință să faci din fiul tău un orator sau un poet latin, ci numai atâta ai vrea ca el să priceapă cum se cade un scriitor latin, și că tu ai observat că acei profesori, cari predau limbile moderne cu succes nu-și silesc copiii niciodată ca să facă discursuri sau versuri în limba franceză ori în cea italiană, fiindcă pentru ei cheștiunea este numai învățarea limbii, nu invențiunile retorice.

§ 171. Dar să mă mai explic puțin, mai în amănunte, din ce cauză n'aș vrea să se deprindă fiul tău în compozițiuni și în versuri.

1. Compozițiunile, recunosc asta, au aparența că ar fi aducând folos, fiindcă ele ne învață să vorbim bine

Discursuri

și încheiat asupra unui lucru oarecare, ceeace, dacă s'ar putea ajunge pe drumul acesta, ar fi un mare avantaju, ce e drept, pentrucă pentru un nobil nu e nimic mai de folos și mai potrivit în toate relațiunile vieții decât a ști să vorbească bine și potrivit scopului la orice ocaziune. Inșă eu afirm, că compunerea de discursuri, așa cum se obicinuește prin școli, nu-i ajută la asta nici cu o iotă. Pentrucă socoți numai, ce teme se dau unui tânăr, când zice discursuri: el trebuie să scrie o vorbire asupra unui proverbium latin cum e *Omnia vincit amor* sau *non licet in bello bis peccare* și altele asemenea¹⁾. Sărmanul băiat lipsindu-i cunoștința lucrurilor despre care are să vorbească, o cunoștință pe care el nu o poate dobândi decât prin observare și cu timpul, trebuie să-și chinuiască nebunește fantasia ca să spue ceva acolo unde el nu știe absolut nimic, ceeace e un fel de cruzime egiptienească, așa ca și când ai pune pe cineva să facă cărămizi când n'are materialul trebuincios²⁾. Deaceea sărmanii copii au obiceiul să ducă, în atari cazuri, la școlari din clasele superioare și să-i roage: dă-mi te rog câteva idei;—dacă lucru acesta e mai mult inteligent, ori mai mult ridicol, e greu de hotărit. Inainte de-a avea omul oarecare dibăcie de-a vorbi despre un lucru, trebuie necesar să cunoască lucrul acela, altfel e tot atâta nebunie a-l pune să vorbească despre el, ca și când ai pune pe un orb să vorbească despre culori și pe un surd despre muzică. N'ai ținea tu că e cam ieșit din sărită omul acela care ar cere dela altul să-i compue o disertațiun asupra unei chestii de

¹⁾ Iubirea învinge toate. Nu-i iertat în rasboiu a face a doua oară greșala.

²⁾ După vorbele bibliei, Moise II, Cap. 5, v. 6.

drept, cu toate că acesta nu pricepe o iotă din legile noastre? Ce pricep acum, întreb eu, copiii de școală despre lucrurile ce li se dau în exercițiile de discursuri ca obiecte pe cari au să le deslușească, spre a-și ageri și a-și deprinde fantasia?

§ 172. Intr'al doilea loc gândește-te, în ce limbă fac ei discursurile. În cea latinească, o limbă străină în patria ei și moartă demult pretutindeni, o limbă în care fiul tău, dupăce odată va fi mare—mă prind o mie contra unul—nu va avea niciodată ocaziune să ție o vorbire, cât va trăi; o limbă atâta de divergentă, încât dibăcia în întrebuițarea ei va face să înainteze foarte puțin puritatea și ușurința stilului său englezesc.

Drumul la asta, cred eu, ar fi însă mai curând acela de-a pune tinerilor întrebări raționale și folositoare, potrivite și vârstei și puterilor intelectuale, asupra unor obiecte cari nu le sunt cu totul necunoscute și nu zac afară de cercul vederii lor. Asupra unor atari lucruri ar trebui ei—când sunt destul de maturi pentru exerciții de acest fel—să vorbească *extempore* sau după o scurtă gândire, acolo peloc și fără să-și facă nici o notiță; pentrucă, eu te întreb: dacă am vrea să punem la probă efectele acestui metod de a învăța cum să vorbești bine, cine va vorbi mai bine în ori și ce afacere, când la vr'o dezbateră oarecare prilejul i-ar chema și pe ei la rând: acei ce sunt obicinuiți să-și schițeze și să pue pe hârtie cele ce au să le spue, sau aceia cari, având gândul numai la obiect ca să-l priceapă pecât pot mai bine, sunt obicinuiți să vorbească numai *extempore*? Cine își va forma judecata după rezultatul acestei probe, acela nu va fi aplecat să recunoască niciodată că obișnuința cu vorbiri studiate și lucrări după legile artei ar fi mijlo-

cul de-a formă pe un tânăr pentru viața practică.

§ 173. Dar poate că ni se va zice: asta se întâmplă numai ca să înainteze și să se perfecționeze în limba latină. E adevărat, asta este adevărata, problemă a școalei, însă compunerea de discursuri nu este drumul cel adevărat spre ea. Când fac compoziții ei își storc creerii spre a afla lucruri pe cari să le spue, și nu spre a cunoaște însemnătatea vorbelor ce trebuesc învățate; așadară, la facerea compozițiilor ei caută și se trudesă pentru idei nu pentru limbă. Apoi, învățarea unei limbi este în sine-și ea destul de anevoioasă și de neatrăgătoare, ca s'o mai încarci și cu alte greutăți, precum se întâmplă cu procedeul acesta. Iar dacă fantasia copilului trebuie ațâțată prin atari exerciții, atunci cel puțin să facă discursuri în limba engleză, în care toate cuvintele le stau gata și la dispoziție și astfel pot să vadă mai clar, ce fel de idei au, când sunt puși să le îmbrace pe-acestea în haina limbii lor materne. Dacă însă e vorba să se învețe limba latină, atunci s'o învețe pe drumul cel mai ușor, fără ca să unim cu ea o ocupațiune atâta de neplăcută cum e compunerea de discursuri, și prin aceasta să nu le umplem sufletul de chin și de scârbă.

§ 174. Dacă acestea pot fi argumente contra compunerii de discursuri din partea copiilor de școală, apoi contra compunerii de versuri¹⁾ de ori și ce fel am alte argumente și mai multe și mai puternice. Pentrucă dacă un copil n'are dispoziții poetice, atunci e lucru cel mai nebun din lume să-l chinuești și să-i risipești timpul cu ceva ce el nu va

Versuri

¹⁾ Versuri latinești se compun și acum în școlăle englezești. S'au încercat mulți să le înlătore, dar a fost cu neputință—atâta e de puternică tradiția! — în timpul din urmă s'au mai restrâns, așa că «versurile se recomandă ca ocupațiune, dar nu se cer».

putea să facă niciodată cum se cade; dacă însă îi lipsește talentul poetic, asta pentru mine e lucru cel mai ciudat din lume, că părintele voește sau suferă ca să cultive în fiul său ceeace n'are! După a mea părere părinții ar trebui să-și dea silința ca talentul, dacă-l au, să-l împiedece și să-l înăbușe în fiii lor; eu într'adevăr nu știu ce motiv ar putea avea un tată ca să-și poștească un poet ca fiu, afară de cazul că ar fi vrând să-l aibă numai ca să ia în batjocură orice altă carieră și întreprindere.

Măcar că aceasta încă tot nu e partea cea mai rea a lucrului; pentrucă, după ce și-ar câștigă un nume de intelectual și s'ar adevăra ca un versificator cu succese, totuș eu aș da părintelui de gândit, întrebându-l, cam în ce societate și în ce locuri își va cheltui fiul său timpul, ba chiar averea: căci foarte arareori să întâmplă să vezi descoperindu-se mine de aur și de argint pe Parnas. Aerul pe Parnas e mai dulce, dar pământul neroditor, și avem puține exemple că unul și-ar fi înmulțit averea moștenită cu ceva ce-ar fi secerat acolo. Poesia și jocul la noroc, două lucruri cari de obicei merg mână în mână, se aseamănă și într'aceea că ele arareori aduc cuiva folos, afară doară acelorora cari n'au nimic altceva ca să trăiască. Oamenii cu avere ies de obicei dela joc cu punga goală, și încă e bine când ei scapă mai ieftin decât cu pierderea întregii averi sau cu a părții cele mai mari a ei.

Deci dacă nu dorești ca fiul tău să nu fie bufonul oricărei societăți vesele, fără de care bețivii nu-și pot gustă vinul și nu știu cum să omoare timpul de după amiazi, dacă nu vrei, ca să-și arunce pe fereastră timpul și averea în vre-

mea ce el înveselește pe alții și desprețuește no-
roioasele ogoare pe cari i le-au lăsat strămoșii
săi, atunci așa cred că nu-ți va sta grozav la
inimă să faci pe fiul tău poet sau să ți-l con-
sacreze învățătorul ca versificator. Iar dacă oare-
cine socotește poezia ca o însușire demnă de-a
fi dorită pentru fiul său și e de părerea că stu-
diul poeziei i-ar putea cultivă fantasia și intelec-
tul, chiar și atunci și în toate împrejurările el
trebuie să mărturisească verde, că pentru aceasta
e cu mult mai de folos citirea poezilor latini și
greci decât a face singur versuri într'o limbă care
nu e a lui proprie. Cine însă nutrește intenți-
unea de-a excela în poezia engleză, acela, pre-
cum cred, nu va ținea că drumul cel mai bun
spre ținta lui ar fi încercările-i primitive în ver-
suri latinești.

§ 175. Foarte obișnuit în metoda tradițională
al școlilor latinești mai este încă un lucru dela
care eu nu văd nici un folos, afară de acela că zăbovește
tinerii în învățarea limbilor, pe **Invățarea derost**
câtă vreme ea ar trebui să le
fie făcută cât se poate de plăcută și de ușoară
și să li se înlătore tot ce o poate face ane-
voioasă. Lucru pe care-l înțeleg eu și de care
mă plâng aici este că silim tinerii să învețe
derost¹⁾ fragmente mari din scriitorii pe cari îi
citesc, și în acest lucru eu nu văd nici un folos,
în deosebi nici unul pentru scopul special. Lim-
bile trebuie învățate numai prin citire și vorbire
și nu prin fărâmituri din scriitori, învățate derost;

¹⁾ Vezi Montaigne I, 25: a învăța pe dinafară nu este știință,
asta este numai o ținere în păstrare a celor date memoriei ca
să le păstreze. Omul dispune numai de ceea ce știe nemijlocit,
fără să a-unce ochii pe model, fără să întoarcă ochii spre carte.
Ce trist lucru este această știință din cărți!

pentrucă, dacă unul și-a umplut capul cu atari fragmente, atunci el și-a însușit tocmai aceea ce e specific al pedantului, iar ăsta este adevăratul mijloc de-a-l face să fie și el pedant, și nu e nimic ce să șază mai rău unui tânăr nobil de cât asta. Pentrucă ce poate să fie mai ridicol decât să vezi pe unul cum amestecă splendidele idei și sentințe ale altora cu o parte din mizerabila sa marfă proprie, care cu atâta mai mult se dă de gol și nu-ți face altă impresiune și pe vorbitor nu-l împodobește altfel decât un sărăcăcios suman țărănesc care ar fi înzorzonat cu mari petece de purpură și cu fireturi orbitoare¹⁾. Negreșit, când dai de un pasagiu frumos, al cărui conținut e demn de-a-fi ținut aminte și a căruia formă e concisă și de însemnătate, precum se găesc de-aceste multe la autorii vechi, atunci e lucru bun să facem pe școlari să și-l însușească și să deprindem astfel din când în când memoria lor cu astfel de admirabile trăsături de penele ale acelor mari măestri. Dar dacă e vorba ca ei să învețe pe dinatară lecțiile lor, rând pe rând tocmai așa cum sunt în carte, fără alegere și fără distincțiune, atunci eu zău nu știu la ce le pot fi bune, afară doar'că-și pierd timpul și truda, și că prind scârbă și greață de cărțile lor, în cari ei nu află nimic altceva decât chinuire nerodnică.

§ 176. Acum mi se va obiecta: trebuie să punem pe copii să învețe derost ca să-și deprindă și să-și cultive memoria. Eu atâta aș dori, să mi se spue acest lucru cu o argumentare tot atât de rațională pe cât e de pripită siguranța cu care mi se spune, și că acest obicei ar fi în-

¹⁾ Scopul învățării pe dinafară a pasagiilor latine eră că vorbitorul să paradeze cu ele în vorbiri și în conversațiune.

temeiat mai mult pe o bună observare a lucrului decât pe-o ruginită tradiție: pentrucă e lucru evident că tăria memoriei e o urmare a unei constituțiuni fericite, nu însă a unei dezvoltări câștigate prin deprindere neconținută. Când sufletul își îndreptează atențiunea spre un obiect și, ca să nu-l scape, și-l întipărește din nou și din nou prin reflexiune, atunci el într'adevăr e în stare să-l reție în memorie, însă totdeauna numai în măsura propriei sale puteri naturale a memoriei ¹⁾. O impresiune în ceară ori în plumb nu ține atâta cât tot aceeași impresiune în aramă ori în oțel. Firește că dacă înoim mereu impresiunea, ea va ținea mai îndelung; însă orice reflexiune nouă este o nouă impresiune: și din punctul acesta trebuie să socotim, când vrem să știm câtă vreme ține ceva sufletul în el. Dar învățarea derost a întregii pagini de latinească nu face mai capabilă memoria de a reține și alte lucruri, precum o sentință săpată în plumb nu face mai capabil plumbul de-a reține și alte semne săpate în el. Dacă o deprindere ca asta a memoriei ar fi în stare să dea acesteia tărie și să ne înalțe puterile intelectuale, atunci comediații²⁾ ar trebui să aibă cea mai bună memorie dintre toți oamenii și să dea omenirii cea mai bună societate. Dacă însă aceștia, în urma

¹⁾ Locke vorbește într'alt loc despre «sentințele cari nu spun nimic și fărămiturile de poezie cari intră câteodată în capul omului și acolo așa de mult îi sună și-i răsună, încât omul nu se poate mai desbărâ de ele, nu mai are odihnă și la nimic altceva nu se mai poate gândi. Obraznicul oaspe ia spiritul în robie și stăpânește astfel gândurile, în ciuda tuturor străduelilor de-a scăpa de el». Tot acolo Locke arată că dușmanul cel mai rău al libertății rațiunii este că omul, în loc să observe singur și pretuindeni — ceea ce este piatra de încercare a adevărului — se lasă condus orbește de părerile altora, mai ales de ale purtătorilor de cuvânt

²⁾ Adică actorii.

fragmentelor pe cari și-le-au vârit în cap în felul acesta, pot cu atâta mai bine să păstreze în memorie alte lucruri și dacă destoiniciile lor intelectuale cresc în proporție cu truda ce-și dau să învețe de rost vorbele altora: asta ne-o spune experiența.

Memoria este așa de trebuincioasă în toate împrejurările vieții și pe toate tărâmurile ei și atât de puține le putem face fără de ajutorul ei, încât n'avem de ce ne teme niciodată că ea ni s'ar tâmpi și ne-ar deveni impracticabilă din cauza lipsei de exercițiu, pecând exercițiul ar face-o mai ageră. Dar eu mă îndoesc, că această putere a sufletului ar fi capabilă, în general, de ajutorință și de îmbunătățire prin oarecare deprindere sau trudă din partea noastră, cel puțin nu printr' o trudă cum se obicinuește în școlile latinești. Dacă Xerxe eră în stare să cheme pe nume pe fiecare soldat din oastea sa, care nu eră mai puțină de-o sută de mii de oameni, poți spune cu toată siguranța că el n'a dobândit această minunată destoinicie prin învățarea derost a listelor cu soldații, pecând eră încă mic copil. Acest fel de-a exercita și de-a întări memoria printr' o trudnică repetare fără carte a celor ce li se întrebuițează foarte puțin, precum îmi pare, în educațiunea prinților și doară felul acesta — dacă ar aduce foloasele despre care se vorbește — tocmai la prinți ar trebui să fie mai puțin neglijată decât la băeții de școală ai oamenilor de rând; pentrucă prinții au trebuință de o bună memorie tot așa de mult ca și oricine din lume, și de obicei ei și au această facultate a sufletului ca și ceilalți oameni, deși niciodată nu li se face silă să-și deprindă memoria în felul de care vorbim. Când spiritul își îndreptează

atențiunea și grija spre un lucru, îl ține cu mult mai bine în minte, și anume din cauza pomenită mai sus; deaceea când unești cu atențiunea metod și ordine, atunci după a mea părere ai făcut tot ce se poate face pentru sprijinirea unei memorii slabe. Cine vrea să propue alt drum pentru asta, mai ales însă acela de-a împovăra memoria cu o sumedenie de vorbe ale altor oameni, vorbe cari pentru cei ce-le învață n'au nici un interes, acela va găsi, cred eu, că folosul nu răsplătește nici măcar pe jumătate timpul întrebuințat și truda depusă.

(2) Cu acestea însă nu vreau să zic că memoria copiilor nu trebuie exercitată nici într'un fel. Sunt de părere că trebuie să dăm ocupație memoriei, însă nu printr'o mecanică învățare de rost a pagini întregi din cărți, cari, după ce odată lecția e spusă și tema făcută, sunt aruncate uitării și rămân pe veci nebăgate în seamă. Cu asta nu înaintăm nici memoria nici mintea. Am arătat mai sus¹⁾ ce trebuie să învețe ei din autori: după ce li s'a familiarizat memoria cu atari sentințe înțelepte și pline de învățătură, nu trebuie să-i lăsăm ca să le uite iarăș, ci să le cerem socoteală adeseori despre ele, căci prin ele — afară de folosul ce-l pot avea acele sentințe pentru viața lor viitoare, ca observări și reguli practice — ei pot fi îndrumați să reflecteze adeseori și să-și revoce în minte cele ce au să le păstreze în memorie, și tocmai acesta e singurul mijloc de-a face memoria sprintenă și dibace. Obicinuința cu reflexiunea deasă le va păzi sufletul de alergarea încolo și înapoi fără de nici un plan și le va opri gândurile dela visuri nerodnice și lipsite de anumit obiect. Deaceea bine este

¹⁾ § 175 la sfârșit.

să li să dea zilnic câte ceva să învețe derost, însă totdeauna ceva ce este în sineși vrednic de-a fi reținut în memorie și ce ai vrea și tu ca să aibă mereu presinte în suflet, ori de câte ori ai cercetă tu dacă-l au, sau ori de câte ori ar vrea ei înșiși să vadă de-l au. Aceasta îi va silă să-și întoarcă mereu și mereu acasă gândurile, și aceasta este și cea mai bună obicinuință intelectuală pe care le-o putem dori.

§ 177. Deci sub paza și povățuirea oricui ar fi pus un copil pe timpul când e încă fraged și lesne de format, acesta în tot cazul trebuie să fie un bărbat care să privească limba *latină* și limbile ca partea cea mai de puțină importanță a educațiunii, un bărbat care să știe cât de mult trebuie să preferăm *virtutea* și un suflet bine format, oricărui fel de *știință* și de cunoștințe de limbi, și care să-și facă drept primă datorie a sa să formeze sufletul copilului și să-i dea o constituțiune corectă. Dacă a făcut-o asta, atunci ea, chiar dacă ar fi fost neglijate toate celelalte, le va aduce pe toate la timpul potrivit; dar dacă ea nu există sau nu e așa de consolidată, încât să ție de parte toate pornirile rele și vicioase, atunci și limbile și științele și toate celelalte cuceriri ale educațiunii vor fi nu numai zădarnice, dar vor face și pe om mai rău și mai primejdios. De-am face ori cât am face de mare lucru din învățarea limbii latine, privind-o ca afacerea cea mai de căpetenie și mai grea a educațiunii: mamă-sa îl poate învăța singură acest lucru ¹⁾, dacă întrebuințează cu el zilnic numai câte două ori trei

Latina

¹⁾ Așa a făcut doamna *Masham*, dupăcum spunc Locke Ea a învățat pe fiu-său latina, fără ca să știe ea însăși latinește când a început cu el. Copilul eră de 9 ani.

ceasuri și dacă-l vrea să citească cu el împreună evangheliștii latinește. Pentru că ea n'are decât să cumpere un Testament Nou și să roage pe cineva să-i însemneze silaba penultimă în cuvintele de mai multe silabe, în care accentul cade pe acea silabă—și atâta îi ajunge ca să-i reguleze rostirea și accentuarea cuvintelor—și să citească zilnic în evanghelii, și nu mă îndoiesc că are să înțeleagă textul latin. Iar dacă odată pricepe latinește evangheliștii, ea poate tot într'acest fel să citească fabulele lui Esop, să treacă apoi la Eutropiu, la Iustin și la alte cărți. Eu nu spui exemplul acesta ca o părere, cum s'ar putea face lucrul după fantasia mea, ci ca un fapt real ce s'a petrecut sub ochii mei, așa că în felul acesta copilul a învățat fără greutate limba latină.

(2) Dar să mă întorc la ceea ce aveam de spus: Cine își ia sarcina să atragă tineri, mai ales oameni nobili, acela trebuie să aibă mai mult în sine decât latina, mai mult chiar decât o cunoștință cu științele libere. El trebuie să fie o personalitate cu virtuți eminente și cu discernământ și pelângă o minte sănătoasă să aibă un temperament fericit și dibăcia de-a se ținea în contact mereu cu elevul său într'un fel demn, plăcut și prietenos. Dar despre asta am vorbit amănunțit într'alt loc¹⁾.

§ 178. (1) Pe timpul când copilul învață limba franceză și cea latină, poate fi introdus, cum am spus²⁾ și în *aritmetică*, *geografie*, *cronologie*, *istorie* și *geometrie*. Căci dacă el le învață acestea în limba franceză ori cea latină, de îndată ce începe să priceapă vr'una dintre ele, atunci câștigă de-

Geografie

¹⁾ § 93.

²⁾ § 166.

oparte cunoștințe și într'aceste studii și dealtă parte și deprindere tot mai multă a limbii.

(2) Inceputul, cred eu, trebuie să-l facem cu geografia, pentrucă cunoștiința formei pământului, a poziției și hotarelor celor patru continente¹⁾, apoi a regatelor singuratice și a țărilor este o simplă deprindere a ochilor și a memoriei; copilul, deci, le învață cu plăcere și le reține. Asta e așa de sigur, și iată un exemplu. Eu trăiam în casă cu un copil pe care mamă-sa l-a instruit, în modul acesta, în geografie așa de bine, încât el cunoștea marginile celor patru continente, putea să arate numai decât pe glob ori ce țară sau pe hartă ori ce district al Angliei, știă râurile mai mari, promontoriile, strimtorile de mare și golfurile lumii și putea află latitudinea și longitudinea oricărui punct, toate acestea înainte de-a fi împlinit șase ani. Dar cu acestea lucruri, pe cari el le-a învățat din vedere și le-a reținut în memorie prin deprindere, firește că nu s'a făcut totul ce se poate învăța pe un glob. Totuș e un pas însemnat și o pregătire care îi va înlesni cu mult pe toate celelalte cari au să vie, când priceperea sa va fi odată matură îndeajuns. Pe lângă acestea, timpul petrecut cu acest studiu e cel puțin pentru moment timp câștigat, și așa duci copilul fără să bage de seamă la învățarea limbii prin plăcerea ce-o simte de-a învăța lucrurile.

§ 179. Dupăce și-a întipărit în memorie părțile naturale ale globului, e timpul să începem cu *aritmetica*. Când zic părți naturale ale globului, înțeleg complexele de țări și de mări după felurita lor așezare, după cum le vedem ca bine

Aritmetica

¹⁾ Cu toate că Australia era cunoscută în veacul al șasesprezecelea din felurite vești, totuș ea a fost descoperită ca adevărat continent abia prin călătoriile lui Cooks (1768-1780).

deosebite părți ale pământului, având nume felurite, cu excluderea deocamdată a liniilor inventate și artificiale, pe cari le născocesc oamenii și cari sunt primite numai ca necesarii unei desfășurări mai departe a științii¹⁾.

§ 180. (1) Aritmetica este cel mai ușor fel de activitate abstractă a minții și deaceea și este ea cea dintâia pe care de obicei o cuprinde spiritul și cu care el se împrietinește mai iute, iar ea pe toate terenurile vieții practice este de un folos așa de general, încât fără de ea mai că nu se poate face nimic. E lucru peste orice discuție: nimeni nu poate să aibă în matematică prea multe ori prea temeinice cunoștințe. Deaceea trebuie să începem cu deprinderea în numărare, de îndată ce copilul a ajuns în stare de-a pricepe, și să ne ocupăm zilnic de el până ce ajunge maestru în numeri. Dupăce copilul pricepe *adunarea și scăderea*, poate fi introdus mai departe în geografie; dupăce cunoaște *polii, zonele, cercurile paralele și meridianele*, putem să-l familiarizăm cu *longitudinea și latitudinea*, așa ca să se deprindă a ști cum să întrebuițeze hărțile și după numerii puși pe marginile lor să cunoască pozițiunea geografică a țărilor și s'o știe află și pe glob. Dupăce a dobândit o dibăcie într'astea, putem să-l introducem în geografia cerului, așa că **Astronomie** dupăce mai repetăm cu el odată toate cercurile cu o deosebită privire a eclipticei sau a zodiacului, ca să-și întipărească o icoană limpede și lămurită despre toate, putem să-l învățăm forma și poziția felurilor constelațiuni,

¹⁾ Locke înțelege liniile convenționale cari despart d. e. statele, apoi liniile matematice ale astronomiei, meridiane, paralele, ecliptică etc.

pe cari mai întâiu i le arătăm pe glob și apoi pe cer.

(2) Dupăce cunoaște cum se cade constelațiunile emisferei noastre, poți începe să-i dai câteva noțiuni despre sistemul planetar, și aici ar fi bine să-i desemnezi o schiță a sistemului lui Copernic și să-i arăți pe ea poziția planetelor, să-i explici depărtările relative ale lor dela soare, centrul orbitelor lor. Aceasta îl va pregăti pe drumul cel mai ușor și mai firesc pentru priceperea mișcării și a teoriei nașterii planetelor. Pentrucă acum, când astronomii nu se mai îndoesc deloc de rotirea planetelor pe lângă soare, e cu cale lucru ca el să ia ca bază această ipoteză, care pentru începători nu numai că e cea mai simplă și mai lesne de înțeles, dar și fiindcă în sineși e cea mai verosimilă. Inșă și aici, ca pe toate celelalte tărâmurii ale învățământului, trebuie să băgăm bine de seamă, că totdeauna cu copiii să începem cu cele mai ușor de înțeles și cu cele mai simple, să-i învățăm cât se poate de puțin într'aceeași lecție și ceea ce-i învățăm să le-o înfigem bine în cap înainte de a trece la cele mai apropiate. Să le dai la început o idee simplă, și vezi ca pe-aceasta s'o cuprindă bine și s'o înțeleagă corect, mai înainte de-a merge mai departe, apoi adaoge oarecare altă idee tot așa de simplă, care zace mai apropiată pe drumul ce duce la scop, și dacă propășești așa precaut și pe nesimțite, priceperea copiilor se va deschide, fără zăpăcire și desorientare, și ideile lor se vor întinde mai departe decât ai așteptă dela ei. Și dupăce unul a învățat odată ceva, atunci nu e mijloc mai potrivit de-a-i întări în memorie cele învățate și de-a-l încuraja spre mai departe în-

vătătură, decât să-l lași ca însuși el să învețe pe alții¹).

§ 181. (1) Când apoi ajunge cu globul așa de familiar, precum am arătat mai sus, e în stare acum să facă puțină încercare și în geometrie, și cred că e de-ajuns dacă petreci cu el cele șase cărți dintâiu ale lui Euclid. Pentrucă eu într'un fel oarecare mă cam îndoiesc dacă mai mult decât atâta ar fi ori nu de folos și de trebuință pentru un om al vieții practice. Cel puțin, presupunând că are dispoziții și talent pentru geometrie, dacă a învățat atâta, cu instructorul, va fi în stare să învețe mai departe și fără de el.

Geometrie

(2) Globurile trebuie deci studiate și anume foarte cu grijă, și eu cred că se poate începe cu asta foarte de timpuriu, firește numai dacă educatorul bagă de seamă și deosebete ce e în stare un copil să știe și ce nu; iar pentru asta poate valora ca regulă, care poate se va dovedi bineșor, anume că pe copil îl putem învăța toate câte îi cad în simțuri, mai ales într'al văzului, întrucât li-e și memoria exercitată. Astfel, un copil poate învăța pe glob din anii cei mai tineri, care este ecuatorul, care meridianele, unde e Europa, unde Anglia etc. și toate așa de încurând pe cât de încurând își cunoaște odaia în care locuște: numai să fim cu băgare de seamă să nu-l învățăm prea multe deodată și să nu-i dăm nimic nou până ce nu cunoaște temeinic și nu și-a fixat în memorie cele de mai înainte.

§ 182. Cu geografia trebuie să meargă paralel *Cronologia*. Eu înțeleg partea generală a ei, așa

¹ Învațământul numit, dela *Bell* și *Lancaster* incoace, nepotrivit ca «învațământ reciproc». Istoria acestui învațământ arată pe *Quintilianus* ca pe cel dintâiu care l-a recomandat. De altfel însuși *Locke* trebuie privit ca un introducător al lui.

ca el să aibă în cap un conspect al întregului curs și al feluritelor epoci mai însemnate cari se primesc în istorie. Fără de aceste două, adecă fără geografie și cronologie, istoria (care este cea dintâiu învățătoare a înțelepciunii și a științei civile și ar trebui să fie adevăratul studiu al unui burghez sau al unui om cu carieră practică) se va întipări în memorie foarte slab și va fi de puțin folos, rămânând numai o îngrămădire de fapte, asvârlite clae pe grămadă fără ordine și putere de-a povățui. Printr'aceste două se înșiră clar faptele oamenilor în adevăratele lor epoce și ținuturi, iar prin acest aranjament ele nu numai că se pot ține în memorie mai lesne, ci în ordinea lor firească sunt în stare și singuratece să dea prilej a face acele observațiuni cari fac pe bărbatul ce le judecă mai bun și mai capabil.

§ 183. Când vorbesc de cronologie ca de o știință ¹⁾ în care copilul tău trebuie să aibă cunoștințe temeinice, eu nu înțeleg acele mici gălcevi cari sunt proprii ale ei. Aceste sunt fără de sfârșit și de așa de puțină însemnătate pentru un burghez, încât ele nici nu merită o cercetare amănunțită, chiar și dacă ar fi de așa fel încât n'ar fi nici o greutate să găsești decisiunea. Deaceea trebuie să te ferești cu totul de tot acel sgomot al savanților și de fumul cronologiei. Cea mai folositoare carte ce-am văzut-o eu pe acest teren este un mic tratat de *Strauchius*, care sub titlul *Breviarium chronologicum* e tipărit în octav mic ²⁾: din el se poate alege tot ceea ce trebuie

¹⁾ Cronologia a fost disciplină de școală până la sfârșitul veacului al XVIII-lea. Ea cuprindea faptele istorice în anumite grupe și epoce. Impărțirea eră foarte caprițioasă. *Condilla*: (1775) în Istoria să împarte așa: întâiul period, până la potop, al patrulea period până la 1088 d. Cr.

²⁾ O carte care în veacul XVII eră mult uzitată și în Franția. Ea apăruse în Germania pela 1630.

neapărat să învețe din cronologie un tânăr burghez, pentucă un școlar nu trebuie încărcat cu toate câte cuprinde această carte. El are acolo cele mai însemnate epoce, și mai potrivite scopului, toate reduse la epoca *periodului iulian*, care este metoda cel mai ușor, cel mai simplu și mai sigur de care te poți servi în cronologie. Pe lângă acest tratat a lui Strauchius se mai pot lua și tablele lui *Helvicus*, ca o carte la care trebuie să alergi în toate ocaziunile¹⁾.

§ 184. Precum nu e nimic mai instructiv, așa nu e nimic mai distractiv decât istoria. Ca instructivă se recomandă adulților, ca distractivă e mai potrivită pentru oamenii tineri, cărora trebuie să li se dea în mână o istorie oarecare scrisă latinește, de îndată ce cunosc cronologia și sunt familiari cu feluritele ere ce se întrebuintează în țările noastre și sunt în stare să le reducă pe toate la *periodul iulian*. Alegerea trebuie să se facă după ușurința stilului; pentrucă ori de unde ar începe copilul, cronologia îl apără de zăpăceală, iar dulceața subiectului îi este o încurajare de a ceti, așa că înțelege cuvintele pe neobservate, fără de chinuirea și truda aceea pe care o îndură copiii când li se dau cărți cari întrec puterea priceperii lor, cum sunt oratorii și poeții latini, numai ca să învețe limba din ei. După ce a isprăvit de citit pe cei ușori, cum ar fi *Iustin, Eutropiu, Quintu, Curtiu* ș. a. atunci greutatea celor ce vin numai decât după aceștia nu-i va fi grea povară: el poate într'acest chip, progresând cu încetul, să ajungă dela cei mai simpli și mai ușori

Istoria

¹⁾ *Helvicus* (german, Cristof Helwig) un profesor foarte învățat și de un caracter fără pată. Tablele lui cronologice s'au tipărit la 1609 în Germania, dar în scurtă vreme s'au introdus în tot Apusul.

istorici până la cetirea celor mai grei și mai învățați autori latini, precum sunt *Tulliu*, (Cicero) *Vergiliu* și *Horatiu*.

§ 185. Dacă el a învățat cunoștința despre *virtute*, chiar dela început, mai mult prin deprindere decât prin reguli, și în toate cazurile câte sunt pe măsura priceperii lui, și dacă s'a făcut la el obicinuință să năzuiască nu spre mulțămirea poftelor sale ci spre un nume bun, atunci eu nu știu dacă mai trebuie să cetească alte explicații morale, afară de cele ce le găsește în *biblie*, sau dacă trebuie să-i mai dai de cetit vr'un sistem de etică oarecare, până la vremea când el va putea ceti *Oficiile lui Cicero*, nu ca un școlar, ca să învețe latinește, ci ca un bărbat care vrea să se aprofundeze în principiile și preceptele virtuții ca să-și poată regula după ele vicața ¹⁾.

Etica

§ 186. Iar după ce a studiat cum se cuvine *Oficiile lui Cicero* și a luat pe lângă ele cartea *De officio hominis et civis* a lui *Pufendorf*, e timpul să cetească *De iure belli et pacis* a lui *Grotius*, sau o carte poate de preferat amândorora, *De iure naturali et gentium*, în care el va afla învățături despre drepturile naturale ale omului, despre forma primitivă și despre fundamentele societății și despre datorile ce isvoresc din ele ²⁾ această parte generală a dreptului civil

Dreptul civil

¹⁾ Locke recomandă în chestia asta cartea lui Cicero și cărțile lui Pufendorf (§ 186) dar mai ales «cece ne învață Noul Testament». Pentru că zice el «nu e nici o îndatorire morală pe care Hristos să nu o fi cerut expres adepților săi fie însuși el, fie ici și colo, fie prin apostolii săi».

²⁾ Hugo Grotius (1573—1645) cunoscut prin talentele-i extraordinare și o uimitoare știință, a scris în Franța la 1623 cartea sa: *Despre dreptul războiului și al păcii*, care multă vreme a fost temeliea *Dreptului modern al ginților*, și a fost tradusă în curând

și istoria sunt studii pe care un tânăr nobil nu trebuie numai să le frunzărească, ci să li se dedice cu stăruință și să nu se mai despartă de ele. Un tânăr virtuos și cu bune moravuri, care e familiar cu partea generală a dreptului civil (care nu se ocupă cu șicanele gâlcevilor de drept privat, ci cu afacerile și cu relațiunile reciproce ale națiunilor culte în genere, bazate pe cerințele rațiunii) care, mai departe, pricepe bine latinește și are o scrisoare bună, acela poate ieși în lumea mare cu încredere fermă că va găsi ori și unde ocupațiune și stimă.

§ 187. Ar fi lucru straniu de auzit că un nobil englez poate să fie un neștiutor al legilor patriei sale. Aceasta ar fi, în orice funcție s'ar afla, așa de inadmisibil, încât eu dela judele de pace până la ministru nu știu nici o funcțiune pe care ar putea s'o ocupe fără de-a ști legile.

Eu nu vorbesc aici de tertipurile și boclucurile și suptilitățile paragrafelor de legi: un bărbat a cărui datorie este să caute dreapta

Legislațiunea

măsură a dreptății și a nedreptății și nu arta de-a ocoli pe una. iar în făptuirea celeialalte a se ști adăpostii în siguranță, trebuie să stea tot atât de departe de un atare studiu al paragrafelor, pe cât de cu zel trebuie să se dedice acelu studiu al legilor prin care el poate fi folositor patriei. Iar drumul cel adevărat pentru un bărbat nobil, care vrea să studieze legislațiunea noastră fără de gândul de-a-și face din ea carieră, este acesta, după părerea mea: să-și câștige din cărțile vechi ale *Dreptului comun* o cunoștință limpede a consti-

in toate limbile europene. — Samuel Pufendorf (1632—1694) în Germania, om foarte învățat. Cartea lui: *Dreptul natural și Dreptul gîntilor*, scrisă în Suedia tratează mai amănunțit principiile decât Grotius care a avut în vedere mai mult partea practică.

tuțiunii noastre engleze și a administrațiunii statului, și apoi să studieze câțiva scriitori mai noi cari dau despre administrațiune o expunere după cărțile cele vechi. După ce și-a câștigat într'astea o intuițiune justă, poate să cetească istoria noastră și la domnia fiecărui rege să studieze legile ce s'au promulgat într'această domnie. Astfel va câștiga o privire în spiritul legilor noastre de stat și va cunoaște adevăratul motiv din care ele au izvorât, precum și însemnătatea ce li se cuvine.

§ 188. *Retorica și Logica* fiind artele cari, în metoda tradițională, urmează numai decât după gramatică¹⁾, poate să pară lucru de mirare că eu am vorbit așa de puțin despre ele. Cauza zace în puținul folos ce-l pot trage din ele **Logica și retorica** tinerii. Pentru că eu am văzut rar, sau poate niciodată, vr'un om care prin studiul regulilor, pe care pretind aceste științe că le-ar fi propovăduind, să ajungă la destoinicia de-a judeca drept și de-a vorbi bine; de-aceia eu aș vrea ca un tânăr nobil să-și câștige numai o privire generală în introducerile cele mai concise care se pot găsi, fără să zăbovească prea îndelung la speculațiunile și la studiul acestor formalități. Corecta judecată se bazează pe ceva cu totul alta decât pe *praedicamenta* și *praedicabilia* și nu stă nici măcar în aceea că vorbești *in modo et figuris*²⁾. De altfel nu stă în scopul meu de deocamdată să mă întind mai departe asupra

¹⁾ Liceul cuprindea șapte studii, în șapte ani: *Gramatica, Dialectica (logica) și retorica* în cursul inferior (numit trivium) *Muzica, Aritmetica, Geometria, Astronomia* în Quadrivium.

²⁾ Logica formală trage concluziuni *in figuris et modo*. *Praedicamenta* sunt în logica veche ceace am numi noi categorii, iar *praedicabilia* sunt cele 5 predicate ale oricărui lucru: gen, specie, diferență, proprietate și acc dență.

acestei teme. Și ca să ne întoarcem la cele ce am de spus, lasă pe fiul tău, dacă vrei ca el să cugete logic, să cetească pe *Chillingworth* ¹⁾ și dacă vrei ca el să vorbească bine, fă-l să fie acasă la el în Cicero, ca să-i dai o noțiune dreaptă despre elocință, și lasă-l să cetească apoi cărți bune scrise englezește, spre-a-și perfecționa stilul în cea mai curată limbă a noastră.

§ 189. Dacă folosul și scopul gândirii logice stă într'aceea că ai reprezentări corecte și o judecată dreaptă despre lucruri, ca să deosibești între adevăr și rătăcire, între drept și nedrept și, deci, să lucrezi în consecință, atunci nu lasă pe fiul tău să se cultive în arta și în chițibușeria discutării, fie prin propria deprindere fie prin admirarea altora, dacă nu vrei să ai, în loc de un bărbat util, un gâlcevitor nărod, un încăpățânat învârtitor de vorbe, care se mândrește cu prosta că contrazice pe toți, și ceea ce e mai rău, un om care vecinic îți sare cu «aici se naște întrebarea» în orice lucru și crede că oamenii nu deaceia discută ca să afle adevărul ci numai ca să biruească în disputațiuni. Nimic nu poate fi mai mojicesc lucru și mai de urgisit pentru un om nobil sau pentru oricine care se ține că e ființă cu rațiune, decât a nu se supune rațiunii evidente și argumentelor doveditoare. Este lucru pe lume care să se împace mai puțin cu o convorbire cuviincioasă și cu scopul final al oricărei discuțiuni, decât a nu voi să primești nici un fel de replică, de-ar fi ea oricât de concludentă și de împăciuitoare, ci să dai înainte mereu cu disputa, tot înainte câtă vreme cuvintele cu două

¹⁾ W. Chillingworth n. 1602 a fost multă vreme jezuit, apoi deveni protestant apărând cele mai liberale idei, întocmai ca Locke. A scris mult. Felul său de a argumenta e foarte clar, stilul lui și în formă și în fond, demn de-a fi luat ca model.

înțelesuri îți mai pot da un termin (*medius terminus*) ca motiv de ceartă pentru tine și ca prilej de destingere pentru celălalt; dacă cele ce spui se țin de obiect ori nu, dacă au vr'un sens ori sunt neghiobie curată, dacă se potrivesc ori nu cele ce-a spus celălalt mai înainte, asta nu se întreabă. Căci asta e, spus pe scurt, metoda și coroana unei dispute, că oponentul nu primește nici o replică, iar cel ce a pus tesa nu se lasă biruit de nici un contra-argument. Asta n'are voie s'o facă nici unul nici altul, chiar dac'ar da de râpă toată știința din lume și tot adevărul, dacă nu vrea cumvâ și unul și altul să treacă în ochii lumii drept un mizerabil papă-lapte tras pe sfoară, și dacă nu consimte să i se arunce în obraz rușinea rușiniilor că el nu e în stare să susție vecinic ceea ce a afirmat odată: pentrucă tocmai asta este scopul principal și gloria disputării.

Adevărul însă trebuie aflat și sprijinit printr'o matură și adevărată observare a lucrurilor, nu însă prin regule artificiale și metode ale argumentării: aceste nu duc pe om la descoperirea adevărului ci la întrebuițarea înșelătoare a cuvintelor cu două înțelesuri, ceea ce este cel mai ofensator și mai nesuferit fel de convorbire și-i șade foarte rău și unui nobil și ori și cui care iubește în toți oamenii și în toate lucrurile adevărul.

(2) Abia se găsește un mai mare defect la un om nobil decât acela că nu știe să se exprime bine fie vorbind, fie scriind. Eu îndrăznesc să pui cititorului meu întrebarea, dacă nu cunoaște pe foarte mulți cari trăesc pe moșia lor moștenită și astfel deodată cu numele pretind că au și însușirile unui nobil, dar cari nu pot povesti bine nici măcar o întâmplare, necum să fie în

stare să vorbească limpede și convingător într'o afacere oarecare. Asta nu mi se pare atâta un defect al lor, cât al educațiunii; pentrucă aici trebuie să dau fără părtinire dreptate compatrioților mei, că, acolo unde vreau ei să fie lucru făcut, apoi nu-i întrece nimeni dintre popoarele vecine, pecăt văd eu. Da, compatrioții mei învață și retorică, numai că nu cum să se exprime vorbind ori scriind în limba de care se servesc zilnic, ci în limba latină, ca și când numirile figurilor, cu cari își împodobesc cuvântările lor aceia cari pricep arta de-a vorbi, ar fi tot una cu arta și dexteritatea de-a vorbi bine! Această artă, ca și toate celelalte ale vieții practice, nu se poate învăța prin împărțșirea câtorva sau chiar a multor regule, ci prin exercițiu și prin sârguință după măsura regulelor bune sau și mai bine, a modelelor bune, până ce lucrul ne devine obicinuință și ne dă dibăcia de-a-l face cum se cade¹⁾.

(3) Deaceea cred că e bine să punem copiii, de îndată ce sunt în stare s'o facă, să povestească vr'o istorioară oarecare cunoscută de ei și să le cercetăm dintăiu greșelile cele mai evidente, pe cari le fac când rezumază ceva după felul lor. Dupăce am îndreptat aceste greșeli, vom continuă să le arătăm și altele, până ce i-am scăpat de toate, sau cel puțin de cele mai mari. Iar dupăce vor fi putând povesti bine istorioare, putem să-i punem să le și scrie. Fabulele lui Ezop, aproape singura carte potrivită pentru copii, pe care o cunosc eu, le poate da bun material pentru deprinderile acestea în limba engleză, și totodată le servesc

Stilul

¹⁾ Despre trebuința de-a ne deprinde sistematic în limba maternă vezi § 103 și 174

și ca manual de cetire și de traducere în ce privește învățarea limbii latine. După ce au biruit greșelele gramaticale pot acum să rânduiască diferitele părți ale unei istorioare într'o vorbire înlănțuită și curgătoare, fără de a întrebuiță în traducere expresiuni anoste și neîndemânatece, ceea ce obiceiul se întâmplă: atunci, dacă vrem să-i perfecționăm în arta vorbirii—și acesta este întradevăr primul pas spre elocuență și n'are trebuință de nici un talent inventiv—să-i punem să cetească pe Cicero și, prin aplicarea regulilor ce le dă acest maestru al oratoriei în Cartea I *de inventione* § 20¹⁾ să le arătăm în ce stă îndemânarea și farmecul unei povestiri frumoase, după feluritele subiecte și tendințe ale ei. Putem găsi exemple potrivite pentru toate acele reguli, și le putem arăta cum au aplicat și alții regulile. Scriitorii vechi clasici ne dau o mulțime de atari exemple, pe cari copiii nu trebuie să le traducă numai, ci să le aibă ca modele zilnice pentru imitare.

(4) După ce pot scrie englezește cum se cuvine, într'un chip ales, ordonat, curgător, și au dobândit o îndestulătoare dibăcie în stilul narativ, putem continua cu ei în compunerea scrisorilor. În acestea însă să nu așteptăm dela ei frase spirituale și ceremonioase, ci numai să exprime idei în mod limpede, înlănțuit și ordonat. După ce își vor fi câștigat dexteritate, le putem da ca exemplu, spre a-i obicinui și cu un avânt mai înalt al ideilor, pe *Voiture*²⁾ ca să vadă cum pot să-și amuseze

Scrisori

¹⁾ Vezi § 156.

²⁾ După scrisorile lui Cicero, nimeni n'a avut mai mare vază ca maestru al stilului epistolar decât V. *Voiture* (n. 1598): Proza engleză sta pe-atunci foarte rău; toată literatura eră sub influență franceză.

prietenii îndepărtați într'un ton politic, vesel, glumeț și plăcut; mai departe scrisorile lui Cicero, ca modelul cel mai bun pentru contactul social ori negustoresc. Scrisorile sunt așa de trebuincioase, în toate împrejurările vieții, încât nici un nobil nu se poate scuti de-a nu fi deprins într'acest soi de literatură. Zilnic îl vor sili prilejurile să întrebuițeze condeiul; iar prin felul cum scrie, lăsând la o parte urmările ce pot izvorî dintr'o îndemânare mai mare ori mai mică în învârtirea afacerilor sale, el este expus totdeauna unei judecăți mai aspre în ce-i privește gradul de cultură, judecata și calitățile sale, zic expus mai mult decât în cele ce spune cu graiul viu în care greșelele trecătoare, ce pier de cele mai multe ori deodată cu sunetul vorbelor, scapă mai ușor observării și criticei.

(5) Dacă metoadele de educațiune ar fi urmărit adevăratul lor scop atunci nici n'ar fi fost cu puțință de gândit să se negligeze această parte atât de trebuincioasă, în vreme ce s'a pus atâta pond și cu atâta stăruință și pretutindeni pe niște compozițiuni latinești și pe versuri cu totul lui tot nefolositoare, chinuind amarnic fantasia copiilor peste puterile ei și împiedcând prin dificultăți nenaturale *îmbucurătorul* progres al lor în învățarea limbilor. Inșă uzul a voit odată să fie așa și cine îndrăznește să rădice vr'o obiecțiune în contra? N'ar fi întradevăr o cerere nebunească oare, ca un dascăl dela țară, care știe pe degete toți tropii și toate figurile din retorica lui *Farnaby*¹⁾, să se apuce să învețe pe copii cum trebuie să se exprime bine în limba *engleză*, câtă

¹⁾ La început un aventurier, a ajuns învățător la o școală în Londra și a scris filosofie, făcându-și oarecare renume. La 1625 a scris un Indice retoric acomodat școalelor.

vreme acest lucru este atât de puțin datorită și intențiunea lui, încât îl ia înainte în punctul acesta mama copilului, pe care el firește că o disprețuește ca incultă, fiindcă n'a cetit nici un sistem de logică și de retorică!

6) Cine scrie și vorbește corect face o impresiune plăcută și câștigă o binevoitoare atențiune pentru cele ce voește să le spue, și fiindcă limba *engleză* este aceea în care un Englez are să se servească în genere, de-aceia el trebuie să **Limba maternă** cultive mai vârtos limba sa, ca să-și supțieze și să-și desăvârșească stilul cu cea mai mare grijă. Dacă un om vorbește sau scrie mai bine latinește decât englezește¹⁾ putem să-l admirăm vezi bine, însă el va afla că e mai corăspunzător intențiunilor sale când se exprimă bine în limba sa proprie pe care o întrebuințează în fiecă clipă, decât atunci când el de dragul unei dexterități nefolositoare seceră lauda zadarnică a altora. Cultivarea tinerilor noștri în propria lor limbă, așa ca ei s'o priceapă temeinic și s'o stăpânească, o văd pretutindeni atât de nebăgată în seamă și nicăiri nu e măcar cât de puțin îngrijită. Dacă la noi oarecine dă pe față mai multă corectitate ca de obicei în limba maternă, și mai multă dibăcie, asta o datorește întâmplării sau talentelor sale firești sau altor oarecari împrejurări, mai curând decât educațiunii sale sau purtării de grijă a învățătorului. A-ți mai bate capul să te interesezi ce fel de limbă englezească vorbește sau scrie elevul tău, asta e sub demnitatea unui bărbat crescut între scriitori latini și greci, chiar dacă el are foarte puține în cap din acești scriitori. Aceste sunt limbi savante

¹⁾ La noi Românii mai bine franțuzește...

și oamenilor savanți numai cu acestea li se cuvine să se ocupe și numai în ele să învețe pe alții; englezeasca e limba vulgului incult. Și totuș vedem cum înțelepciunea de stat a unora dintre vecinii noștri ¹⁾ n'a aflat a fi nedemn de îngrijirea publică a înaintă și chiar a premiă cultivarea limbii lor proprii. Imbogățirea și subțierea limbii lor pentru ei este o solitudine nu dintre cele mai mici; ei au destinat colegii și burse în scopul acesta, și s'a stârnit printre ei o foarte mare ambițiune și emulare în chestiunea scrierii corecte, și noi vedem cât de departe au ajuns ei și ce întindere au dat ei unei limbi dintre cele mai rele ce se pot cugetă în țările noastre, dacă ne gândim ce-a fost ea mai înainte cu câțiva regi. La Romani bărbați de cea mai mare însemnătate se deprindeau zilnic în limba lor maternă, și noi aflăm încă pomênite numele unor oratori cari au învățat latinește pe-o seamă de împărați ai Romei, cu toate că ea le eră limbă maternă ²⁾.

(7) Grecii erau evident și mai șoviniști în limba lor. Oricare altă limbă afară de a lor eră pentru ei barbară, și așa se pare că nici o limbă străină nu eră studiată și prețuită de acest popor învățat și ager la minte, cu toate că nu mai este nici o îndoială că știința și filosofia lor au împrumutat-o dela alte popoare ³⁾.

¹⁾ E vorba mai ales de Franceji, cari pe atunci începură a se interesă foarte mult de învățarea limbei materne în școli, mai ales într'ale lanseniștilor.

²⁾ Filosoful Seneca a fost învățătorul lui Nerone; Quintilianus, plătit din bugetul statului, învăța retorică pe fiii lui Domitian, iar Fronto, un orator foarte talentat da lecții de literatură latină împăratului Marcu Aureliu.

³⁾ E adevărat că afară de studiile Dreptului și ale legislațiunii, cari sunt romane, toate științele moderne se bazează pe știința grecească. E însă, constatat, că Grecii au luat de-agata foarte multe cunoștințe dela Egipteni și Babiloneni; și meritul lor e nu-

(8) Eu nu vorbesc aici împotriva limbii latine și a celei grecești; după a mea părere ele trebuie studiate, și în deosebi latina trebuie bine pricepută de ori și care nobil. Dar, ori cu ce limbă s'ar ocupa un tânăr nobil—și cu cât pricepe mai multe limbi, cu atâta mai bine—aceea, pe care el trebuie s'o studieze științificește și în care el trebuie să se străduiască să câștige ușurință, claritate și eleganța în expresiuni, trebuie să fie limba sa maternă, și spre acest scop trebuie să facă exerciții zilnice.

§ 190. O filosofie naturală ca știință noi încă n'avem, după părerea mea, și cred că sunt îndreptățit a spune că nici nu vom ajunge vr'odată să facem din ea o știință. Operele naturii sunt plănuite de o înțelepciune și lucrează pe căi, care atât de mult întrec facultățile noastre intelectuale spre a le descoperi și atâta puterile noastre sufletești spre a le pricepe, încât nu vom fi niciodată în stare să le aducem sub rubricile unei științe. Filosofie naturală este cunoașterea cauzelor elementare, a însușirilor și acțiunii lucrurilor în sineși; deaceea socot că ea cuprinde două părți, una care se ocupă cu *spiritele*, cu ființa și proprietățile lor, și alta cu *corpurile*. Cea dintâiu de obicei se încorporează în *metafizică*; dar ori sub ce rubrică am pune studiul spiritelor, după socotința mea el trebuie să premerge studiul corpurilor și a materiei, nu ca o știință care poate fi tratată într'un sistem ordonat și după principii științifice, ci ca o lărgire a spiritului nostru pentru o mai corectă și mai deplină comprehensiune a lumii intelectuale, la care ne conduce atât rațiunea cât și revelațiunea. Și fiindcă

mai că au dezvoltat aceste cunoștințe și le-au dat forme științifice, și mai ales că în scrierile lor ni le-au păstrat.

cele mai evidente și mai cuprinzătoare descoperiri ce le avem despre alte spirite, afară de Dumnezeu și de sufletul nostru, le avem din cer prin revelațiune, deaceea cred că toată învățătura pe care trebuie cel puțin s'o aibă tinerii noștri avem s'o scoatem din acea revelațiune. Spre acest scop ar fi bine, așa conchid eu, dacă s'ar face pentru lectura tinerilor o istorisire bună a faptelor din biblie; dacă în ea s'ar primi tot ceea ce este potrivit scopului, expus în adevărata ordine a timpurilor, și s'ar exclude multe și felurite cari sunt potrivite numai pentru o vârstă mai matură, atunci ne-am scăpa de zăpăceala aceea ce se produce de obicei prin cetirea scripturii fără alegere, așa cum se citește biblia în zilele noastre¹⁾. Astfel am câștiga și celalt folos, anume că prin cetirea neîntreruptă a acelei cărți am aduce în spiritul tinerilor o reprezentare și o credință despre spirite, fiindcă aceste, în toate câte se povestesc în scriptură, au atâta de multă acțiune, ceace ar fi și o bună școală pregătitoare pentru studiul corpurilor. Căci fără de reprezentarea și de admiterea spiritelor filosofia noastră ar fi nedeplină și defectuoasă într'o parte foarte de căpetenie a ei, deoarece ar înlătura studiul celei mai puternice și mai strălucite părți ale creațiunii.

§ 191. Aici și eu sunt de părerea că ar fi bine dacă s'ar face din această istorie biblică un estras simplu, care să conțină capitolele cele mai de căpetenie și mai importante, așa încât copiii să se și familiarizeze cu ele de îndată ce-ar începe a ceti. Cutoatecă asta le-ar aduce de timpurii

¹⁾ E vorba de felul cum se citea biblia, capitol de capitol, dela început până la sfârșit. «Isto-isirea» pe care o cere Locke ar fi deci o selecțiune de povestiri biblice, o carte de cetire pentru copii.

o anumită reprezentare despre *spirile*, totuș nu mă contrazic cu cele spuse mai sus ¹⁾, că aș dori să nu chinuim copiii, până când sunt tineri, cu reprezentări despre spirite; căci acolo am vrut să zic că nu socot lucru potrivit ca sufletul lor încă fraged să primească impresiuni prea de vreme despre *strigoi*, *stafii* și *aparitiuni de spirite*, cu cari îngrijitoarele și cei deprinprejur sperie copiii ca să stoarcă supunere la poruncile lor, ceea ce se dovedește ca o mare pagubă pentru toată vieța lor de mai târziu, deoarece le umple sufletul cu spaimă, cu groază, cu slăbie și superstițiuni, și astfel când ies în lume și în societate, se simt blazați și se rușinează, și așa se întâmplă nu arareori că ei, spre a se vindeca de tot (cum cred ei) și spre a se mântui de o povară ce i-a apăsât așa de greu atâta vreme, se lapadă de ori și ce credință în spirite de orice fel și astfel cad în extremul contrar care e cu mult mai rău.

§ 192. Motivul, pentru care eu aș vrea să pui studiul acesta înaintea *studiului corpurilor* și pentru care aș dori să văd adânc sădită învățătura scripturii în copii, mai înainte de a-i introduce în *filosofia naturală*, este că materia, un lucru cu care sunt neconținut ocupate toate simțurile noastre, atât de aplecată este de-a lua sufletul în stăpânire și să excludă toate celelalte ființe câte nu sunt materie, încât prejudecata ce se sprijinește pe atare temei nu lasă adeseori nici un spațiu pentru admiterea spiritelor sau a altor oarecari ființe nemateriale de felul acesta *in rerum natura* ²⁾, cu toate că e doar lucru evident că numai prin materie și prin mișcare nu se poate

¹⁾ § 137 și urm.

²⁾ «în ființa lucrurilor» adecă în lumea creată.

explică nici unul dintre cele mai însemnate fenomene ale naturii, bunăoară nici măcar fenomenul general al greutateii, care e cu neputință de explicat, după a mea părere, prin nici un fel de efect natural al materiei și prin nici un fel de altă lege a mișcării, ci numai prin voința pozitivă a unei ființe mai superioare care astfel o-rânduește ¹⁾. Și fiindcă potopul nu se poate explica suficient, fără admiterea unei cauze oarecare ce zace afară din cursul normal al naturii, eu las la aprecierea altora considerațiunea dacă admiterea că Dumnezeu a ridicat mai sus pentru anumit timp centrul de greutate în pământ—un lucru tot așa de comprehensibil ca și însăși greutatea și, probabil, provocat de o mică schimbare prin cauze necunoscute—nu ne-ar putea da o explicare cu mult mai nesilită a potopului lui Noe, decât oricare dintre ipotezele ce s'au inventat până acum pentru deslegarea întrebării. Mi se va face aici importanta obiecțiune că aceea ar fi produs numai un potop parțial. Dar dacă odată e primită schimbarea punctului central al greutateii, atunci nu e lucru greu să vezi că puterea divină a putut mișca de jur-împrejurul pământului centrul greutateii ridicat tot la aceeași distanță dela centrul pământului, și prin asta potopul a devenit general—o ipoteză care explică într'un chip cu mult mai nesilit toate fenomenele potopului, așa cum ni le-a spus Moise, decât acele multe supozițiuni îndoelnice de care s'au servit mulți spre a explica potopul. Inșă nu

¹⁾ Pe vremea lui Locke se pusesse bazele unei societăți academice. Părerea învățaților din acest cerc academic asupra nașterii pământului e expusă mai ales în cartea lui Bentley «Noua teorie a pământului» în care autorul se încercă să dovedească faptul că istoria dezvoltării pământului, din punct de vedere geologic, întărește spusele biblice despre Creație.

aici e locul pentru atari argumentări, despre care eu aici am vorbit numai în treacăt, ca s'arăt cât de necesar este să mai admitem și altceva afară de materie și de mișcare, când e vorba să explicăm natura; iar pentru explicarea aceasta reprezentările despre spirite și despre puterea lor, după cum ni le arată biblia, în care atâtea de multe lucruri sunt atribuite activității lor, ne-ar putea servi ca o potrivită școală pregătitoare, lăsând pentru o mai potrivită ocaziune de mai târziu desvoltarea mai completă a acestei ipoteze și a aplicării ei la întregul curs al fenomenelor potopului precum și la toate greutatețile cari ar mai fi în istoria potopului, după cum ni-l descrie biblia.

§ 193. Dar să ne întoarcem acum la *studiul filosofiei naturale*. Deși e plină lumea de sisteme ale acestei filosofii, totuș n'aș putea afirmă că eu aș fi cunoscând vre unul pe care să-l poată învăța un tânăr ca o știință în care el să afle adevăr real și certitudine, cecece doar au în vedere toate științele. Eu nu trag de-aici concluziunea că nu trebuie să citim pe nici unul dintre ele. Intr'acest secol luminat e necesar pentru un tânăr nobil să arunce o privire în unele sisteme, ca să poată vorbi și el în rând cu lumea despre ele¹⁾; acum dacă-i dai să citească sistemul lui *Descartes*,²⁾ ca unul ce deocamdată are cea mai multă vază, ori dacă găsești mai cu scop să-i dai numai un scurt rezumat și al acestuia și al altora câțiva: părerea mea este că sistemele de filosofie naturală, care s'au afirmat în țările noa-

¹⁾ Pe atunci eră la modă prin șaloane să se întreție societatea vorbind despre pumpele de aer și despre încercările fizicale.

²⁾ Filosoful francez (Cartesius) care a pus în vorbele *Cogito ergo sum* (Cuget. așadară exist) tot adevărul la care se credea pe atunci c'a ajuns filosofia.

stre, trebuie citite, mai mult spre a cunoaște *hipotezele* și de-a pricepe expresiunile și felurile de expunere ale feluritelor școale, decât în speranța că vei câștiga prin cetirea lor o cunoștință științifică, îndestulitoare și generală despre creațiunile naturii. Numai atâta trebuie să-ți mai spui că modernii *corpusculari*¹⁾ vorbesc în cele mai multe lucruri cu mult mai cu înțeles decât *peripateticii* cari au stăpânit școalele nemijlocit înaintea lor. Cine vrea să meargă mai departe îndărăt și vrea să cunoască felurile păreri ale celor vechi, poate consultă cartea lui *Cudworth* «*Intellectual System*»²⁾ în care acest învățat scriitor a adunat și a explicat cu atâta precizie și cu atâta agerime de spirit părerile filosofilor greci, încât din ea, mai bine decât ori de unde, după cât ajung cunoștințele mele, se poate vedea pe ce principii și-au clădit ei sistemele lor și care sunt cele mai de căpetenie hipoteze care i-au deosebit pe unul de altul. Inșă eu n'aș vrea să speriu pe nimeni dela studiul naturii, fiindcă toate cunoștințele ce le avem despre ea sau e cu puțință să fim în stare să le avem, nu pot fi cuprinse într'o singură știință. Sunt în ea multe care aproape sunt necesarii unui tânăr nobil, și sunt multe altele care răsplătesc cu folos și cu distracție truda citirii. Dar aceste lucruri, pe cum îmi pare, se găsesc mai curând la acei scriitori cari s'au ocupat mai

1) *Corpusculari* erau numiți filosofilor cari susțineau teoria atomilor. ca lumea s'a creat în mod mecanic. *Peripateticii* erau adepții teoriei lui Aristotele.

2) *Ralph Cudworth* (n. 1617 m. 1688) rector al universității din Cambridge. La 1678 a publicat opera sa capitală «*True Intellectual System*» care până în zilele noastre e prețuită ca enciclopedie metafizică și filosofico-istorică. În ea caută să dovedească că ideea unui Dumnezeu atotputernic, atotștiutor, atotdrept se găsește mai în toate sistemele filosofice ale celor vechi. În Franța cartea lui e cunoscută prin extrasele din *Bibliothèque choisie* a lui *Le Clerc*.

mult cu expunerea experimentelor raționale și cu observări, decât numai cu expunerea de sisteme speculative. Atari scrieri, dintre care multe sunt ale domnului Boyle¹⁾, pe lângă altele care tratează despre *economie, cultura pomilor, grădinarit* etc., pot fi potrivite pentru un nobil, după ce el a făcut cunoștința cu vr'o câteva dintre sistemele de filozofie naturală care stăpânesc în prezente.

§ 194. Cu toate că sistemele de fizică, pe câte le cunosc eu, nu te prea atrag să cauți certitudine și știință într'un tratat care are pretențiunea să ne dea o filozofie naturală în general, începând cu cele dintâiu principii ale corpurilor, totuș incomparabilul *Newton* ne-a arătat despre matematici, când ele sunt aplicate pe unele tărâmurile ale naturii după principii care justifică fapte, cât de departe ne pot ele duce în cunoștința unor anumite provincii, dacă pot să zică așa, ale acestui nemărginit univers. Dacă și alții ne-ar putea da o expunere așa de temeinică și de clară ale altor părți din natură, cum el ne-a dat despre această lume planetară a noastră și despre cele mai de însemnătate fenomene vizibile ale ei în admirabila sa carte *Philosophiae naturalis principia mathematica*²⁾, atunci am putea nădăjdui să avem cunoștințe mai sigure și mai demne de crezut decum le-avem despre toate părțile acestei minunate mașinării. Deși sunt puțini aceia cari au atâtea cunoștințe matematice, încât să

1) Un membru al societății academice, poate sufletul ei. Unul dintre corpusculari vestit chimist, care a deschis acestei științe drum nou, dovedind că chimia n'are scopul de-a alerga după foloase practice, ci numai după adevăruri științifice. Bazele teoriei sale (teoria atomilor) a pus-o la 1666.

2) Filosofia naturală pe baza matematică, scrisă pe la 1683 a fost supusă aprobării Societății academice (regale) și la porunca acesteia a fost publicată de astronomu *Halley*.

înțeleagă dovezile lui Newton, totuși cartea lui (după ce cei mai exacti matematicieni care au cercetat acele dovezi le-au recunoscut a fi atari) merită să fie citită, și ea va procura nu puțină lumină și distracție acelor cari ar dori să priceapă mișcările, proprietățile și efectele celor mai mari masse corporale în sistemul nostru solar, și n'au decât să cetească atenți concluziunile în care se pot absolut încrede ca în propozițiuni bine dovedite.

§ 195. (1) Aceasta este pe scurt ce-aveam de spus despre educațiunea unui tânăr nobil; și poate că va stârni mirare că am lăsat la o parte *limba grecească*, cu toate că la Greci trebuie să căutăm, ca să zic așa, și originea și întemeierea tuturor acelor științe pe care le avem noi în continentul nostru. Asta o zic și eu că e așa, și mai adaog că nimeni nu poate fi privit ca învățat dacă nu cunoaște limba grecească. Insa eu nu mă ocup aici cu educațiunea unui savant, ci cu a unui tânăr burghez, căruia, după cum stau astăzi relațiile, după judecata generală îi sunt de trebuință limba latină și cea franceză, când va fi om mare; dacă el voește să continue studiile și dorește să aibă o privire și în știința grecească, atunci va învăța de sineși această limbă: dacă însă n'are tragere de inimă spre ea, atunci va fi numai trudă pierdută dacă ar încercă s'o învețe sub conducerea unui profesor, așa că va fi întrebuițat multă opintire și mult timp la un obiect pe care îl va neglija și-l va asvârli de îndată ce-și va fi propria stăpân. Pentrucă, uite, câți sunt între sutele de oameni, chiar și între cei învățați, care greceasca lor, cu care au ieșit din școală, ar mai fi cultivând-o și ar mai fi întrebuițând-o ca lec-

Greceasca

tură plăcută spre a avea o desăvârșită înțelegere a autorilor greci?

(2) Ca să închei acest capitol care tratează despre studiile unui nobil, zic că educatorul trebuie să aibă mereu în vedere că datoria lui nu este atâta să învețe pe tânăr tot ce se poate ști, cât să deștepte iubirea și respectul față de știință și să-i arate adevăratul chip în care poate câștiga cunoștințe și cum poate să se perfecționeze, dacă are de gând aceasta.

(3) Vreau să împărtășesc aici cititorului, cât se poate de exact, ideile unui scriitor judicios¹⁾ asupra limbilor, cu propriile lui expresiuni. El zice: «Pe copii nu-i poți încărcă niciodată cu destule cunoștințe de limbi. Limbile sunt folosite omului în toate împrejurările vieții, și ele le deschid totodată intrarea la o temeinică precum și la o lesnicioasă și plăcută știință. Dacă amânăm acest greoiu studiu până la o vârstă mai înaintată, tinerii ori n'au destulă energie să i se dedice din propria lor alegere, ori n'au stăruința să-l continue. Dacă însă vreunul are darul stăruinței, el întâmpină inconvenientul că întrebuintează cu limbile un timp care e destinat altor scopuri. El mărginește la studiul cuvintelor timpul vieții sale, care timp nu e potrivit cu acest fel de studiu și cere lucruri; cel puțin el pierde cu el cel mai frumos și mai bun timp al vieții. Această lată temelie a limbilor numai atunci poate fi bine așezată, când totul face cu ușurință o impresiune adâncă în spirit, când memoria e încă proaspătă, vie și trainică, când capul și inima sunt încă libere de griji, de patimi și de proiecte²⁾»

¹⁾ *La Bruyère* în cartea sa *Moeurs du siècle*.

²⁾ Aici Locke traduce fals. *La Bruyère*, zice *dorințe*. Se vede că Locke a cetit *desseins* în loc de *desirs*.

și când acei de care atârnă copilul au destulă vază ca să-l poată strâns țineă să fie sârguitor îndelungată vreme. Eu sunt convins că micul număr de oameni cu adevărat învățați și marea mulțime de oameni superficiali cari se cred învățați e o urmare a nesocotirii acestor principii».

(4) Eu gândesc că toți vor fi de acord cu acest observator, că limbile sunt un studiu exclusiv al anilor celor dintâiu ai vieții. Inșă părinții și educatorii trebuie să judece, care limbi îi sunt copilului mai de folos. Pentrucă trebuie să concedem că e o pierdere de timp și o trudă zadarnică să învețe o limbă de care el în tot timpul vieții, destinate lui, nu va face uz, sau pe care el, judecând după dispozițiile sale sufletești, o va negligea sau o va uita, de îndată ce în pragul vieții de adult va scăpa de educator și va urmă liber propria sa pornire, dela care nu putem aștepta că-i va concede o parte din timp pentru cultivarea unei limbi savante¹⁾ sau că ea îl va împintena să se intereseze de altă oarecare limbă afară de-aceea pe care uzul zilnic sau vr'o trebuință specială îl va sili s'o învețe.

(5) În interesul însă al celor cari sunt destinați să devie oameni de știință, vreau să mai adaog cele ce le spune mai departe acelaș scriitor ca să-și motiveze observările de mai sus. Merită într'adevăr să fie chibzuite de toți acei ce au de gând să devie cu adevărat învățați și deaceea poate să fie o regulă potrivită pe care educatorii s'o imprime elevilor lor și să le-o lase ca normă pentru viitoarele lor studii²⁾.

(6) «Studiul textelor originale» zice el «nu le

¹⁾ Locke se gândește tot la limba latină.

²⁾ Cella ce urmează sunt continuarea imediată a pasagiului de sub cifra 3, a lui *La Bruyère*.

putem îndestul recomandă. El este drumul cel mai scurt, mai sigur și mai plăcut pentru toate felurile de știință. Ia din izvor și nu primi lucrurile dintr'a doua mână. Nu pune niciodată deoparte scrierile marilor măeștri, zăbovește la ei, intipărește-i în memoria ta, citează-i la ocaziuni și fă-ți o obligațiune să-i pricepi întregi în tot cuprinsul lor și în toate amănuntele lor; fă să cunoști pedepplin principiile scriitorilor originali, compară-le pe acestea între ele și apoi trage-ți tu singur concluziunile. În această stare s'au găsit cei dintâiu comentatori, și tu nu trebuie să ai odihnă până ce nu vei ajunge tot așa de departe. Nu te mulțămî cu lumină împrumutată dela ei și nu te lăsă condus de vederile lor, afară de cazul când a ta proprie te refuză și te lasă în întunec. Explicările lor nu sunt ale tale și pot să te lase în mijlocul drumului. Dimpotrivă, observările tale proprii sunt un product al propriului tău spirit, în care ele rămân și astfel îți stau la îndemână oricând în toate ocaziunile, în convorbire, în sfaturi și în discuții. Permite-ți plăcerea să constați că tu în lectura ta numai acolo ești ținut pe loc prin greutatea de nebiruit, unde însiși comentatorii și scoliastii se înfundă și nu știu ce să spue, acești explicatori foarte rodnici ai altor pasagii, cari cu vanitoasa și cu pompoasa lor cheltuială de savantlâc cu care inundează vorbiri foarte simple și în sineși înțelese, sunt foarte darnici cu vorbele și cu ostenelele lor acolo unde n'ai nici o nevoie de ele. Incredințează-te în sfârșit prin această orânduire a studiilor tale că numai lenea oamenilor încurajează pe pedanți să îngroape pe scriitorii buni supt o grămadă de note și de comentarii și să îndoape, nu să îmbogățească, bibliotecile, și atunci ai să vezi că trân-

dăvia aici lucrează împotriva sa însăși și împotriva intereselor ei, devremece sporește truda cetirii și a studierii și mărește munca pe care ea avea de gând s'o înlătore».

(7) Deși s'ar părea că acestea ar avea raport numai cu adevărații oameni învățați, totuși ele sunt de așa de mare însemnătate pentru regularea educațiunii și studiilor lor, încât nădăjduesc că nu voi fi dojenit dacă le-am intercalat aici, mai ales dacă judecăm că ele pot fi de folos și pentru tinerii din nobilime, dacă și-au propus odată să pătrundă mai adânc decât numai la suprafață și să-și câștige un discernământ mai destoinic, mai mulțămitor și mai cuprinzător pe vr'un oarecare teren al științei.

(8) Se zice că ordinea și stăruința fac marea deosebire între un om și altul; eu, de altminteri, sunt convins că nimic nu luminează mai mult cărarea unuia ce studiază, că nimic nu-l duce mai repede înainte și nu-l înaintează mai lesne și mai departe în orișice cercetări, decât un bun *metod*. Educatorul trebuie să convingă pe școlarul său despre asta, și să-și dea osteneala să-l deprindă cu ordinea și să-l învețe să aibă metod în orișice activitate a minții, să-i arate în ce stă el și foloasele lui, să-i facă apoi cunoscute feluritele soiuri ale metodului, cum el poate înainta ori dela general la special, ori dela special la general, să-l deprindă cu amândouă felurile și să-l lumineze în cari cazuri e acest metod ori celalalt mai potrivit și spre care scopuri servește mai bine.

(9) În istorie trebuie să domnească ordinea timpului, în cercetările filosofice ordinea naturii, care cere că la orice mai departe trecere dela locul în care ne aflăm în clipa asta trebuie să trecem

la cel mai apropiat și care se atinge cu el; și tot așa și spiritul trebuie să înainteze dela cunoștința, pe care o posedă acum, la cea mai apropiată de ea și cu care stă în legătură, și tot așa mai departe până la ținta cercetărilor sale, prin cele mai simple și mai puțin complicate părți în care le poate deosebi materialul. Spre acest scop va fi un lucru foarte prielnic elevului, să-l deprindem să deosebească exact, adecă să aibă noțiuni clar limitate ori și unde poate să afle spiritul o deosebire reală, dar tot așa să se ferească de altă parte cu multă grijă de deosebiri în expresiuni acolo unde n'are idei clare deosebite și cari se înlătură una pe alta.

§ 196. Afară de celea ce se pot câștiga prin studiu și din cărți, mai sunt și alte *dexterități* cari sunt de trebuință unui tânăr nobil, pe care el trebuie să le învețe prin exercițiu, deaceea trebuie să le facem loc și să ne luăm profesor pentru ele.

Fiindcă dansul împrumută mișcări drăgălașe pentru toată vieța, dar înainte de toate dă o ținută bărbătească și o siguranță care șade așa de bine copiilor, eu cred că **Dansul** nu e prea de vreme să începem cu dansul de îndată ce copiii ajung la vârstă potrivită și au și destulă putere. Inșă trebuie să băgăm de seamă să luăm un profesor bun care știe și poate învăța pe alții ce e drăgălaș și cuviincios și poate da în toate mișcările corpului libertate și lipsă de sâlnicie. Un profesor care nu le poate da acestea e mai rău decât a nu avea nici un profesor, pentrucă necioplirea naturală este cu mult mai bună decât ținuta maimuțărită, afectată, și-mi pare lucru cu mult mai de suferit când cineva își scoate pălăria și face

complimentul ca un cuviincios om dela țară decât ca un stângaciu profesor de dans. Pentru că în ceea ce privește țopăirea și figurile dansului, pe acestea eu—întru cât scopul lor vrea mai mult decât numai o cultivare mai superioară a unei drăgălașe bune purtări—le socotesc de foarte puțin lucru sau de nimic.

§ 197. I se atribue *musicii* o înrudire cu dansul, și destoinicia de-a cânta cu felurite instrumente este mult prețuită de-o seamă de oameni. Inșă câștigarea unei dibăcii nu mai mediocre în musică, răpește atâta **Musica** de mult timp tânărului om și-l duce adeseori într'asa de nepotrivity societate¹⁾, încât mulți sunt de părerea că e mai bine să ne lepădăm de musică; și eu am auzit așa de arare între oamenii de talent și cu destoinicii practice lăudându-se ori prețuindu-se vr'unul pentru excelentele lui producțiuni muzicale, încât mi se pare că între toate dexteritățile câte ni se expun ca dexterități speciale, muzica trebuie pusă cea mai din urmă. Scurta noastră viață nu ne ajunge ca să învățăm de toate; și nici spiritul nostru nu poate să stea totdeauna așintit ca să învețe ceva. Slăbirea constituțiunii noastre sufletești și a celei trupești cere ca din când în când să destindem coarda, și cine vrea să întrebuințeze timpul vieții sale trebuie să facă mare loc întrânsul și recreațiunii. Cel puțin tinerilor astea nu le putem interzice, de cumva nu vrem ca prin prea pripita goană să nu-i facem bătrâni și să avem durerea

¹⁾ Toți comentatorii sunt mirați de această ură a lui Locke pentru musică. Intre toate dexteritățile îi dă locul ultim! Lucrul nu se poate explica decât că pe atunci în Anglia musica eră rău ticăloșită. De altfel e caracteristică la Locke lipsa de fantazie și a simțului artistic.

de-a-i duce la mormânt înainte de ce-am fi dorit, sau de-a-i grăbi spre a doua copilărie. De aceea părerea mea este ca timpul și truda, pe cari le destinăm adevăratei cultivării, să le întrebuițăm cu lucruri mai folositoare și mai de importanță, și anume cu metoda cel mai scurt și cel mai lesnicios din câte ni le putem procura, și poate că — după cum am spus într'alt loc — n'ar fi tocmai una dintre tainele cele mai mici ale educațiunii, dacă ne-am servi de exercițiile trupești alternând cu cele intelectuale drept *recreațiune*. Eu nu mă îndoesc că în direcția asta se poate face ceva din partea unui om înțelept care a studiat atent dispozițiunile și aplecările școlarilor săi. Pentru că cine a obosit de studiu ori de dans, nu vrea să meargă numai decât să doarmă, ci ar dori să facă altceva ce i-ar putea face distracție și plăcere. Dar trebuie să ne amintim totdeauna că nu trebuie privit ca recreațiune nimic ce nu se face cu plăcere.

§ 198. *Scrima și călăritul* sunt privite ca părți așa de necesarii educațiunii, încât mi s'ar ținea de-o mare trecere cu vederea dacă le-aș lăsa nebăgate în seamă; lucru din urmă, pe care de cele mai multe ori nu-l poți învăța decât în orașele mari, este unul dintre cele mai bune exerciții pentru sănătate ce ți-le poți procura în acele locuri de viață comodă și de lux, și totuș este o potrivită ocupațiune și pentru un tânăr nobil câtă vreme trăește în oraș. Intru cât apoi călăritul servește și la aceea că dă omului o ședere sigură și elegantă în șea și-l face dibace a oprî repede calul și a-l întoarce pe loc și în vremea aceasta el totuș își păstrează poziția, lucrul ăsta pentru un nobil e de mare folos și în războiu

și în pace. Dacă e însă destul de important ca să faci din el o ocupațiune, și dacă e vrednic să întrebuițezi cu el mai mult timp decât se cere numai pentru sănătatea tânărului om în răstimpurile cuvenite, asta o las să o hotărăască părinții și educatorii cari vor face bine să se gândească mereu că, în tot ce privește educațiunea, cel mai mult timp și cel mai mare zel trebuie întrebuițat cu acele lucruri cari probabil vor avea cea mai mare importanță și cea mai deasă aplicare în cursul obicinuit și în acele împrejurări ale vieții pentru care e destinat tânărul om.

§ 199. Ce se ține de *scrimă*, ea îmi pare un bun exercițiu pentru sănătate, dar primejdios pentru viață, fiindcă încrederea în dibăcie e foarte pornită să încurce în afaceri de onoare pe oamenii cari cred că au învățat cum să-și poarte spada. Această închipuire îi face adeseori mai susceptibili decât trebuie, în punctul onoarei, chiar la cele mai neînsemnate ocaziuni sau chiar și fără de acestea. Oamenii tineri cu sângele lor ferbinte ajung foarte ușor la gândul că ar fi învățat degeaba să se lupte dacă ei nu pot să-și arate nicio dată într'un duel curajul și dexteritatea, și se pare că ei judecă rațional. Dar de câte jalnice tragedii, cari au avut un motiv rațional, știu să povestească lacrimile a multor mame! Cine nu știe să se bată cu sabia, se va feri cu multă grijă de societatea cartoforilor și spadasinilor și nu va fi nici pe jumătate așa de aplecat să facă numai decât lucru mare din toate fleacurile, sau să insulte și să-și justifice cu patimă injuriile, ceeace de obicei dă prilej de ceartă. Când însă un bărbat iese pe teren, atunci o dibăcie me-

Scrimă.

diocră în purtarea spăzii mai curând îl dă gata în spada dușmanului decât să-l apere de ea. E lucru sigur că un om inimos care nu știe de loc să dueleze și de-aceea pune totul într'o singură lovitură și nu se bizue pe parare, are avantajii față de un duelant mediocru, mai ales dacă e dibaciu în trântă. Deaceea dacă trebuie să avem prevederea să putem întâmpina și atari întâmplăminte și dacă deci vrem să ne pregătim fiii și pentru duel, atunci eu aș vrea ca fiul tău să fie mai bine un bun atlet decât un mediocru duelant, după cum se întâmplă că cei mai mulți nobili numai până la mediocritate pot ajunge, dacă nu voesc să stea mereu în școala de scrimă și să se exerciteze zilnic. Dar fiindcă scrima și călăritul sunt în genere privite ca niște atât de necesarii cerințe ale culturii unui nobil, firește e lucru greu să refuzăm cu totul unui om de starea lui aceste atribute ale distincțiunii. Eu prin urmare, las cu totul la voea părintelui să chibzuiască întrucât temperamentul fiului său și poziția socială, pe care probabil o va ocupa, îi permit sau îi pot da ocaziuni să se ție de o modă care are foarte puțin de a face cu moralitatea și pe care n'au cunoscut-o nici cele mai răsboinice popoare de mai de mult, chiar nici acelea cari în timpurile noastre au primit-o, o modă care mi s'ar părea că ridică foarte puțin curajul și puterea, afară numai dacă nu primim ca adevăr că destoinicia și simțul eroic în răsboiu ar fi crescut în lupta între doi, căci prin asta a venit în lume duelul și tot cu ea, cum cred eu, va dispărea din lume ¹⁾).

§ 200. Aceste sunt deocamdată ideile mele

¹⁾ Pe timpul lui Locke erau foarte dese duelurile.

despre știință și dexterități. Scopul principal la toate însă este *virtutea și înțelepciunea*.

Nullum numen abest si sit prudentia

Învățã-l să câștige stăpânire peste înclinările sale și să-și supue rațiunii poftele. Dacă a dobândit aceasta fă-i-o prin deprindere zilnică să-i devie obicinuință, și atunci cea mai grea parte a problemei e împlinită. Ca să duci pe un tânăr până la atâta, eu nu știu nimic mai bun decât străduința după onoare și stimă, iar aceasta trebuie s'o sădim în el prin toate mijloacele ce se pot gândi. Fă-i sufletul cât se poate de simțitor pentru onoare și rușine: dacă ai făcut asta, atunci i-ai dat o direcțiune care îi va determina toate faptele, când tu nu vei fi de față, și cu care frica de-o puțintică durere pricinuită cu nu-iaua nu se poate compară; aceasta va fi adevărata tulpină, pe care mai târziu vei altui adevăratele principii ale moralității și ale religiunii.

§ 201. Mai am să adaog încă ceva, pentru care însă am să și aștept numai decât imputarea că am uitat tocmai cecece am avut de gând să spun și cele ce le-am spus mai sus despre educațiune, care are absoluta datorie să lucreze în vederea carierei unui tânăr nobil, cu care ar părea că sunt absolut incompatibile meseriile. Și cu toate acestea nu mă lasă inima să nu spun că aș dori ca el să învețe o *meserie* oarecare, ba și două și trei, însă una cu specială considerațiune.

Meseriile

§ 202. Inclinarea copiilor de-a fi mereu activi trebuie s'o îndrumăm totdeauna spre ceva ce le este de folos; deaceea li se pot invederă două foloase pe care le aduce ocupațiunea ce li se dă: 1) destoinicia câștigată prin deprindere se

răsplătește ea singură pe sine. Așa se răsplătește nu numai dibăcia în limbi și în științe, ci și în pictură, strungărie, în grădinărit, în fierărie și în toate celelalte arte folositoare. 2) exercițiile, ele de sineși, fără nici o altă considerațiune, sunt necesarii sau folositoare sănătății. A câștiga cunoștințe în anumite lucruri este atâta de indispensabil pentru copii, câtă vreme sunt tineri, încât trebuie să le dăm și lor o parte din timpul destinat educațiunii lor, chiar și atunci când ocupațiunea cu ele nu le-ar fi de nici un folos sănătății. Astfel sunt cetirea și scrierea și toate studiile de casă pentru cultivarea spiritului, care în mod inevitabil iau o mare parte din timpul tânărului din cea mai tânără vârstă. Alte dexterități *manuale*, a căror învățare și deprindere costă trudă, sporesc în cea mai mare parte prin această deprindere nu numai îndemnarea și dibăcia noastră, ci ele ne folosesc și sănătății, mai ales acele cari ne ocupă în aer liber. La acestea sănătatea și cultivarea merg mână în mână, și deci dintre acestea trebuie alese unele mai potrivite ca distracție pentru oameni a căror muncă de căpetenie e studiul și cărțile. Ce privește alegerea lor, trebuie să ținem seamă de vârsta și înclinările fiecărui individ în parte și să ne ferim de orice silă, când îndrumăm copilul spre ele. Pentru că sila și porunca pot adeseori să producă repulsiune, însă niciodată nu pot s'o înlătore; și ceeace stoarcem cu sila dela un copil, el, îndată ce aveă puțința, va azvârli, și nu va găsi nici recreație nici nu va înaintă în dibăcie în vremea ce se va ocupa cu acel lucru.

§ 203. Dintre toate mie mi-ar plăcea mai bine *pictura*, dacă nu i-ar sta împotrivă un motiv sau două, cari nu sunt ușor de înlăturat. Mai întâiu,

pictura rea este unul dintre cele mai rele lucruri, iar câștigul numai al unei mediocrități în dibăcia asta răpește prea mult din timpul unui bărbat. Dacă el are o aplecare naturală spre pictură, atunci e primedie că el va neglija toate celelalte studii mai folositoare, spre a se dedica numai acesteia, iar dacă n'are aplecare atunci tot timpul întrebuintat, toată truda și toate cheltuețele vor fi aruncate în vânt fără nici un scop. Alt motiv, pentru care nu aprob pictura la un tânăr nobil este că ea e recreațiune șezătoare, care ocupă mai mult spiritul decât trupul. Drept cea mai serioasă ocupațiune a unui nobil eu privesc studiul, și dacă această opintire cere recreație, ea poate să fie oarecare exercițiu corporal, care mai slăbește gândurile și întărește sănătatea și puterea. Dintr'aceste două motive eu nu aprob pictura ¹⁾.

Pictura

§ 204. Nemijlocit după asta eu propun pentru un nobil dela țară altă ocupațiune, sau două, anume *grădinăria*, și *gospodăria* în genere, și lucrarea în lemn, bunăoară cum e *tâmplăria* ²⁾, *dulgheria*, *Grădinăritul* *strungăria*; pentrucă aceste sunt recreațiuni potrivite și dătătoare de sănătate pentru un om de afaceri sau pentru unul care studiază. Anume, fiindcă spiritul nu suportă să fie neconținut ocupat cu acelaș obiect și tot în acelaș fel, și fiindcă oamenii care studiază și șed mereu trebuie să aibă oarecarevâ exercițiu corporal care să le distraceze sufletul și totodată să le pue trupul în activitate, deaceea eu nu știu un lucru mai potrivit pentru un nobil dela țară

¹⁾ Vezi nota la § 197, unde se vorbește de muzică.

²⁾ Vezi și la Rousseau, Emil III § 156 «Judecându-le toate bine, lucrul cel mai drag mi-ar fi dacă tâmplăria ar fi pe gustul elevului meu». Și Emil devine grădinar, dar dintr'alte motive.

decât aceste două, dintre cari una îi poate procura mișcare corporală și atunci când vremea rea sau anotimpul l-ar împiedeca dela altele. Afară de asta, dacă va fi expert într'una din ele, el va fi în stare să-și conducă singur grădinarii și să-i învețe, iar de va cunoaște cealaltă ocupațiune, ea îi va da puțința să inventeze și să execute multe lucruri și plăcute și folositoare, cu toate că eu nu propun asta ca un scop principal al lucrărilor sale, ci numai ca un mijloc de atracție spre ele; pentrucă abaterea dela alte gândiri mai serioase ale sale și dela alte ocupațiuni prin exerciții corporale folositoare și sănătoase este scopul principal spre care năzuesc eu cu acestea.

§ 205. Marii bărbați ai anticității știau să unească lucrul manual cu afacerile de stat și nu țineau c'ar fi micșorată demnitatea lor când făceau din una o recreație pentru cealaltă. Intradevăr pare că *agricultura* eră obicinuita ocupațiune și recreație a lor în ceasurile libere. *Gedeon* la Iudei a fost adus dela arie, *Cincinat* la Romani dela plug, ca să conducă oștile patriei împotriva dușmanilor, și e lucru evident că îndemnarea lor în purtarea îmblăciilor și a plugului și dibăcia în mânuirea uneltelor lor nu le eră o piedecă în destoinicia purtării armelor și nici nu-i făceau mai incapabili în arta războiului sau a guvernării. Ei au fost mari comandanți și oameni de stat, tot așa de bine ca și buni agricultori. *Cato cel bătrân*, care a purtat cu multă distincțiune toate slujbele cele mari ale republicii, ne-a lăsat o dovadă scrisă cu propria sa mână, cât de experimentat eră el în afacerile gospodăriei¹⁾ și după

¹⁾ Cato cel bătrân (tatăl) a scris pentru fiul său Cato cel tânăr o mulțime de manuale de gospodărie, între care una despre a-

cât îmi pot aduce aminte, *Ciru* privea grădinaritul așa de puțin de sub demnitatea sa și a înălțimii tronului, încât el a arătat lui Xenofon o mare întindere de pământ, pe care toată o sădise singur el cu pomi roditori. Știrile din anticitate, atât dela Judei cât și dela păgâni, sunt pline de exemple de acest fel, dacă ar fi peste tot nevoie de a recomanda prin exemple recreațiunile folositoare.

§ 206. Să nu se creadă însă că eu greșesc când numesc *recreațiuni* aceste sau altele asemeni exerciții corporale și lucruri manuale: pentru că recreația nu stă în nelucrare, precum poate observa orișicine, ci în ușurarea părților obosite prin schimbarea activității, și cine e de părerea că în munca aspră și obositoare n'ar putea fi nici o recreație, acela uită scularea de dimineață, călăritul obositor, arșița, frigul și foamea vânătorilor, lucruri în cari doar își caută recreație precum știm bărbați cu cele mai înalte poziții. *A săpă, a sădi, a altoi* și alte asemeni ocupațiuni folositoare n'ar fi mai puțin nici ele o recreație, dacă oamenii s'ar putea obicinui să caute plăcere în ele, așa toate acestea ar putea prin obicinuință și experiență să devie meserii folositoare. Ba, eu nu mă îndoesc, că se găsesc oa-

Recreațiuni

gricultură, de obicei citată cu numele *De re rustica*. Ce spune despre *Ciru* nu e exact, precum nu sunt exacte toate citatele lui *Locke* din cartea asta. *Locke* s'a luat după *Cicero*, iar *Cicero* după *Xenofon*. *Cicero* în cartea sa *Cato major* povestește despre *Ciru* acestea, și-l numește *Ciru* cel mic, regele *Persilor*. Dar *Xenofon* nu-l numește rege fiindcă nici nu era pe atunci rege *Ciru* și nu spune că lui însuși (lui *Xenofon*) i-a arătat grădina cu pomi ci lui *Lysandru*. *Locke* credea că e vorba de regele *Ciru*, de aceea vorbește de «înălțimea tronului» (în ediția cea dintâiu era: *Ciru*, pe când ocupă tronul *Persilor*); Coste i-a atras lui *Locke* atenția asupra acestei greșeli, cu vr'o câteva zile înainte de moarte, dar *Locke* n'a voit s'o schimbe. Mai târziu a schimbat *Coste* textul.

meni cari sunt atrași la joc de cărți sau la altfel de cine știe ce joc printr'alții cărora ei nu le pot refuza nimic, și prin acest soi de recreațiuni ei se obosesc cu mult mai mult decât s'ar obosi prin vr'una dintre cele mai serioase îndeletniciri ale vieții, cu toatecă jocul acela erà de așa fel că ei din firea lor n'aveau repulsiune contra lui și și-ar fi putut petrece cu drag câteodată jucându-l¹⁾.

§ 207. (1) Jocul de cărți, cu care își pierd atâtă timp chiar și persoane din înalta societate, mai ales femeile,²⁾ este pentru mine o dovadă evidentă că oamenii nu pot stà niciodată în absolută neactivitate; ci trebuie să se ocupe cu ceva. Altfel cum ar putea ei să șadă atâtea ceasuri și să se chinuească cu un lucru care, celor mai mulți oameni, cât timp se îndeletnicesc cu el, le produce mai multă supărare decât bucurie? Sigur este că jocul de cărți nu lasă acelora, cari după isprăvirea lui stau și se gândesc, nici o mulțămire, și apoi nu e prielnic în nici un fel, nici sufletului nici trupului; când jocul apoi merge așa de departe încât le pune în joc averile, atunci el nu este o recreație, ci o *meserie* care aduce

¹⁾ Asupra studiului și a recreațiunilor se găsește un tratat mai lung în ziarul lui Locke dintr'a doua călătorie a lui în Francia. Și acolo vorbește contra jocului de cărți.

²⁾ Cultura femeilor pe-atunci în Anglia (afară de ale cercurilor celor mai înalte, rău influențate de moravurile franceze, erà pe-o treaptă de tot inferioară. A ști ceti și scrie, asta formă adese întregul capital științific chiar și al femeilor din cele mai înalte cercuri. Jocul de cărți erà modă de curte. *Shaftesburg* povestește că oda:ă se adunase în casa bunicului său o societate de oameni de mare însemnătate în stat și că, după obicinuitele salutări, s'au și așezat la masă să joace cărți. Locke atunci și-a scos carnetul și, la altă masă, sta gata să scrie. L'au întrebat ce are de notat acolo? El a răspuns că vrea să-și facă notițe din vorbele ce le va prinde din conversațiunea lor, pe care vor duce-o ei, bărbați așa de înțelepți și de valoroși, din care el vrea să se cultive. Atunci ei, ca înțeleși, au pus cărțile deoparte și n'au jucat, petrecându-și ziua cu plimbări.

noroc numai celor puțini cari mai au și altceva ca să trăiască, și un jucător norocos învârtește în cel mai bun caz o industrie mizerabilă, prin faptul că-și umple buzunarele în schimbul pierderii bunului său nume.

(2) Recreațiunea e un moft pentru oamenii cari nu cunosc nici o ocupațiune și cari nu sunt obosiți și trudiți prin activitatea carierii lor. Timpul de recreație s'ar putea aranja astfel că partea corpului care a fost în mișcare și deci e obosită să ne-o odihnim și s'o îmborsăm așa că deodată cu asta am putea să ne și ocupăm cu ceva ce ne-ar putea aduce, pe lângă momentana plăcere și ușurare, vr'un folos oarecare pentru vremea de mai târziu. Numai vanitatea și înfumurarea, din cauza averii și a pozițiunilor înalte, numai acestea au adus ceea ce se numește *a omorî timpul*, această trândăvie nefolositoare și primejdioasă, acestea au băgat în oameni credința că învățarea a ceva folositor și ocupațiunile corporale n'ar putea fi o recreație demnă de un nobil. Această înfumurare a adus la atâta onoare în lume cărțile de joc, cubii și bețiile, și mulți oameni își pierd ceasurile libere, siliți de modă sau din lipsa unei oarecari ocupațiuni mai bune cu care să-și petreacă timpul liber, din cauzele acestea zic, și nu atâta dintr'o adevărată plăcere ce-ar fi găsim-o în acele jocuri. Ei nu pot suportă plictiseala cumplită a timpului fără de ocupațiune și neplăcerea de-a nu face nimic și fiindcă ei n'au învățat niciodată nici un fel de dexteritate corporală cuviincioasă, cu care ar putea să-și treacă timpul, își iau refugiu la aceste obicinuite mijloace nebunești și rele, în cari un om cuminte n'ar putea găsi nu știu ce

mare plăcere, câtă vreme el încă nu e stricat prin rea năvălire.

§ 208. Cu astea nu vreau să zic că un tânăr nobil n'ar aveà voe niciodată să ia parte la acele nevinovate distracții cari sunt obicinuite la oamenii de vârsta și de starea lui. Eu aș vrea așa de puțin să-l știu întunecat și ursuz până la gradul acesta, încât aș dori să-l urnesc la o veselie cu mult mai mare decât cea obicinuită în toate acele petreceri și distracții ale acelor cu care vine în contact, și aș vrea ca el să nu refuze nimic și să nu fie cerbicos la nimic din câte i-ar cere aceia, firește dacă nu i-ar cere lucruri ce sunt necuviincioase pentru un nobil sau oricare alt om demn de stimă. Numai atâta zic, că în ce privește jocul de cărți și cubii, ar fi mai sigur și mai bine să nu învețe deloc dela aceia nici un fel de joc și aș vrea să fie incapabil de-a cedă acestor ispite primejdioase și pierzătoare de timp. Iar dacă fac o concesiune pentru petrecerile vesele și nevinovate și pentru toate recreațiile cuviincioase câte sunt la modă, cu asta eu afirm că unui tânăr, pe lângă ocupațiunea lui serioasă și de căpetenie, îi rămâne timp destul ca să poată învăța aproape tot felul de *industrie*. Lipsa sânguinței, nu lipsa timpului liber, este de vină că oamenii n'au de **Industrii** stoinicie în mai mult decât o singură artă; un ceas pe zi, pe care l-ai întrebuințat regulat cu vr'o distracție de felul acesta poate duce pe un om în scurtă vreme cu mult mai departe decât și-ar putea închipui, și lucrul acesta merită să fie recomandat dacă nu pentru alt scop cel puțin pentru scoaterea din modă a acelei obicinuite, nefolositoare, primejdioase și rău înțelese omorări de timp, și spre

a arată că în lume n'avem nici o nevoie de ea. Dacă oamenii ar fi desvâțați din copilărie de toanele lor de-a hoinări, prin ceeace își pierd fără nici un scop o mare parte a vieții lor, fără ocupațiune și fără recreație, atunci ar putea să-și câștige îndemânare și dibăcie într'o sută de lucruri, cari deși ar fi străine propriei lor cariere, dar nici într'un fel nu i-ar face acesteia împiedecături. Din motivul acesta, zic eu, ca și dintr'alte motive arătate mai sus ¹⁾, acea hoinăreală trândavă și fără interes, care face pe tânăr să-și piardă zilele fantasând, nu trebuie trecută cu vederea la tineri și nu trebuie suferită de loc. Aceasta e adevărata stare a unui bolnav sau unui turburat în sănătatea sa și nu trebuie suferită la nimeni, ori de ce vârstă și de ce poziție ar fi.

§ 209. Putem adăoga la artele mai sus amintite și *parfumăria*, *lustruirea*, gravarea și felurite feluri de a lucra în fier, cusitor și argint, și dacă se întâmplă ca tinerii să trăiască în orașe mari o mare parte a timpului, cum fac cei mai mulți tineri nobili, atunci pot învăța și croitoria, poleitura și încadrarea pietrelor prețioase sau să se ocupe cu șlefuirea sticlelor optice ²⁾. Cu atâta varietate a o mulțime de ingenioase dexterități manuale, este cu neputință să nu se găsească nici una care să-i placă și să-i convie, afară numai dacă nu e un leneș și un stricat, ceeace însă nu se poate admite la un om cu educațiune corectă. Și fiindcă el nu se poate ocupă mereu cu stu-

¹⁾ § 123 și urm.

²⁾ Pe atunci eră foarte la modă să se converseze despre experiențe fizicale, d. e. despre telescoape, sticle optice, pompe, mașină cu aburi, dar nu atât din interes științific cât din cel practic, în speranța îmbogățirii prin descoperiri mari. Va să zică tot negustoria cea atât de dragă lui Locke.—Arta parfumăriei eră pe-o treaptă foarte joasă peatunci în Anglia. Intr'o scrisoare a lui Locke din 1672 el cerea din Franția: «mănuși și ceva parfum».

diul, cu cetirea și cu petrecerile sociale, el va afla multe ceasuri disponibile, afară din timpul ce i-l iau exercițiile corporale, ceasuri pe cari de nu le va fi întrebuințat în modul arătat, le va întrebuința la ceva cu mult mai rău. Pentrucă eu viu la concluziunea că un tânăr rareori va sta cu totul liniștit vr'odată, și fără să facă nimic, iar dacă totuș se poate cazul acesta, atunci asta e o greșală ce trebuie stârpită.

§ 210. Dar dacă rău sfătuiții săi părinți s'ar izbî de neplăcutul nume al unei *industrii mecanice* și ar simți o repulsiune către toate de felul acestora, totuș mai este un lucru care stă în legătură cu industria, lucru pe care ei trebuie să-l privească, judecând bine, ca o necesitate absolută pentru fiii lor.

(2) Deși *comptabilitatea comercială* nu este o știință care ar putea procura unui tânăr nobil avere, totuș nu e nimic mai folositor și mai potrivit decât ea să-l facă în stare a păstra averea ce-o are. Se observă rar faptul ca un om să-și lase în risipă averea sa, câtă vreme el poartă o condică de veniturile și cheltuelile sale și prin asta își ține sub ochi mereu starea afacerilor casnice. Da, eu nu mă îndoesc, că mulți scapătă înainte de a băgă de seamă, sau că se prăvălesc și mai adânc când începe a le merge rău, numai fiindcă n'au această supraveghere și nu pricep s'o practice. Deaceea eu aș sfătui pe toți tinerii nobili să învețe temeinic *comptabilitatea* și să nu creadă că ei n'au nimic de-a face cu ea, fiindcă își are numele dela negustori și e practică mai ales de ei.

Comptabilitatea

§ 211. După ce tânărul meu domn își va fi însușit o dibăcie în comptabilitate—ceace e mai

mult o chestie de rațiune decât de aritmetică—cred că va fi poate potrivit ca tatăl său să-i ceară de-aci înainte să facă întrebuintare de ea în toate afacerile sale. Nu doară c'aș pretinde ca el să-și însemneze fiecare cinceacă de vin sau fiecare joc ce-l costă parale—asta o poate face prea bine sub rubrica de cheltuieli generale—și nici n'aș vrea ca tatăl său să urmărească această listă cu prea multă exactitate, ca și când ar vrea să controleze cheltuielile fiului său: el trebuie să se gândească doară că și el a fost odată om tânăr, și să nu uite cum gândeà și el despre lume atunci, și că fiul său are și el dreptul să gândească tot așa și să lucreze în consecință. Așa dară, dacă aș vrea ca tânărul să fie obligat să ție socotelile sale în regulă, n'aș vrea de loc cu asta să restrâng pe tânăr în cheltuelile lui—căci dacă tatăl său îi acordă ceva, atunci trebuie să-i lase și voia de-a dispune absolut liber—ci numai ca să se deprindă de timpuriu cu obicinuița să facă acest lucru și ca să-i intre în uz și în obicei de cu-bună vreme un lucru a cărui practicare neîntreruptă îi va fi așa de folositoare și de necesară vieața întreagă. Un nobil venețian, al cărui fiu se tăvălea în mulțimea bogățiilor tatălui său, a descoperit că cheltuelile fiului sunt așa de mari și de nebunești, încât porunci casierului său că deacum înainte să nu-i mai dea bani în mână decât numai atâția câți îi va putea declara la primirea lor pe ce anume are să-i cheltuiască. Acum ai crede, că n'ai pus cu asta nu știu ce stavilă mare în cheltuielile unui tânăr bogat, pentrucă el și deacum poate aveà atâția bani câți va voi să-mi declare; însă aceasta s'a dovedit a fi o foarte mare neplăcere pentru un om care erà obișnuit să alerge neînfrânat numai

după plăcerile sale, o neplăcere care la urmă l-a dus la această chibzuire serioasă și prielnică: Dacă pe mine mă costă atâta trudă numai să număr banii pe cari am să-i cheltuesc, ce trudă și muncă a costat pe părinții mei nu numai să-i numere ci să-i și agonisească? Acest gând înțeleptesc pe care i l-a dat această neînsemnată trudă ce i s'a impus, a avut un efect așa de mare asupra sufletului său, încât el s'a schimbat cu totul și deatunci s'a dovedit ca un bun econom¹⁾. Cel puțin trebuie să-mi conceedă orișicine, că nimic nu poate să ție mai bine în ordine pe un tânăr, decât faptul că el își ține mereu subț ochi starea afacerilor sale.

§ 212. Cea din urmă parte a educațiunii o fac de obicei *călătoriile*, despre cari e generală credința că ar fi încoronând opera și că ar fi dând omului nobil cea din urmă polietură.

Eu conced că sunt de mare folos călătoriile prin țări streine; însă timpul care de obicei se alege pentru trimiterea tinerilor în străinătate este tocmai acela care după a mea părere e mai puțin favorabil de-a dà acest folos. Folosele ce ni se promet din călătorie se pot reduce în majoritatea cazurilor la acestea două: întâiu învățarea limbilor, al doilea o îmbogățire a prudenței și a înțelepciunii prin observarea oamenilor și prin contactul cu națiuni ale căror obiceiuri, precum și felul de a fi și caracterul, sunt deosebite unele de altele și mai ales de acelea ale patriei și ale

Călătoriile

¹⁾ Lucrul acesta se povestește despre un bogat moșier din Roma veche. Acesta dà bani fiului său ori câți îi cerea, dar trebuia să-i numere fiul său în bani mărunți. Cazul cum îl spune Locke e foarte puțin verosimil. Dar în sfârșit nu e vorba de un caz adevărat sau verosimil, ci de-un caz psihologic și că, într'un fel oarecare ca acesta, poți schimbă sufletul unui om.

popoarelor vecine. Însă între șasesprezece și douăzeci și unu de ani, care e timpul obicinuit al călătoriilor ¹⁾, oamenii sunt cu mult mai necapabili decât în oricare altă vârstă de-a scoate folosul de care vorbirăm. Timpul cel mai bun pentru învățarea limbilor și pentru deprinderea limbii cu sunetele corecte ale lor este, după cum mi se pare, al șaptelea an până la al patrusprezecelea sau al șasesprezecelea, și atunci li-e de folos și de trebuință și un învățător, care să-i poată învăța deodată cu respectivele limbi și alte lucruri. Însă a-i pune sub paza unui educator, de parte de ochii părinților în străinătate, unde ei se socot prea mult că ar fi bărbați întregi, ca să mai fie conduși de alții, și totuș neavând destulă înțelepciune și experiență ca să se conducă singuri, ce-ar însemna asta alt lucru decât a-i expune tuturor celor mai mari primejdii ale în tregei lor vieți într'un timp în care ei sunt mai puțin apărați și scutiți împotriva acelor primejdii! Până ce vine acest timp de fierbere și de agitare, se poate spera că educatorul și-a câștigat asupra copiilor oarecare autoritate, și e adevărat că nici egoismul acestei vârste, nici ispita și nici exemplul văzut la alții nu-l pot sustrage conducerii educatorului său, înainte de cincisprezece sau șasesprezece ani; dar apoi de-aci înainte, după ce el odată a început să cerceteze societatea oamenilor mari și se ține deacum om mare, după ce el începe a afla plăcere în viciile celor adulți și se mândrește cu ele, după ce el privește ca o insultă să mai stea sub conducerea și supravegherea altora: ce mai putem atunci spera chiar și dela cel mai precaut și mai îngrijorat educator? Ce putem spera, când el nu mai are pu-

¹⁾ Vezi § 216. Iar la Rousseau, Emil V § 453.

terea de-a stăpâni pe tânăr, iar acesta n'are nici o aplecare să se lase condus de educator, ba dimpotrivă când el se lasă condus de sângele fierbinte al său și de obiceiurile la modă, când se pleacă ispitelor și tovarășilor săi, cari sunt tot așa de cuminte ca și el însuși, și dă mai multă ascultare acestora decât profesorului său, pe care acum îl privește ca dușmanul libertății sale. Și care timp are mai multă putință de a strică pe om, decât acela în care tânărul nu e încă deplin format și totodată e și fără de stăpân? Tocmai perioada aceasta a vieții sale cere mai cu osebire ochiul veghetor și autoritatea conducătoare a părinților și a prietinelor. Supunerea unui om în anii tineri ai vieții, când încă nu e destul de mare ca să fie încăpățânat, ne face cu putință o conducere mai severă și o siguranță mai mare; iar de altă parte în anii de mai târziu începe rațiunea și discernământul a cam prinde aripi și a aminti omului despre îndreptarea sa și despre cele ce-i sunt de priință. Deaceea cred că timpul cel mai potrivit de-a trimite pe un tânăr în străinătate este: ori în anii mai tineri sub conducerea unui profesor, a unuia cât se poate de precaut, ori în anii mai târzii fără călăuză, într'un timp când el e destul de matur ca să se conducă singur și să facă observări asupra tot ce află vrednic de-a fi luat aminte printr'alte țări și-i poate fi de folos după ce se va întoarce acasă, și unde el, pe deplin familiarizat cu legile și obiceiurile, cu calitățile naturale și intelectuale ale patriei sale, poate da și el ceva în schimb acelor oameni din străinătate dintr'al căror contact nădăjduște să scoată ceva învățături.

§ 214.¹⁾ Fiindcă însă călătoriile se aranjează

¹⁾ Din greșală § 213 a fost numerotat de Locke 214.

altfel, iată cauza de ce atâția tineri se întorc acasă cu foarte puțin folos. Chiar dacă aduc cu ei unele cunoștințe de locuri și de oameni pe cari i-au văzut, acestea nu sunt adeseori decât numai un fel de admirare ale celor mai rele și mai neghioabe obiceiuri pe cari au învățat să le cunoască prin străinătate, deoarece ei păstrează mai cu drag amintirea și dragostea acelor lucruri cari le-au dat prilej să guste de întâia oară dindeplin libertatea lor, decât ale acelor cari trebuiau după întoarcerea lor acasă să-i facă mai buni și mai cumiți. Și cum să se și poată altfel, dacă ei pleacă în călătorii într'o vârstă când ei stau sub paza altuia care se îngrijește de toate cele trebuincioase lor și însiși observă pentru ei? Astfel guvernorul le servește ca scut și paravan, așa că ei se văd liberi de datoria de-a stă pe propriile picioare și de-a fi răspunzători de propria-le purtare și astfel ei foarte rareori își fac truda de-a luă informațiuni sau de-a face observări folositoare ei însiși. Gândurile lor aleargă numai după joc și petreceri, iar când e vorba de-acestea ori ce supraveghere o concep ca o restrângere a drepturilor lor; rareori se interesează ei să cerceteze intențiunile oamenilor pe cari îi întâlnesc, să le observe purtarea, să cântărească apucăturile, caracterul și pornirile lor, ca să vadă dintr'acestea cum au să se poarte ei însiși față cu dânșii. În privința asta, însoțitorul de călătorie al lor trebuie să fie totdeauna gata să-i apere și să-i scoată din încurcături, când cad în de-al-d'astea, și să-și ia asupra-și răspunderea pentru orice greșeli ar face.

§ 215. Recunosc că cunoștința de oameni este o știință de atâta însemnătate, încât nu se poate aștepta ca un om tânăr să fie numai decât de-

săvârșit în ea. Dar călătoriile sunt aproape fără de nici un scop, dacă ele nu deschid câteodată ochii tânărului, dacă nu-l fac precaut și prevăzător și nu-l obicinuesc să vadă și dedesuptul laturii exterioare, și, sub inofensivul scut al unei purtări politicoase și îndatoritoare în contactul său cu străinii și cu oameni de tot felul, să-și păstreze libertatea, fără ca să stabilească buna opiniune a lor despre el. În călătorii, cine e îndemânată ca om mai în vârstă și are gândul bărbătesc al omului care vrea să se formeze, acela poate veni în contact și poate face cunoștință cu personalități marcante, pe unde merge, iar asta este negreșit pentru un nobil care călătorește un lucru de foarte mare preț; dar acum eu întreb, dacă între o sută de tineri, cari călătoresc dimpreună cu educatorul lor, se găsește măcar unul care să cerceteze pe vr'un om distins, necum să facă cunoștință cu bărbați dintr'al căror contact ar putea să învețe cum stă partea culturală a respectivei țări și ce este vrednic de văzut în ea, cu toatecă dela atari persoane poți învăța mai mult într'o zi decât într'un an întreg colindând din cârciumă în cârciumă. Dar nici nu e de mirare lucru; pentrucă bărbați de însemnătate și de spirit nu pot primi în contact intim așa dintrodă *copii* cari au încă nevoie de îngrijirile educatorului, în vreme ce un tânăr și un străin care se poartă ca *bărbat* și-și manifestează dorința să cunoască obiceiurile, moravurile, legile și forma de guvernământ a țării în care se găsește, acela află pretutindeni primire și sprijin binevenit la persoanele cele mai bune și mai cunoscătoare de lucruri, cari să stea gata să primească pe un străin inteligent și doritor de învățatură, să-l instrueze și să-i dea tot ajutorul.

§ 216. Oricât e de adevărat acest lucru, eu totuș mă tem că nu se va schimbà obiceiul care pune călătoriile în timpul cel mai nepriincios al vieții unui om, însă din motive cari n'au nimic aface cu formarea lui. Tânărul om nu poate fi expus primejdiei unei călătorii în anul al optulea ori al zecelea al vieții, ca nu cumva să i să întâmple ceva fragedului copil, cu toate că în anii aceștia îl amenință mai puțină primejdie decât într'al șasesprăzecelea și al optsprezecelea an. Și nu poate să rămâe nici acasă, până ce nu trece de etatea asta primejdioasă și caprițioasă, pentru că la douăzeci și unu de ani trebuie să fie întors acasă, ca să se însoare și să întemeieze o familie¹⁾. Tata nu poate așteptă îndelung cu partea de moștenire, nici mama n'are răbdare să vadă mai în curând o nouă serie de copii cu care să se joace, și așa pentru tânărul om trebuie căutată o femeie, oricum ar eși lucru, de îndată ce e majoren, cu toate că pentru puterea lui trupească, pentru spiritul lui și pentru progenitura sa n'ar fi nici o pagubă dacă s'ar mai amână puținel însurătoarea, așa încât să poată avea un avans și în ani și în minte față de copiii săi, cari adeseori urmăresc prea de-a-proape urmele tatălui lor și nu spre mulțămirea nici a lui nici a copiilor. Dar fiindcă însurătoarea tânărului om e încă de pe acum în perspectivă, e timpul să-l lăsăm iubitei sale²⁾.

¹⁾ Eră pe atunci obiceiul în Anglia să se însoare tinerii foarte de timpuriu. Insuși Locke a trebuit să caute pentru tânărul Ashley o fată, ca să-l însoare la 16 ani.

²⁾ Vezi Rousseau, Emil V. § 2.

V. INCHEIERE

§ 217. Cu toate că sunt acum la sfârșitul expunerii ideilor pe cari mi le-a dat observarea zilnică în chestiunea educațiunii, aş vrea totuș ca să nu să privească acestea ca un tratat propriu zis asupra acestui obiect. Mii de alte lucruri vor fi având încă nevoie de deslușiri, mai ales când vom vrea să luăm în considerațiune felurile temperamente, variatele aplecări și greșelile speciale. Varietatea e atâta de mare încât ar trebui pentru ea un volum întreg, și nici atunci tot n'ar ajunge ¹⁾). Sufletul fiecărui om, tot așa de bine ca și fața sa, are oarecari particularități cari îl deosebesc de toți ceilalți, și poate că nu se găsesc pe lume doi copii cari să poată fi conduși într'acelaș fel. Afară de asta, așa cred eu, un prinț, un aristocrat și fiul unui obicinuit om nobil trebuie educați în felurite feluri. Dar fiindcă eu am avut în ochi numai unele puncte de vedere generale în privința țintei de căpetenie și a scopului educațiunii—și anume cu deosebită relativitate la fiul unui nobil, care pe atunci eră foarte mic și pe care eu îl priveam numai ca o

¹⁾ Rousseau Emil III, § 149: Eu aş vrea ca un om lipsit de prejudecăți să ne scrie un tratat despre arta de-a observa copiii. Ar fi foarte important să cunoaștem această artă; tații și mamele nu cunosc din ea nici măcar temeliile cele mai de jos.

hârtie albă sau ceară pe care o poți formă cum îți place—deaceea eu afară de acest punct capital am atins foarte puține alte lucruri, pe cari le-am socotit în genere ca necesarii pentru educațiunea oricărui nobil, și am publicat acum aceste ale mele idei ocazionale cu speranța că ele, deși departe de-a formă un tratat complet asupra acestui obiect sau de-a fi astfel alcătuit încât să găsească în el orișicine ceea ce i s'ar părea potrivit pentru fiul său, totuș ar putea dà oarecari lămuriri acelora pe cari grija pentru iubiții lor copii îi face așa de neobicinuit de îndrăzneți încât se încumet a cere mai bine sfat dela propria lor rațiune, în educațiunea copiilor, decât a urmă orbește metodele tradiționale.

